T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MİLLİYETÇİLİK VE MEDYA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SON DÖNEM TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ İNCELEMESİ: "BÖRÜ", "SÖZ" ve "SAVAŞÇI" DİZİLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM UĞUROĞLU

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MİLLİYETÇİLİK VE MEDYA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SON DÖNEM TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ İNCELEMESİ: "BÖRÜ", "SÖZ" ve "SAVAŞÇI" DİZİLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM UĞUROĞLU

DR.ÖĞRETİM ÜYESİ: AKIN DEVECİ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MİLLİYETÇİLİK VE MEDYA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SON DÖNEM TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİ İNCELEMESİ: "BÖRÜ", "SÖZ" ve "SAVAŞÇI" DİZİLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: ÖZLEM UĞUROĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019/18

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ata Berceu

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Emel Karagöz

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Pınar Yaman

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi:

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın tüm süreçlerinde bilgisi, tecrübesi ve yol göstericiliğiyle yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Akın Deveci'ye, lisans ve lisansüstü hayatım boyunca kişiliği ve akademik bilgisiyle örnek aldığım saygı değer Prof. Dr. Cem M. Pekman'a, lisansüstü eğitim hayatımda tanıdığım ve tecrübelerini hiçbir öğrencisinden esirgemeyen saygı değer Prof. Dr. Emel Karagöz'e, her daim yapıcı ve teşvik edici kişiliğiyle motive eden değerli Dr. Öğr. Üyesi Özgür Velioğlu Metin'e; bu süreçte her an yanımda olan, destekçim olan, yorulduğum anda devam etme gücü veren sevgili Eş'ime ve özellikle annem olmak üzere tüm aileme; tüm eğitim ve özel hayatım boyunca kırıntı dahi olsa hayatıma dokunmuş, ismini sayamayacağım öğretmenlerime, değerli dostlarıma çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
ÖZET v
ABSTRACT vi
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ vii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 8
1.MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 8
1.1. MİLLET ve MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI 8
1.1.1. Millet Kavramı 8
1.1.2. Milliyetçilik Kavramı 13
1.2. MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 19
1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım 19
1.2.2. Modernist Yaklaşımlar 23
1.2.2.1. Ekonomik Dönüşüm 23
1.2.2.2. Toplumsal - Kültürel Dönüşüm 27
1.2.2.2.1. Ernest Gellner ve "Yüksek Kültürler" 27
1.2.2.2.2. Eric J. Hobsbawm ve "İcat Edilmiş Gelenekler" 30
1.2.2.2.3. Miroslav Hroch ve "Üç Aşamalı Gelişim" 33
1.2.2.3. Siyasi Dönüşüm 36
1.2.2.3.1. John Breuilly ve "Siyaset Aracı Olarak Milliyetçilik" 37
1.2.2.3.2.Paul Brass ve "Milliyetçiliğin Seçkinlerce Kullanımı; Araçsalcı Milliyetçilik" 39
1.2.3. Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik 43
1.2.3.1. John Armstrong ve 'Tarihsel Bakış Açısı' 44
1.2.3.2. Anthony D. Smith ve ' Milletlerin Etnik Kökeni' 46
1.2.4. Micheal Billig ve 'Banal Milliyetçilik' 49
1.2.5. Benedict Anderson ve "Hayal Edilmiş Cemaatler" 52
1.2.5.1. Zamansal Dönüşüm Kavramı 52
1.2.5.2. Matbaa Kapitalizmi ve Dil Birliği 53

1.2.6. Milliyetçiliğe Yönelik Postmodern Yaklaşımlar; Toplumsal Cinsiyet ve Milliyetçilik 54
1.3. MİLLİYETÇİLİK ve ETNİK AİDİYET İLİŞKİSİ 59
1.4. MİLLİ KİMLİK ÜZERİNDEN "BİZ" ve "ÖTEKİ" TASARIMI..... 61
İKİNCİ BÖLÜM 65
2. TOPLUMSALLAŞMA ve SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMLARI, MEDYA VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ 65
2.1.TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMI..... 65
2.2. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMI 72
2.2.1. Siyasal Toplumsallaşma Kuramları 83
2.3. MİLLİYETÇİLİK ve MEDYA İLİŞKİSİ..... 90
2.3.1. Milliyetçilik ve Sinema..... 94
2.3.1.1. Türk Sineması ve Milliyetçilik 100
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 111
3. "BÖRÜ, SAVAŞÇI VE SÖZ" DİZİLERİNİN "VAN DIJK ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ YÖNTEMİ" İLE ANALİZİ ve BULGULAR 111
3.1. "BÖRÜ" DİZİSİ ANALİZİ 113
3.1.1. Aktör Tanımlama..... 114
3.1.2. Kavramsal Tanımlama..... 116
3.1.3. İmalar..... 119
3.1.4. Karşıtlık 121
3.1.5. Kanıt Gösterme..... 122
3.1.6. Bulgular 122
3.2."SÖZ" DİZİSİ ANALİZİ 128
3.2.1. Aktör Tanımlama..... 128
3.2.2. Kavramsal Tanımlama..... 129
3.2.3. İmalar..... 133
3.2.4. Karşıtlık 136
3.2.5. Kanıt Gösterme..... 137
3.2.6. Bulgular 138
3.3. "SAVAŞÇI" DİZİSİ ANALİZİ 145
3.3.1. Aktör Tanımlama..... 146

3.3.2. Kavramsal Tanımlama 147
3.3.3. İmalar 149
3.3.4. Karşıtlık 152
3.3.5. Kanıt Gösterme 153
3.3.6. Bulgular 155
SONUÇ 162
KAYNAKÇA 169
ÖZGEÇMİŞ 178

ÖZET

Batı toplumlarının ulus-devlet olma sürecinde bir ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçilik, günümüzde, devletlerin birleştirici ve birliğini korumada en önemli unsurlardan biri olan *"aidiyet kimliği"* olarak şekillenmiştir. Bu sebeple, varlığını sürdürebilmesi ve kimliğini pekiştirebilmesi için biz ve öteki tasarımı yapmak zorundadır. Biz ve ötekini ayıran sınırlar, kültürel özellikler, ortak tarih gibi fenomenler; çevresel faktörler, eğitim, kitle iletişim araçları ile sürekli hatırlatılmaktadır. Günümüzde en önemli hatırlatıcı ve milliyetçi söylemin yeniden üretildiği alan olarak medya, toplumun yaşamsal döngüsünden, siyasi ortamından etkilenmektedir. Tarih boyunca olduğu gibi son dönem Türkiye medyası da son dönemdeki olay ve durumlardan etkilenerek ürünler sunmaktadır.

Bu tezde, medya ve milliyetçilik arasındaki ilişki bağlamında son dönemde yayınlanmış olan "Börü", "Söz" ve "Savaşçı" dizileri eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenerek anlamlandırılmaya çalışılmış ve elde edilen bulgular sonucunda bu dizilerin gerçek olaylarla ilişki kurarak milliyetçi söylemin yeniden üretilmesine katkıda bulundukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Banal Milliyetçilik, Medya, Türkiye Medyası, Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Milliyetçi Söylem

ABSTRACT

Nationalism, which emerged as an ideology in the process of becoming a nation-state of Western societies, is now shaped as the identity of belonging, which is one of the most important elements of the unity of the states. For this reason, in order to maintain its existence and to reinforce its identity, it have to do the “we and others” design. Differences such as boundaries, cultural features, common history, separating “us and others”; always reminded by environmental factors, education and media. Today, the most important reminder and the area where the nationalist discourse is reproduced, the media is influenced by the life cycle and the political environment of the society. As throughout history, the recent media products in Turkey is also affected by events and situations.

In this thesis, the television series “Börü”, “Söz” and “Savaşçı" published in the context of the relationship between media and nationalism were analyzed through critical discourse analysis. As a result, it is concluded that these series contribute to the reproduction of nationalist discourse by establishing a relationship with real events.

Key Words: Media, Banal Nationalism, Nationalism, Turkey Media, Critical Discourse Analysis, Nationalist Discourse

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

FETÖ: Fethullahçı Terör Örgütü

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

PÖH: Polis Özel Harekat

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TV: Televizyon

GİRİŞ

Bu çalışmada, milliyetçilik ve medya ilişkisi bağlamında, milliyetçiliğin son dönem Türk televizyonlarında halen yayınlanan ve yayınlanmış olan dizi filmler aracılığıyla yeniden inşa edilme biçimi incelenecektir.

İnsan, sosyolojik bir varlık olarak, ilkel dönemde dahi gruplar halinde yaşama zorunluluğu hissetmiştir. İlkel dönemde kabileler halinde yaşayan insan, modern dönemin getirisi olarak kendine benzerlerle beraber milletleri oluşturmaya ve diğerleri olarak tanımladığı, kendinden farklı gördüğü gruplardan ayrılmaya başlamış ve bu ayrışmayı sürdürmeye çalışmıştır. Bu ayrışmayı sürdürme isteği, gün geçtikçe aradaki farklıkları baskın hale getirerek kimlik kavramını ortaya çıkarmış ve devletlerin egemen ideolojilerini ve diğerlerini yönelik politikalarını belirler hale gelmiştir. Milliyetçilik ise, bu ideolojilerin en önemlisi olarak tarih sahnesinde kendine yer bulmuştur ve halen güncelliğini korumaktadır.

Millet ve milliyetçilik kavramları Fransız Devri'mi ile ortaya çıkan kavramlar olarak farklı yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Bu konuda üç ana başlık altında farklı kuramcılar millet ve milliyetçilik tanımlamaları yapmıştır. İlkçi paradigma, milletlerin doğal olarak var olan yapılar olarak tanımlamışken, modernist paradigma *"doğal olarak var olmayı"* reddederek Fransız Devrimi'nden sonra değişen dünya düzeninin ürünü olduğunu savunmuş, etno-sembolist paradigma ise bir nevi ara buluculuk yaparak milletlerin *"modern öncesi de var olan etnik kimliklerin çevresinde toplanan yapılar"* olarak tanımlamıştır.(Bkz.A.D.Smith) Modernist paradigmalar ise, kendi içinde ele alınan temel unsurlar çerçevesinde farklı başlıklar altında ayrılmıştır. Nairn, Hechter gibi kuramcılar milliyetçiliğin oluşumunu Sanayi Devrimi'nin getirdiği orantısız ekonomik gelişmeye bağlı olarak ele almış; Gellner, Anderson gibi kuramcılar toplum içindeki kültürel dönüşümlere bağlı olarak ele almış ve Brass, Breuilly gibi kuramcılar ise tamamen siyasi açıdan ele almışladır. Sözü edilen kuramlara yönelik literatür, tezimizin birinci bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

"İdeoloji" kavramına kısaca değinmek gerekirse, kavram, ilk ortaya çıktığında oldukça karmaşık anlamlarda kullanılmıştır. 18. yy sonlarında Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından *"düşüncelerin bilimi"* anlamını karşılayacak felsefi bir terim olarak ortaya atılmış ve terimin kullanımında genelde Locke ve deneyci geleneğin *"düşünce"* tanımı temel alınmıştır. Dolayısıyla düşünce sözcüğü, eski *"metafiziksel"* ve *"idealist"* anlamlarından soyutlanmıştır. Aynı zamanda da deneyci bir bilim dalı olarak *"ideoloji"* felsefe varsayımları tarafından, *"dönüşüme uğramış duyumsamalar"* olarak kabul edilerek belirli düşüncelerle ve *"işaretler sistemi"* olarak kabul edilerek belirli bir dil anlayışıyla sınırlandırılmıştır. Williams ise ideolojinin *"belirli bir sınıf ya da gruba özgü inançlar sistemi; doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatıcı inançlar sistemi, yanlış fikirler ya da yanlış bilinç ve anlam ve fikir üretiminin genel süreci"* olarak üç temel kullanımından bahsetmiştir. (Williams,1990: 48-49) Dilimizde ise, *"siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefî, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü"* olarak tanımlanmıştır. (http://sozluk.gov.tr/) Van Dijk'e göre ise, "*bir ideoloji, toplumsal ön yargılar da dâhil olmak üzere bilgi, kanatlar, tutumlar ve toplumsal tasarımlar gibi öbür toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü ve uygulanmasını denetleyen karmaşık bir bilişsel çerçevedir".* (Van Dijk, 1994:279) İdeolojiler, içine doğdukları toplumların karakteristik özelliklerine göre şekillenir ve varlıklarını sürdürebilmek için değişim gösterirler. Bir ideoloji olarak milliyetçilik de, 18. yüzyıldan bu yana, çağlara, siyasal rejimlere, iktisadi ve toplumsal yapılara göre farklılaşan bir modellenme ve uyarlanma süreci geçirmiştir (Anderson,2017:176).

Ortaya çıkışından itibaren dönemin koşullarına uygun şekilde dönüşen ve farklı ideolojilere de eklemlenerek varlığını sürdüren milliyetçiliğin bu dönüşüm, gelişim ve devamlılık özelliği araştırmaların konusu olmuş ve olmaya da devam edecektir. Batı toplumlarının ulus-devlet olma sürecinde bir ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçilik, günümüzde, devletlerin birleştirici ve birliğini korumada en önemli unsurlardan biri olan *"aidiyet kimliği"* olarak şekillenmiştir. Bu sebeple, varlığını sürdürebilmesi ve kimliğini pekiştirebilmesi için biz ve öteki tasarımı yapmak zorundadır. Çünkü biz var olmak için kendini farklı kılabileceği bir ötekine ihtiyaç

duymaktadır. Başkalarını (ötekileri) alçaltırken kendimizi yani *"biz"*i yüceltiriz. Değerleri bakımından farklı, iki karşıt türün varlığının doğal ve kaçınılmaz olduğu kabul edilir. İyi olan her neyse, kötüyle karşılaştırılmak için vardır ve neyi iyi neyin kötü olduğuna ise *"biz"* karar veririz. Onlar/ öteki ise, düşlenildiği ve olmalarının istendiği gibi, ancak düşmanlıkla dolu olabilirler. İyi ve kötüye ilişkin yargılar, ikili sınıflandırmanın çok eski; ama hiçbir zaman bütünüyle kavramsal ya da bütünüyle barışçıl olmayan araçlarıdır. Önemli olan gruplar arasındaki gerilimdir ve bu gerilim yargı edimiyle yaratılır ve sürekli yenilenir. (Canetti,2006: 299-300) Yaratılan bu biz ve öteki olgusu, söylemler ve pratikler ile sınırlarını korumalı ve varlığını sürdürmelidir. Bu söylem ve pratikler ise bireyin hem özel hem de kamusal alanına dâhil edilerek güncelliğini korumaktadır.

Tüm ideolojilerin olduğu gibi milliyetçiliğin de hedefi toplumları ve daha da özelde tek tek bireyleri etkilemek, bir çatı altında toplamaktır. Bu sebeple, bireylere hâkim ideoloji bilinçli ya da bilinçsiz olarak aile içinde başlayarak, arkadaş grupları, eğitim, siyasi kurumlar, kitle iletişim araçları ile empoze edilmeye çalışılır. Çünkü birey, içine doğduğu toplumun kültürel ve siyasi ideolojisini benimsemektedir. Bu benimseme durumu bireyin doğumu ile başlayarak öldüğü ana kadar devam eden süreç olan toplumsallaşma kavramıyla ve alt başlık olarak da siyasal toplumsallaşma kavramıyla ifade edilmektedir. Siyasal toplumsallaşma bireyin, siyasi ideolojiyi benimseme ya da tam tersi reddetme, başka bir ideolojiyi benimseme süreci olarak tanımlanabilir. Bu sürece etki eden aracılardan en önemlilerinden biri olan kitle iletişim araçları, hâkim olan ideolojinin pekiştirilmesi görevini üstlenmektedir.

İdeolojilerin daha özelde milliyetçilik ideolojisinin kitle iletişim araçları ile yayılmaya başlaması, 19. Yüzyılda kapitalist yayıncılığın başlamasıyla eş zamanlıdır. Bu yüzyılda ilk kitle iletişim araçları olan gazete ve romanların geniş kitlelere ulaşması ile kültürel homojenleşme sağlanmış, zihinsel birliktelik hissi ise *"millet olma, bir millete ait olma"* fikrinin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Teknolojik gelişmeler, basılı araçlar ile başlayan kitlesel iletişim sürecine ve milliyetçilik fikrinin yayılmasına yeni kitle iletişim araçlarını da dahil etmiştir. 1.Dünya Savaşı sırasında, sinema milliyetçi söylemin yer aldığı bir alan olmaya

başlamış, 2. Dünya Savaşı yıllarında ise en etkili kitle iletişim aracı olan radyo bu amaç için kullanılmıştır. Hatta öyle ki, Hitler'in Propaganda Bakanı Goebbels *"radyo sayesinde, rejimin her türlü isyan düşüncesini ortadan kaldırdığını"* söylemiştir. (Jeanneney,2006:172) Öncelikle sinema, radyo, televizyon ve günümüzde internet hızlı, kolay, sürekli bir şekilde çok daha fazla kişiye ulaşarak bir yandan bilgi ve haber akışını sağlarken, diğer bir yandan da milliyetçi söylemin yayılmasına olanak sağlamaktadır.

Medya aracılığıyla milli kimliğin kurgulanması ve üretilmesi, toplumsal birlik ve bütünlüğün korunmasına ve güçlenmesine hizmet etmektedir. Ancak sadece kriz anlarında ya da herhangi bir tehdit durumunda değil, gündelik hayatın sıradan rutinleri içinde yer edinerek toplumsal hafızayı besler ve canlı tutar.

Medya ve milliyetçilik ilişkisini anlamlandırmak ve çalışmamızın yöntemini de anlaşılır kılmak için söylem kavramına değinmek yararlı olacaktır. Dilimizde *"söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz; kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade ve bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez"* anlamlarında kullanılmıştır. (http://sozluk.gov.tr/) Söylem, birden fazla anlamı içinde barındırır. İlkin olarak, bireyin ilk anladığı, toplumda herkesin anlayacağı bir biçimde olan düz anlamı ve ikinci olarak ise bilinçaltında edinilen tecrübelere, kültürel, siyasi gibi içeriklere dayanan yan anlamı içinde barındırır.

İngilizcede *"discourse"* olarak kullanılan söylem, birinci anlamıyla; "*genel olarak, dilin sözel ya da yazılı bir biçimde aktüelleşmesi süreci; yazılı ya da sözlü olan, bir iletişime veya diyaloga davet eden her şey".* İkinci anlam olarak; "*bir etkinlik alanına, bir faaliyet türü veya disipline özgü kavramsallaştırmalar bütünü veya ağı; birtakım ortak kabullerle desteklenen veya bütünlenen ürünler toplamı".* Üçüncü anlam olarak ise, "*özel olarak da, algılama tarz ya da şemalarını, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşünceyi, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardalanı, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu"* anlamlarında tanımlanmaktadır. (Cevizci, 2005:1540-1541) Söylem içinde ideolojiyi de gizlemektedir. Her

söylemsel süreç; ideolojik ilişkiler içinde gerçekleşir ve bu ilişkilerin baskısıyla içerden biçimlendirilecektir. Dilin kendisi, *"işçi ve burjuvanın, kadın ve erkeğin, idealist ve materyalistin aynı şekilde paylaştığı görece özerk"* bir sistemdir. (Eagleton: 1996:271-272) Birinci ve ikinci anlamındaki söylem incelenmesine, dile, dilin yapısına, onun aktüelleşmiş veya kullanım düzeyinde ortaya çıkan işlevleriyle temel modellerine dair analize; dilin kullanımına ilişkin, geleneksel dilbilimin veya atomistik cümle üzerinde odaklaşan üslup araştırmasının tam karşıtı olan araştırmaya *"söylem analizi"* adı verilirken; üçüncü anlamıyla ise söylemi konu alan, dilin toplumsal ve ideolojik boyutunu ortaya çıkaran analiz *"eleştirel söylem çözümlemesi"* olarak nitelenir. (Cevizci, 2005: 1541) Foucault'nun öncülük ettiği eleştirel söylem çözümlemesi; güç, direnç, politika (sosyal faydaların mücadele, dağılımı ve tekrar dağılım) ve dilin bu yapıdaki rolü (sebep ve sonuçlar ile) üzerinde durur. Eleştirel söylem çözümlemeciler dilin sosyal yapıdaki etkinliğini belirleyip betimlemekten çok, bunu nasıl ve niçin yaptığını araştırır. Bu akımın başlıca temsilcileri; Austin (1962), Searle (1969), Wittgenstein (1953), Foucault (1972), Van Dijk (1993), Halliday ve Hasan (1989), Hymes (1972) olarak sayılabilir. (Gür,2013:192) Eleştirel söylem analizi, tahakkümün metinler ya da konuşmalar -*yani söylem*- aracılığıyla yeniden üretilmesiyle ilgilenir. (Van Dijk, 2010:10-11) "*Eleştirel söylem çözümlemesi*", söylemin ideolojik olduğunu var saymakta ve söylemi, ideolojik yapıları açıklayarak yorumlamayı amaçlamaktadır

İdeolojik söylemin üretilmesinde ve aktarılmasında seçkinlerin/elitlerin rolü önemlidir. Van Dijk, seçkinler/elitler grubuna, siyasal, askeri ve ekonomik seçkinlerin yanında *"sembolik seçkinler/elitler"* olarak tanımladığı seçkinleri/elitleri de dâhil eder. Bu seçkinler/elitler, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler, akademisyenlerdir ve seçkinler, kamusal bilginin, inançların, tutumların, normların, değerlerin, ahlakın ve ideolojilerin imalatçılarıdır. Bu nedenle bu seçkinlerin/elitlerin sembolik iktidarı aynı zamanda ideolojik bir iktidar biçimidir. Van Dijk, bu seçkinlerin/elitlerin modern enformasyon ve iletişim toplumlarında iktidarın uygulanması ya da sürdürülmesi için gerekli ideolojik desteğin verilmesinde zorunlu bir rol oynadıklarını iddia eder. (Van Dijk, 1994:276-277) Sembolik elitler, kamusal, politik, medyatik ve akademik söylemleri kontrol eden insanlardır. Bu

konuların kamusal söyleme hâkim olması, bizim *"semantik makro yapılar"* ya da basit bir şekilde "*konular"* olarak adlandırdığımız metinlerin aslî özelliklerini bu insanların kontrol ettikleri anlamına gelir. (Van Dijk,2010:19) Egemenler, "ötekilerin" iletişimsel haklarını, iletişimsel olaylar, söylem türleri, katılımcılar, konu, stil, konuşma eylemlerine özgürce ulaşmalarını önleyerek veya kendi çıkarları doğrultusunda onların kamu söylemine erişimlerini denetleyebilirler. Bunu yaparken de kamu zihinlerini (tutum, ideoloji, norm ve değerlerini) kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilirler. Van Dijk, manipülasyonu *"elit gücün yeniden üretilmesinin söylemsel biçimi"* olarak tanımlar. Bu elitler/seçkinler temsillerin oluşturulmasını ve gerçeği kontrol edebildikleri için güçlüdürler. Van Dijk söylemsel manipülasyonun *"bizim iyi şeylerimiz"*in ve *"onların kötü şeyleri"* nin vurgulanmasında olduğu gibi genellikle ideolojik söylemin her zamanki yapılarını ve formlarını içerdiğini belirtir. (İnceoğlu ve Çomak, 2016: sf:31)

Söylemler aracılığıyla anlamlandırılan grup aidiyetleri, gruplar arası ilişkiler bağlamında, *"benzerlikler ve farklılıklar"*ın üretilmesini ve gruplar arası ayrımının belirginleşmesini sağlar. Ayrıca söylemler, bu ilişkilerin şekillendirdiği kamusal alanda, farklı ideolojilere sahip gruplar arasında gücün nasıl dağılacağını da belirler, sürdürür ve meşrulaştırır. İnsanların grup aidiyetlerini, gruplar arası eşitsizlikleri veya grup davranışlarını anlama ve açıklama çabaları söylemsel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, bir toplumda belirli bir söylemin analiz edilmesi, bu söylemi inşa eden ideolojinin nasıl bir grup aidiyeti yarattığını da gösterecektir. (Göregenli,2013: 58) Biz de çalışmamızda eleştirel söylem çözümlemesini kullanarak, araştırmaya konu olan dizilerin milliyetçilik ideolojisini nasıl ürettiğini inceleyerek elde edilen bulguları değerlendireceğiz.

Çalışmamızda, birinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilerek, millet ve milliyetçilik kavramları açıklanmaya çalışılacak, milliyetçiliği yönelik kuramsal yaklaşımlar irdelenecektir. İkinci bölümde, bireyin toplumsallaşma ve siyasal toplumsallaşma süreçlerine etki eden faktörler irdelenip, milliyetçilik ve medya ilişkisi anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Tezimizin analiz bölümü olan üçüncü bölümde ise, son dönem Türk televizyonlarında yayınlamış ve halen yayınlanmakta

olan “Börü”, “Söz” ve “Savaşçı” Dizileri “Teun A. van Dijk’in Eleştirel Söylem Çözümlemesi” yöntemiyle analiz edilecektir. Söylem, ideolojilerin yeniden üretilmesinde önemli rol oynamaktadır ve inceleme alanı ideolojik olduğundan dolayı bu yöntem seçilmiştir. Sözü edilen dizilerin, örneklemi sınırlandırmak adına birinci sezonda yayınlanan bölümleri dâhil edilecek; Börü 6 bölüm (mini-dizidir ve tek sezon olarak yayınlamıştır), Söz ilk 12 bölüm ve Savaşçı ilk 10 bölüm olarak incelenecektir.

Van Dijk Eleştirel Söylem Çözümlemesi çalışmalarını haber metinleri üzerinden oluşturmuş olsa da, sinema filmleri dolayısıyla televizyon dizilerinin analiz edilmesine de olanak sağlamaktadır. Analizimiz sırasında şu sorulara cevap aranarak bulgular elde edilmeye çalışılacak ve değerlendirme yapılacaktır;

a) Dizilerde milliyetçi söylemin yeniden üretimi nasıl sağlanmıştır?
b) Milliyetçi söylemin üretildiği dizilerde “biz” ve “öteki” nasıl tanımlanmıştır?
c) Milliyetçi söylemin üretildiği dizilerde din ve milliyetçilik arasında bağ kurulmuş mudur?
d) Milliyetçi söylemin üretildiği diziler güncel olay ve durumlar ile ilişkili midir?

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. MİLLET ve MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI

1.1.1. Millet Kavramı

İnsan, barınma, korunma ve gelişme arzusuyla ve özellikle de aidiyet duygusu ile bir millete ait olmak istemiş, bu isteği ise milletleşmenin, ulus devlete dönüşmenin temel taşı olmuştur. Tarih boyunca insanlar kendilerini niteleyen ortak öğeler ile biz ve onlar ayrımı yaparak farklı yapıda ve boyutta topluluklara bağlı olarak yaşamıştır. Geçmişte aile, kabile, şehir devletleri, aynı dinden olan insanların oluşturduğu toplumlar günümüzde yerini *"millet"*e bırakmış, *"milliyetçilik"* ise ideolojik karşılığı olmuştur. Millet kavramı ise farklı tanımlamalar doğrultusunda anlam kazanmıştır.

Millet kelimesinin kökeni, Arapça din, mezhep, bir din veya mezhebe mensup cemaat anlamındaki *"millat"* kelimesine dayanmaktadır. Türkçede 20. yy başlarında *"İslam milleti"* deyiminin dini içeriğinden arındırılmasıyla *millet, "nation"* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Nişanyan, 2010:411-412) TDK ise, *"çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus"* olarak tanımlamıştır. (http://www.tdk.gov.tr/)

Millet her daim ve her durumda var olan bir yapı mıydı, yoksa belli koşullar altında bilinçli bir şekilde oluşturulmuş muydu? Kültürel benzerlikler ya da etnik benzerlikler milletin oluşması için yeterli miydi? Her toplumsal grupta aynı şekilde mi oluşmuştu? Var olan yapıları devam ettirmek için miydi yoksa bir tepki olarak mı

ortaya çıkmıştı? Bu sorular ve daha fazlasının cevabı için kavramın tanımlanmasında düşünürlerin bakış açısı ve tanımlamada ön plana çıkardıkları unsurlar etkili olmuştur. İlkçi (primordialist) yaklaşımı savunan düşünürler milletin modern öncesi dönemde de var olduğunu, bireylerin tıpkı bir aile içine olduğu gibi etnik bir topluluğa doğduklarını ileri sürerek milletler ile etnik gruplar arasında ayrım yapmaz. Onlara göre milletler doğal olarak vardır ve belirli bir kökene, kişiliğe, misyona ve karaktere sahiptir.(Özkırımlı,2017:79-83) İnsanlar farklı insan gruplarına bölünmüştür ve kendi hayatını devam ettirebilmek, güç odağı olabilmek için kendinden olmayanı, farklı olanı dışlaması ve hatta düşman olarak tanımlaması normal kabul edilmiştir çünkü bu doğal düzenin gerekliliği olarak görülmüştür.

Modernist yaklaşımlar millet kavramının insanlık tarihinin en başından beri ve doğal olarak var olamayacağını, Aydınlanma Çağı ile başlayan modern döneme ait olabileceğini ileri sürer. Bu dönemde yaşanan ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal değişimler millet kavramının oluşmasına zemin hazırlamış, zorunlu kılmıştır. Millet olma modern dünyanın kaçınılmaz ilkesi haline gelmiş, toplumlar ulus olma bilincine sahip olduklarında milleti oluşturmuşlardır. Bu düşünceyi destekleyen Hobsbawm millet kavramının modern bir kavram olduğunu ve devrim çağında ortaya atıldığını; 1830'Iu yıllardan itibaren ise tüm dünyada politik ve toplumsal söylemlerde *"milliyet ilkesi*" olarak kavramın sistemli biçimde kullanıldığını belirtmektedir. (Hobsbawm,2014:34) Tauraine'e göre ise ulus, *"modernliğin siyasal biçimi"*dir. Çünkü modern dönem geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine; bütünleşmiş, akılcı ilkelerle oluşturulmuş yasa tarafından yeniden yapılanmış bir ulusal düzeni gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda milliyetçiliği ise *"geleceğe ve modernliğe hizmet etmek için geçmişin ve geleneklerin seferber edilmesi"* olarak tanımlamıştır (Tauraine, 2004: 155-157)

Sieyes, *"ortak kanun"* ilkesini ön plana çıkarmış ve dünyadaki tüm insanların tek bir kanuna bağlı tek bir millet oluşturabileceğini ifade etmiştir. Tanımlamasına ise *"Millet nedir?"* diye sorarak başlamış ve *"ortak bir kanuna bağlı olarak yaşayan ve aynı yasama gücü (meclis) tarafından temsil edilen ortaklar heyeti"* diye açıklamıştır. Birlikte hareket eden, kendi hükümet şekli üzerinde karar veren halk

toplulukları birer millettir ve hükümet, milletin teşrii gücü karşısında sorumludur. Bu tanıma göre, tüm milletler birleşerek ortak bir hükümet kurmaya karar verirse, bütünleşmiş tek bir millet ortaya çıkacaktır. (Akt. Kedourie, 1971:7) Weber, kültür ya da etnsisite gibi özelliklerin ön plana çıkarılarak yapılan farklı tanımlarından dolayı kavramı siyasi alana dâhil etmiştir. Ona göre millet kavramı; "*Bir millet kendini devleti içinde açıkça gösterebilecek ve bu yüzden de genellikle kendi devletini kurmak isteyecek olan bir toplumdur."* (Weber, 2006/2007: Sayı:39:185)

Milleti oluşturan unsurlardan ortak miras ve ortak kader inancını, bireyler arasındaki dayanışmayı göz önüne alarak açıklayan Emerson'a göre, ulus, *"bir toplumsal mirasın en önemli unsurlarına ortaklaşa sahip olduklarına inanan ve gelecekte de kaderlerinin ortak olduğunu düşünen bir topluluktur"*. İnsanların sadakat duygularını en güçlü şekilde harekete geçiren ve kendine çeken toplumsal varlık ulustur; ona olan bağlılık her şeyden üstündür. Bu yönüyle ulus, insanlar arasında etkin dayanışma ve birliğin ulaşabildiği *"son toplum şekli"* olarak tanımlanabilir. (Emerson, 1965, 97-98)

Craig Calhoun *"Milliyetçilik"* isimli kitabında ulusu oluşturan unsurları sıralamıştır. Ona göre ulus*"sınırları olan bir toprak veya belirli bir nüfus ya da her iki unsura sahip, bölünmezlik (ulusun bir bütün olduğu) düşüncesinin var olduğu, egemenlik ya da en azından egemenlik ülküsü taşıyarak özerk ve kendine yeterli olduğu varsayılan bir devlet olarak diğer uluslarla kendini eşit sayan, 'üstün' bir meşruiyet düşüncesine sahip, halkın kolektif olaylara katıldığı, her bireyin ulusun ivedi bir parçası olarak doğrudan üye olduğu ve bu bağlamda diğer üyelerle eşit görüldüğü, dilin, paylaşılan inanç ve değerlerin, alışılmış pratiklerin bir birleşimini içerecek biçimde bir kültüre sahip, zamansal derinlik (ulusun, geçmiş ve gelecek nesilleri içerdiği ve ortak bir tarihi olduğu haliyle zaman içinde var olduğu) anlayışına sahip, ortak mezhep veya ırk özelliklerine sahip, belli bir toprakla tarihi ve kutsal bir bağa sahip olan yapı"* olarak tanımlamış, bu unsurların her toplumda farklı derecelerde bulunabileceğini de eklemiştir. (Calhoun, 2012: 5-6) Calhoun'un tanımlamasındaki bu unsurlar, farklı tanımlamalarda bir ya da bir kaçı ile birleşerek ön plana çıkmaktadır.

Milliyetçilik tartışmalarına önemli etkileri olan Gellner de ulusu modernleşmenin bir sonucu olarak görmüş ve biri kültürel, diğeri iradeye dayalı bir kabulü esas alarak iki şekilde tanımlamıştır. Kültürel tanımlamasına göre, aynı kültürü paylaşan iki insan, aynı ulustan sayılır. Bu tanımlamada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir. İradeye dayalı tanımlamasında ise, iki insan birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorsa aynı ulusun üyesidirler. Bir başka deyişle ulusları yaratan insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarıdır. Bir grup insan, bir ülkede yaşayanlar ya da ortak bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba üye olduklarından dolayı birbirlerine karşı ortak hak ve görevleri olduğunu kabul ediyorlarsa bir ulus yaratabilirler. Onları ulus yapan şey, kendilerini grubun dışında kalanlardan ayıran bazı ortak özelliklere sahip olmaları değildir, birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak kabul etmiş olmalarıdır. (Gellner,1992: 28) Gellner'in tanımlamasında kültür en belirleyici ve en önemli öğedir. Ona göre bir toplumda baskın olan kültür *'yüksek kültür'* olarak tanımlanır ve tüm toplumu kapsar, böylelikle milletler oluşur ve süreklilik kazanır.

Karl Deutsch, ulusu tanımlarken öncelikle halk kavramını tanımlar ve *"birbirlerine kültürel özelliklere bağlı benzer davranış biçimleri ve iletişim kanalları ile bağlı toplulukları 'halk' "* olarak tanımlamaktadır. Ulusu endüstrileşme kavramıyla birlikte zorunlu olarak ortaya çıkan bir yapı olarak gören olan Deutsch, endüstrileşmenin bireyin yeteneklerini farklı yerlerde hayata geçirebildiği ve mesleki hareketliliğin olduğu bir dönemi de beraberinde getirdiğini öne sürmüştür. Ona göre bu koşullar bireyler arasındaki iletişimi ve örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Halk aşamasından sonra gelen ulus ise, *"geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçildiği, toplumsal iş bölümünün ortaya çıktığı, bireyler arasında gelişmiş, etkili ve sürekli iletişimin olduğu toplumsal yapıdır."* (Erözden, 1997:14-15: Roger,2008:39-40) Deustch gibi uluslaşma sürecini bireylerin arasındaki iletişimin gelişmişliği ile bağdaştıran Benedict Anderson ise milleti *"hayali bir cemaat"* olarak tanımlamıştır. Anderson'a göre millet, kendisine hem bir egemenlik hem de sınırlılık verilmiş siyasi bir topluluktur. Hayal edilmiştir çünkü milletin üyeleri diğer üyeler hakkında hiçbir fikre sahip olmayacak, onları tanımayacak ancak; zihinlerinde birlik, beraberlik,

dayanışma ve kardeşlik duygusunu yaşatmaya devam edecektir. (Anderson, 2017:20-21) Her millette eşitsizlik ve sömürü ne kadar fazla olursa olsun millet daima derin ve yatay bir birliktelik olarak hayal edilir. Modern dünyada insanların sınırlı hayaller uğruna kendilerini feda etmeye mümkün kılan şey, bu birliktelik ve kardeşlik duygusuna olan inanç ve bağlılıktır.

Renan ise önceki tanımlamaları reddederek, milletin sınırları olan bir toprak parçasına, ortak bir dile, ırk, din ya da ortak çıkarlara indirgenemeyeceğini belirtmiş ve milleti bu unsurlardan bağımsızlaştırarak *"ortak geçmişi ön plana çıkaran"* tarihsel ve liberal bir biçimde tanımlamıştır. Renan'a göre modern millet anlayışında birey doğuştan bir millete ait değildir, kendi iradesiyle millete katılır ya da milletin üyeliğinden ayrılır. Millet, halkın tarihindeki bir ya da birkaç faktörün birleşmesiyle öne çıkmış ya da oluşturulmuş olsa da, kesin sınırlar ile sınırlandırılamaz. Günümüzde, milletin sürekliliğini sağlayan geçmişteki tanımlamalarda belirtilen dayanaklar değil, *"ortak bir ruhun varlığı"* ve milletin üyelerinin sürekli olarak bu ruhu onaylamasıdır. (Çağla 2007:51-52)

Smith ise ilkçi yaklaşım ve modern yaklaşımları harmanlayarak millet kavramını, modern öncesi etnik kimlik ve geleneklerle kurduğu bağları dikkate alarak, *"tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak bir geçmişi ve mitleri, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi ve ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insanlar topluluğu"* olarak tanımlamıştır. (A.D. Smith, 2016:70) Ona göre, etniklik, ilksel ve doğal olarak mevcuttur ve milli kimliğin temelindedir. Fakat milletler modern dünyanın oluşumlarıdır.

Millet kavramı, kesin bir tanımlamada birleşmese dahi farklı tanımların dayandırıldığı ortak unsurlar vardır; Smith bu unsurları şu şekilde sıralamış ve milli kimliğin temel unsurları olarak da belirtmiştir: (A.D. Smith, 2016:32)

- Tarihi bir toprak/ ülke ya da yurt
- Ortak mitler ve tarihi bellek
- Ortak bir kitlesel kamu kültürü
- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler

- Ortak bir ekonomi

Ayrıca bu unsurların kalıcılığını ve aktarımını sağlayacak ortak bir dil ve milleti tanımlayacak kolektif bir ortak isim de milletin temel unsurlarındandır.

Hutchinson da Smith ile aynı görüşü benimsemektedir. Ona göre de milletler, halk egemenliği ve ortak yurttaşlık anlayışlarına, bütünleşmiş bir ülkeye ve ekonomiye dayalı birimler olarak genellikle 18. yüzyıl oluşumları olduğundan dolayı moderndir ve milletler aynı zamanda modern dönem öncesindeki etnik kültürlere dayalı duygusal cemaatlerdir. Bu etnik kültürler, millete kolektif bir isim, özgün kökenleri olduğuna dair mitler, teritoryal bir toprağa aidiyet duygusu, ortak bir tarih, ortak bir kültür ve ortak bir siyasal kaderi paylaşma hissi verirler. Kadim bir *'zamansız'* topluluğa aidiyet duygusu, modern dünyada milliyetçilik ideolojisini güçlü kılmaktadır. (Hutchinson, 2008:78-79). Etno-sembolist bakış açısının en önemli özelliği, ilkçiliğin '*verili'* olma iddiasını reddetmelerine rağmen etnik kökene verdiği önem ve milletlerin modern dönemde ortaya çıkmış yapılar olarak ele almasıdır.

Millet kavramı üzerindeki bu farklı tanımlamalardan yola çıkarak özetlememiz gerekirse, millet belli bir egemenlik alanı olan sınırlı bir yurt üzerinde yaşayan dil, din, inanç, tarih ve kültür birliğine ve ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlara sahip, ortak bir anayasaya bağlı olan insan topluluklarıdır.

1.1.2. Milliyetçilik Kavramı

20. yüzyılın akademik alanda en dikkat çeken araştırma konusu şüphesiz ki milliyetçilik konusudur. Millet kavramında olduğu gibi milliyetçilik kavramının tanımlanması da benzer şekilde karmaşıktır. Terim olarak, toplumsal ve siyasi anlamıyla kayıtlara geçmiş en eski kullanımı 18.yy sonlarında Johann Gottfried Herder ve rahip Abbe Augustin de Barruel'e dayanır. İngilizcede kullanımı ise 1836 yılında *"bazı milletler ilahi bir şekilde seçilirler"* şeklinde teolojik olarak ortaya çıkmıştır. (A.D. Smith, 2013: 15)

19. yüzyıla kadar Avrupa'da feodal düzen ve bu düzen içinde oluşmuş farklı siyasal birimlerin varlığı söz konusuydu fakat 19. yüzyıl bu yapının değişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Aydınlanma Çağı ile başlayan, Fransız Devrimi ile devam eden süreçte, milliyetçilik, öncelikle Avrupa'daki bu farklı siyasal birimlerin bir araya gelmesinde ve farklı imparatorluk egemenliği altında yaşayan farklı etnik grupların bağımsızlık mücadelelerine başlamasında, kendi geleceklerini belirleme konusunda etkili bir faktör olmuştur. Akım olarak ise, 19. yüzyılda Avrupa'da feodalizmin çöküşüyle var olmaya başlayan merkezi devletler içindeki burjuvaziye ait bir görüş olarak ortaya çıkmış ve zamanla farklı bir anlam ve yaygınlık kazanmıştır. İlk başta ulus birliğine verdiği önem ile ön plandayken, egemen devletlerin daha fazla alana yayılma isteklerine temel sağlayarak sömürgeciliğin gelişmesine sebep olmuştur.

Arı, milliyetçiliği, *"bir bireyin ya da grubun ait olduğu topluluk veya devletin içindeki konumunu yeniden tanımlamanın bir aracı, kimlik edinme sürecinin bir sonucu ya da ortak bir amaca ulaşmanın bir unsuru, çoğu zaman bir devlete sahip olma ve onu yüceltme duygusunun vurgulanması, ortak hareket etme düşüncesi ve psikolojisi"* olarak tanımlamıştır. (Arı,2008: 56)

İlkçi (primordialist) yaklaşımı savunan düşünürler millet tanımlamasında olduğu gibi milliyetçiliğin de doğal ve doğuştan geldiğini, din, dil gibi bağların belirleyici olduğunu savunur ve etnik gruplar arasında ayrım yapmaz. Milletlerin doğal sınırları, belli bir kökeni, misyonu ve kaderi vardır, ezeli ve ebedidirler. (Özkırımlı,2017 :81-84) Modern öncesi ya da modern sonrası olarak ayrıştırılamazlar ya da sınırlandırılamazlar, süreklilikleri vardır.

Milliyetçilik birleştirici midir yoksa ayrıştırıcı mıdır? Milliyetçilik iki yönlüdür. Birinci olarak verili bir *'kültür'* adına yapılan egemenlik mücadelesinin aracı olduğunda, yani araçsal olarak kullanıldığında, dışlayıcı ve *'bütüncü'* dür. İkinci olarak da ulus-devleti oluşturan *'irade'*nin hareketi adına yurttaşlığı meşrulaştırdığında *'bireyci'* ve dışlayıcı değil, dâhil edicidir. Bu farklılık, bir taraftan bireysellikleri ne olursa olsun bireylere etnik kimliklerine göre bir yer veren

ve böylece ulusu, üyeleri arasında dayanışmaya, uyum göstermeye, birlik içinde olmaya zorlayan organik bir toplum haline getiren *"ulus determinizmi"* ile diğer taraftansa bireysel istekler ve iradeler temelinde bir grup oluşturan ve bir yönetimi meşrulaştıran demokratik bir süreç olarak *'kendi kaderini tayin etme (self-determinizm)'* arasındaki bütünleyici karşıtlığa denk gelmektedir. (Leca,1998:16)

Her ülkenin ya da grubun toplumsal, ekonomik, kültürel koşulları farklıdır ve bu sebeple milliyetçilik farklı şekillerde ortaya çıkıp, gelişir. Özellikle Afrika ülkelerinin millileşme süreçlerini inceleyen Baskın Oran, terimi bir duygu, bir ideoloji ve bir toplumsal hareket olarak anlamlandırmıştır. Ona göre, Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik, milli ekonomiyi diğer ülkelere göre daha geniş topraklarda kuran ya da kurmak isteyen burjuvazinin toplumu kendi yönetiminde örgütlerken ortaya çıkmış, diğer sınıfların da bu toplum yapısında beliren farklılaşmış, uzmanlaşmış, kurumsallaşmış bünye içinde benimsediği, toplumsal sadakatin odağına *'milleti'* alan ve bunu '*ulusal devlet'* içinde örgütlemek isteyen bir tutunum ideolojisi ve toplumsal harekettir. (Oran, 1980: 1.Bölüm)

Louis Snyder milliyetçiliği, bölünmüş ülkeleri bir araya getirmek için kullanılan bir araç olduğunu ve ulus devletlerin içinde yaşayan etnik unsurların ayrılmalarını önleyen bir ideoloji olduğunu ileri sürmektedir. Snyder, milliyetçiliğin sömürgelere sahip olmak, genişlemek ve diğer uluslara saldırmak için devletlerin elinde bir araç olarak kullanıldığını, ekonomik kalkınma için itici bir güç olduğunu ve sömürge olarak yaşayan halkların bağımsızlıklarını kazanmalarında etken bir güç olduğunu söylemektedir. (Uzun, 2003:141) Milliyetçilik kitleleri harekete geçiren, bir amaç doğrultusunda kanalize eden güçlü bir eylemsel karaktere sahiptir.

Karl Popper'e göre milliyetçilik açık cemiyetin kurulmasını önleyen en büyük engellerden biridir; milliyetçilerin iddiaları da histerik hezeyandan başka bir şey değildir. Buna karşılık Karl Deutsch'a göre milliyetçilik *"siyasî ve sosyal gelişmenin bugüne kadar erişilen en yüksek seviyesine, yani modern millet bünyesine kavuşma hareketidir";* bütün dünyanın bir *'açık cemiyet'* olmasına giden yol buradan geçer (Güngör, 1971: Önsöz)

Modernist paradigmaya göre ise, milliyetçilik modern dünyanın eseri ve gerekliliğidir. İnsanlık tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemlerinden geçerek günümüze ulaşmıştır. Tarım öncesi topluluklar yani avcı ve toplayıcı topluluklar siyasal işbölümüne gerek duyulmayacak kadar küçüktür ve bu nedenle istikrarlı ve uzmanlaşmış düzen zorlayıcı bir kurum olarak devlet sorunu ortaya hiç çıkmamıştır. Bir sonraki aşamada, hepsinin olmasa ve ihtiyari olsa dahi çoğu tarım toplumunun devleti olmuştur. Ayrıca devletin biçimi de değişkenlik göstermiştir. Sanayi döneminde ise ihtiyari durum yine söz konusu değildir; devletin varlığı kaçınılmazdır. Sanayi toplumları önceki toplumlarla kıyaslandığında aşırı derecede büyüktür ve alıştıkları (veya alışmayı istedikleri) yaşam düzeyi için karmaşık bir genel işbölümü ve iş birliğine bağımlıdırlar. Bu işbirliğinin bir kısmı uygun koşullarda kendiliğinden gerçekleşebilir ve merkezi yaptırımlara gerek kalmaz. (Gellner, 1992:25-26) Devlet olmadan ulusun olamayacağını düşünen Gellner'e göre, Sanayi Devrimi toplumlarında örgütlenmenin yol açtığı bir gelişme olarak ulusçuluk çağı da başlamıştır. Ona göre ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırlarının iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır. (Gellner, 1992: 20) İşçi örgütlenmelerinin yanı sıra modern dönem eğitimin de belli bir standartta ve kitlesel olarak var olmasını ve denetlenmesini gerektiriyordu. Milleti kültürle ilişkilendiren Gellner'e göre kültür, kimliğin önemli bir unsurudur ve kültür ile devletin birleşmesinin sebebi de budur. Çünkü milletler standart ve kontrol edilebilen yüksek kültürlerin var olduğu toplumsal koşullarda ortaya çıkabilir.

Hobsbawm, milliyetçiliğin de tıpkı millet gibi modern bir olgu olduğunu düşünür ve toplumsal yapıdaki hareketlenmeleri dikkate alarak tanımlaştırır. Hroch'un Avrupa'daki milli hareketler konusundaki düşüncelerinden etkilenerek milliyetçiliğin temelde üç aşaması olduğunu belirtmiştir. Kavram, birinci aşamada, daha çok derneklerin oluştuğu salt kültürel, edebi ve folklorik bir yapıdadır. İkinci aşamada *'millet fikri'*ni savunan öncüler ve militan toplulukları, bir fikri öne çıkaran politik kampanyalar düzenlemişlerdir. Üçüncü aşamada ise kitlesel destek elde edilir

ve bu geçiş ulus devletlerin kurulmasından önce ya da çoğu zaman milli devletlerin kurulmasının sonucu olarak ortaya çıkar. (Hobsbawm, 2014: 26-27)

Milliyetçilik tanımlamasında kültürü yaratan ve aktaran unsur olarak 'dil' önemli ve özellikli bir konudur. Dil, kültürü yarattığı gibi toplumların tarihlerini ve varlıklarını kaydeden, aktaran, kanıtlayan ve yaşatan bir olgudur. Joshua A. Fischman milliyetçiliğin ana dile olan bağlılıktan doğduğunu düşünmektedir. Dil hem doğal hem de araçsaldır, hem kutsal hem de dünyevidir. Bu yönüyle *'gerçekliği belirleme mekanizması'* gibidir. Dili kullanan grup gerçeklik ile modernliği uzlaştırabilir. Her grup diline sıkı bağlarla bağlıdır ve onu yaşatmak ve yaymak için savaşmaya, kendi hayatını feda etmeye hazırdır. (Akt. Roger, 2008:38) Schleiermacher'e göre *"Her bireyde yalnız bir dil esaslı surette kökleşmiştir. Sonradan ne kadar başka dil öğrense de, asıl bağlı olduğu tek bir dil vardır! Çünkü her dil hususi bir düşünce tarzını ifade eder ve bir dilde söylenen şey, diğer bir dilde asla aynı anlama gelmez. Böylece, dil de tıpkı devlet ve kilise gibi, müşterek hayatın bir göstergesidir ve bu hayatın içinde gelişerek müşterek dil müessesesini yaratır."* Ona göre bu düşüncenin siyasi dönüşleri olmuştur. Kendi devletine kurmak isteyen insanlık farklı milletlere bölünmüştür ve dil ise milleti diğer milletlerden ayıran bir özellik, farkları gösterebilen bir işaret olmuştur. (Kedourie, 1971:56) Dil, insanlığı farklılaştırıp ayrıştıran bir yapıda olduğu gibi grupları birleştiren, tek bir yöne bakmasını sağlayabilen, ortak hareket etmelerini sağlayabilen güçlü bir unsurdur.

Dil konusu Anderson'da da milletleri ve milliyetçiliği oluşturma hususunda önemli bir kriterdir. Ulusu *'hayal edilmiş cemaat'* olarak tanımlayan Anderson'a göre ise belki de birbiri ile hiç karşılaşmayacak olan bireyler, başta matbaa kapitalizmi ve dil devrimi ile gazete gibi kitle iletişim araçlarıyla birbirlerinden haberdar olmuş ve ortak bir kültürü benimseyerek bir bağ kurmuş, kendilerini bir cemaat olarak tasavvur etmişlerdir. Ortak kültürün oluşması ise toplumda hakim olan dilin *'yayın dili'* olarak kullanılmasıyla sağlanmıştır. Yayın dilleri ulusal bilincin temellerini atmıştır. Konuşurken birbirlerini anlamakta güçlük çeken hatta anlamayan insanlar yazı ile anlaşmaya başlamış, dile sabitlik kazandırarak *'kadimlik'*

fikrinin inşasını sağlamış ve eski idari halk dillerinden farklı bir iktidar dili yaratmıştır. (Anderson, 2017: 59-60)

Milliyetçilik doktrininde, dil, ırk, kültür ve hatta bazen din, milletin çeşitli yönlerini oluşturur. Bu doktrin, insanlığı ayrı ve farklı milletlere böler, bu milletlerin kendi devletlerini kurması gerektiğini öne sürer. Ayrıca milletin üyelerinin de kendi milletini geliştirmek için bireysellik yerine millet (toplumsal) çıkarı ön plana çıkarmasını, bu şekilde hürriyet ve başarıya ulaşacaklarını iddia eder. (Kedourie, 1971: 65)

Etno-sembolist yaklaşıma göre ise milliyetçilik etnik kökene dayalı ancak modern dünyanın ürünüdür. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Adam Smith milliyetçiliği *"bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları devam ettirmesine yönelik ideolojik bir duruş"* olarak tanımlar. (A.D.Smith, 2016:121) Smith'e göre Batılı olan ve olmayan milliyetçilikler söz konusudur. Batılı olmayan milliyetçilik etnik kökenlere dayanır. Etnik-milliyetçilik doğumla kazanılır ve birey sonsuza kadar içine doğduğu toplumun bir üyesidir. Soy ön plandadır, millet hayali bir üst ailedir, akrabalık ilişkileri ve şecerecilik önemlidir. Halk, milliyetçi arzunun nesnesi ve çağrı merciidir. Batılı milliyetçilikte ise tarihi ülke, yasal-siyasi topluluk, bireylerin eşitliği, ortak sivil kültür ve ideoloji oluşturucu unsurlardır. Batılı modeldeki hukuk yerini etnik modelde yerli kültüre, genellikle dile ve âdete bırakmıştır. Bu ayrımı yapmasına rağmen, her milliyetçiliğin içinde değişen derece ve biçimde etnik ve sivil unsurların var olduğunu da eklemiştir. (A.D.Smith, 2016: 28-30)

Sonuç olarak, milliyetçilik kavramının tanımlanması üç ana görüşe göre şekillenmiştir. İlkçiler doğal ve verili olduğunu savunurken, modernistler tamamen modern döneme ait olduğunu; toplumsal, ekonomik ve kültürel değişmeleri öne sürerek, açıklamaya çalışmıştır. Etno-sembolistler ise ilkçiliğin *'verili ve doğuştan gelen'* anlayışlarını reddetmiş ve modernistleri de yetersiz bularak, iki görüşü de bağdaştırıcı bir açıklama getirerek milletlerin ve milliyetçiliğin modern dünyaya ait

olgular olduğunu ve modern öncesi toplumlardaki etnik kökenlere dayalı, onların şekillendirdiği olgular olarak tanımlamamışlardır.

1.2. MİLLİYETÇİLİĞE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.2.1. İlkçi (Primordialist) Yaklaşım

Milliyetçiliğin ilk açıklamaları, milliyetçiliğin doğal çeşitlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Uluslar, insanlığın doğal ve ilkel bölünmeleri olarak görülmüş, milliyetçiliğin yaygın ve evrensel olduğu düşünülmüştür. İlkçiler (Primordialistler) için, ulusların ve milliyetçiliğin doğası, gücü ve görülme sıklığının anahtarı ulusun akrabalık, etnik köken ve insan varlığının genetik temelleri üzerine kurulmuş olmasıdır. (A.D Smih,1999:3-4)

İngilizcede *'başlangıçtan beri var olan'* ve *'ilk yaratılan ya da geliştirilen'* olarak iki anlamda kullanılan *'primordialisim'*, Türkçede *'ilkçi'* olarak tanımlanmıştır. Terim olarak karşımıza çıkan ilk kaynak E.Shils'in 1957'de yayımladığı "*Primordial, Personal, Sacred, and Civil Ties"* isimli çalışmasıdır. Shils, bu çalışmasında, terimi aile içi ilişkilerden söz ederken kullanır ve aile arasındaki bağlılığın kan bağına dayandığını ileri sürmektedir. Ona göre, bu bağ *'ilk olma'* niteliği taşır ve her şeyden önce yaratılmış, her zaman varmış gibi algılanır. (Öztoprak ve Akıllı 2004:9). İlkçiliği (primordialist) kuramdan daha çok bir bakış açısı olarak niteleyen Özkırımlı'ya göre bu yaklaşım milletlerin doğal ya da eski çağlardan beri var olduğunu savunur. (Özkırımlı, 2017: 79)

İlkçi yaklaşım, *'doğalcı', 'kültürel'* ve *'biyolojik'* olarak üç farklı yaklaşıma ayrılmıştır. En aşırı versiyonu olarak görülen doğalcı yaklaşıma göre, etnik kimlik, konuşma yeteneği, koku alma, görme ya da cinsiyet gibi en doğal parçamızdır. Kişi içine doğduğu aile gibi önceden belirlenmiş bir etnik grubun içine doğar. İnsanlığın etnik gruplara ayrılması doğaldır ve her milletin doğal sınırları, belli bir kökeni, misyonu, kişiliği ve kaderi vardır. (Özkırımlı, 2017:82-83) Sieyes milletleri toplumsal bağın dışındaki, *'doğa durumundaki'* bireyler olarak kavramamız

gerektiğini ve milletlerin yalnızca *'doğal bir düzen'* içinde var olduklarını iddia eder. Ona göre milletler ilktir, ezelden beri vardırlar ve daha sonraki süreçlerin ve gelişmelerin kökeninde yatarlar (A.D. Smith, 2013:77)

Smith, doğallığı savunan bu yaklaşıma *"perennialism (eskilcilik ya da daimicilik)"* açısını getirmiştir. Ona göre, bu terim, ulusları (milliyetçilik değilse de) tarih boyunca var olduklarını, ancak doğal düzenin bir parçası olmadığını belirtmektedir. Başka bir deyişle, milletler tarih boyunca var olmuş kolektif aktörlerdir, ancak doğal veya ezeli değillerdir. (A.D. Smith, 1999:5) Daimicilik, belirli milletlerin Ortaçağ ya da İlk Çağa kadar uzanan kesintisiz bir tarihe sahip olabileceğini ve *'genel millet'* in tarihin her döneminde ortak kültürel kimlik ile ortaya çıkacağını savunur (A.D. Smith, 2013:75-76)

Shils ve Geertz'in çalışmalarına dayandırılan kültürel yaklaşımın temelinde toplumdaki bireyler arasındaki kan bağı ve kültürel bağ yatmaktadır. Shills'in II. Dünya Savaşına katılan askerler üzerine yaptığı araştırmada; askerlerin gösterdikleri başarının vatanseverlik veya parti sembollerine duydukları sadakatlerden çok ailelerine, arkadaşlarına, komutanlarına duydukları bağlılıktan ileri geldiğini ortaya koymuştur. Özellikle aile üyeleri arasındaki dayanışmanın derin bir kan bağına dayanabileceğini söylemiş ve aile içi ilişkileri açıklamak üzere ilk defa sosyal ilişkiler için *'primordial'* terimini kullanmış, daha sonra ise bu bulgularından yola çıkarak *'primordial bağ'* tanımını etnik ve ırksal özdeşleştirme sürecine uygulamıştır. (Akt. Öztoprak ve Akıllı,2004:9) Geertz ise etnisiteyi oluşturan ve sürekliliğini sağlayan unsurları *"doğruluğu kabul edilmiş kan bağları, ırk, dil, bölge, din ve gelenek"* olarak belirtmektedir. Ona göre, etnik bağlanmalar ve milletler toplumsal varoluşun kültürel olarak verili olanlarından doğar ve birçok insanın benlik duygusu kan, ırk, dil, yerellik, din ya da geleneğin gerçekliğine bağlıdır. (A.D. Smith, 2013:79)

Eller ve Coughlan, Shills ve Geertz'in çalışmalarında kültürel yaklaşımın üç temel özelliğinin olduğunu ileri sürerler; ilk olma özelliği taşıyan bağlılıklar doğal ve verilidir, ilk olma niteliği taşıyan duygular kelimeler ile ifade edilemez ancak

zorlayıcıdır ve son nitelik ise bu bağlılıklar özünde duygu ve heyecan işidir, kişisel çıkarlar söz konusu değildir. (Özkırımlı,2017, 89)

Üçüncü ve son yaklaşım ise etnik bağlılıkların kökenini genetik özelliklerde ve içgüdülerde arayan, temelinde üreme ve çoğalma kavramı yatan biyolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre insan öncelikli olarak üreme konusunda başarılı olmak ister ve bu eyleminde de tanıdığı, yabancı olmadığı, kültürel olarak kendine benzettiği yakınları ile eş olmak ister. (Özkırımlı, 2017:87-88) Bu noktada kültürel grup, geniş bir soy grubu olarak kabul görmekte ve din, dil, renk vb. kültürel semboller de biyolojik benzerliğin işareti olarak kullanılmaktadır (A.D. Smith, 2013: 77) Bu durum genlerine işlemiştir, akrabalık ve kan bağı önem kazanmıştır. Literatürde, bu yaklaşımın en önemli temsilcisi ise Pierre Van den Berghe olarak görülmektedir. Van den Berghe, etnik cemaatleri, ırkları ve milletleri, bireysel genetik üreme dürtülerinden kaynaklanan genişletilmiş akrabalık ifadeleri olarak görür. Bir bireyin gen havuzunu endogami ve nepotizm gibi mekanizmalarla azami düzeye çıkarma arzusu, yakın akrabalık bağlarının ötesine geçen, etnik gruplar ve milletler de dahil olmak üzere, daha geniş *'kapsayıcı uygunluk*' grupları yaratır. (A.D. Smith, 2017: 20) Ayrıca, insanın toplumsallığını anlamak için sadece akraba seçiminin yeterli olmadığını, akraba olan veya olmayanlar ile karşılıklı yarara dayalı işbirliği ve tek taraflı yarar sağlamak üzere güç kullanımının -zorlamanın- da önemli kriterler olduğunu belirtir.(Öztoprak ve Akıllı,2004:12)

Berghe, insan davranışlarını genetik, ekoloji ve kültür olarak üç kategoride incelemiş ve insanın yaşayan ve değişen bir organizma olduğunu ve doğal seleksiyon ile evrim geçirerek günümüzde var olduğu noktaya geldiğini savunmuş ve kültürün biyolojik altyapı üzerine inşa edilen bir kavram olduğunu eklemiştir (Akt. Deveci, 2015:47)

İlkselci yaklaşımın bir başka temsilcisi olan Walker Connor çalışmalarını etno-ulusçuluk üst başlığında toplayarak kültürel ve sosyo-politik bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre ulus, ortak bir atadan geldiğine inanan insanlar topluluğudur ve modern toplumlar eski çağlardan beri sürekliliğini koruyan etnik grupların devamı

niteliğindedir. Bu düşüncesini de çağdaş toplumlardaki çatışmaların etnik nitelikli çatışmalar olduğuna ilişkin tespitlerine dayandırmaktadır. Connor'a göre uluslar henüz oluşmamıştır ya da ulusal bağlar etnik bağlardan daha kuvvetli değildir, gelişmiş Batı ülkelerinde devam eden etnik çatışmalar ve gerilimler bunun bir kanıtıdır. Ona göre bu durum, etnik sadakatin ulus-devlete olan sadakatin üstünde olduğunu göstermekte ve gelişmiş ülkelerle etnik çatışmaların hâkim olduğu azgelişmiş ülkeler arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla, modern toplumda oluşmuş bir ulus yoktur; sadece niteliğini ve birliğini ilksel bağların belirlediği etnik gruplar tarih boyunca sürekli yapılar olarak var olmaktadır (Erözden, 1997:67-68) Sonuç olarak ulus, akrabalık bağlarına dayanır, özünde yatan bireyleri birleştiren ve diğerlerinden ötekileştiren ruhani bir bağdır.

İlkçi yaklaşımı özetlemek gerekirse; doğalcı, kültürel ve biyolojik yaklaşım olarak şekillenmiştir. Doğalcı yaklaşım, etnik kimliğin ve milletlerin, cinsiyet gibi doğuştan gelen bir özellik olduğunu, milletlerin doğal olarak var olduklarını savunur. Smith'in doğalcı yaklaşıma getirdiği, eskilci ya da daimicilik olarak tanımladığı bakış açısı ise, milletlerin kökenlerin olması doğal olarak var oldukları anlamına gelemeyeceğini savunur. Kültürel yaklaşım ise, inancı ön plana çıkararak temeline bireyler arasındaki kan bağını ve kültürel bağı koyar. Biyolojik yaklaşımın temelinde ise, etnik bağlılıkların kökeni genetik özellikler ve içgüdülerdir. Milletler, genişletilmiş akrabalık ifadeleridir.

İlkçi yaklaşım; milletleri oluşturan öğelerin *'verili'* ve *'değişmez'* olduğunu öne sürmesi, milletlerin doğal olarak var olduklarını savunması, etnik kimliğin diğer tüm kimlikleri kapsayıcı ve hatta öncelikli olduğunu belirtmesi, etnik ve milli bağlılıkları mistik bir bağlılık olarak kabul etmesi ve kan bağına verdikleri önem sebebiyle eleştirilmiş ve modernist yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.2.2. Modernist Yaklaşımlar

Modernist kurama göre, sanayileşme ve kapitalist üretimin yarattığı ekonomik dönüşüm, matbaa ile kitle iletişiminin yaygınlaşması, kentleşme, modern devlet yapısının doğuşu ve siyasal alana hâkimiyeti, sekülerleşme sonrası meydana gelen toplumsal değişimler milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlamış ve milliyetçiliğin temeli olan ulus, ulusallık ve aidiyet duygularının oluşmasına sebep olmuştur. Bu koşullar modern çağda oluşmuş, modern çağ milliyetçiliği ve milletleri yaratmıştır.

Milliyetçilik üzerine modernist bakış açısı, Karl Deutsch'un "*Nationalism ve Social Communication* (1953) ve Elie Kedorurie'nin *"Nationalism (1960)"* çalışmaları ile literatüre girdiği söylenebilir.(Özkırımlı,2017:102) Deutsch, birbirlerine kültürel olarak benzeyen ve aralarında iletişim kurmuş topluluk olarak tanımladığı halkın bir üst aşaması olarak gördüğü ulusun ve ulusal kimliklerin oluşmasını gelişmiş pazar ekonomisi, sanayi alanları, şehirleşme, okuryazar oranının yükselmesi ve toplumsal iletişimin gelişmesi ile ölçülebileceğini belirtmiş, bu göstergelerin ise geleneksel toplum yapısından sanayileşmiş modern toplum yapısına dolayısıyla modern çağa ait olabileceği sonucu çıkarılmıştır. (Erözden,1997: 68)

Özkırımlı, modernist kuramları *'ekonomik dönüşüm', 'toplumsal-kültürel dönüşüm'* ve *'siyasi dönüşüm'* başlıkları altında kategorileştirmiştir. (Özkırımlı,2017:103) Bu çalışmada da, modernist kuramlar açıklanırken Özkırımlı'nın oluşturmuş olduğu kategorileştirme benimsenmiş ve kullanılmıştır. Fakat, *"Hobsbawm ve İcat Edilmiş Gelenekler"* yaklaşımı toplumsal-kültürel kategorisi içinde ele alınmıştır.

1.2.2.1. Ekonomik Dönüşüm

Avrupa kıtasında başlayan Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi, toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik dönüşümlere sahne olmuş ve diğer ülkeleri etkileyerek yayılmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, geleneksel üretim biçimlerinin terk edilmesini ve yerine modern yöntemlerin kullanılmaya başlanmasını sağlamıştır. Ticaretin ve iletişimin artması ekonomik değişimlerin yanı sıra toplumsal, kültürel ve

siyasal değişimleri de beraberinde getirmiş, dünya haritası değişmeye başlamıştır. Ulusların ve ulusçuluğun oluşmasını kapitalizm, sanayi devrimi, ekonomik eşitsizlikler gibi sebeplere dayandıran kuramlar, odak noktasına ekonomik dönüşümleri almaktadır.

Tom Nairn, milliyetçiliği *'dengesiz kalkınma kuramı'* ile ekonomik sebeplere temellendirerek açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, milliyetçilik sanayileşme ya da kentleşme gibi süreçlerin ürünü değil, kapitalizmin 18. yüzyıldan başlayan dengesiz gelişimidir. Aydınlanma düşüncesi, Avrupa'da modern kapitalist süreci başlatmış ve sermaye birikimini sağlamıştır. Dünyanın geri kalanı ise bu süreci kopyalayarak gelişecek ve öncü ülkelerin seviyesine ulaşacaktı. Nitekim teorideki bu düşünce pratikte hayat bulamamış ve kalkınma dengeli, eşit bir şekilde yaşanmamıştır. Bunun sonucunda sanayileşmiş, gelişmiş *'merkez'* ülkeler, geri kalmış *'çevre'* ülkeler üzerinde üstünlük kurmuş ve aralarındaki bu fark giderek artmıştır. Geri kalmış ülkelerdeki seçkinler, gelişmek ve kalkınmak için sorumluluğu üstlenmiş, fakat kendi kimliğinin farkına varmış bir toplum yaratmak için ellerinde olan tek şey etnik kökeni, dili ve rengiyle gelişmiş ülkelerden farklı olan halkın kendisidir, milliyetçilik ise bunu başarmanın itici gücü olmuştur. Gelişmiş ülkelerin yarattığı bu baskı gelişmemiş ülkelerde tepki olarak milliyetçiliği yaratmış ve Batılı ülkeleri de etkisi altına alarak devam etmiştir. (Özkırımlı, 2017:108-112; A.D. Smith,2013: 94) Nairn'e göre milliyetçilik, geri kalmış kültür ve halkların modernizmin güçlerini ve sağladığı yararları kendi amaçları doğrultusunda benimseme, ilerleme çabasıdır. (Nairn, 2015:122)

Nairn, milliyetçiliği tanımlarken iyi ya da kötü olarak ayrılamayacağını, ikiyüzlü olduğunu belirtmiş, Janus[1] benzetmesi yapmıştır. Ona göre milliyetçilik, ülkeyi geleceğe doğru ilerletirken ulusal mitleri kullanarak hem geçmişe hem geleceğe bakar, hem içe hem de dışa dönüktür. (Flint ve. Taylor, 2014: 163-164)

[1] Janus: *Janus (İanus),* Roma mitolojisinde kapıları bekleyen tanrıdır. Romalılar, geçmişi ve geleceği görme yetisinin olduğu inandıkları *Janus*'u iki çehreli olarak tasvir etmişlerdir. Roma'nın altın paraları üstünde tanrının, biri sağa, biri sola bakan iki cehreli bir profili vardır. Kapıları bekleyen tanrı sayılır, çünkü kapılar da kendisi gibi iki yana açılır. *Janus* aynı zamanda her başlangıcın tanrısı sayılırdı, bu neden yılın ilk ayına onun adı verilmiş ve *"İanuarius" (İng. January)* denmiştir. (Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü (9.Basım).İstanbul: Remzi Kitabevi 2000:150)

Micheal Hechter ise *'iç sömürgecilik'* kuramını milliyetçilik literatürüne kazandırmıştır. 1960'lı yıllarda Amerika'nın başlıca sorunu etnik azınlıklar ve onların egemen kültürden uzak kalarak kötü yaşam koşullarına sahip olması sorunudur. Buna çözüm olarak ise, azınlık kültürünün egemen olan kültüre uyum sağlaması, diğer bir adıyla da asimilasyon görülmüştür. Hechter'a göre, bu görüşün ardında üç aşamalı ve yayılmacı ekonomik bir model vardır: Birinci aşamada, merkez ve çevre arasında iletişimin olmadığı sanayi öncesi dönem, iletişimin artmasıyla bölgesel faklılıkların azalacağı, benzerlik ve ortaklığın fark edilip, artacağı ikinci aşama olan sanayi dönemi ve refah seviyesinin eşitlenip, kültürel farklılıkların önemini yitirdiği ve siyasi süreçlerin partiler tarafından yürütüleceği üçüncü aşama. Fakat bu modeli fazlasıyla iyimser bulan Hechter, iç sömürgeci modelin merkez ve çevre arasında toplumsal bütünleşme ve eşitlik yaratmayacağını, çevrenin merkez tarafından daha çok sömürüleceğini belirtmiştir. (Özkırımlı,2017:118-120)

Hechter, ekonomik farklılığın aynı devlet içinde, nispeten gelişmiş ve daha az gelişmiş farklı toplum grupları yaratacağını ve bu gruplar içinde çıkar bölünmeleri yaşanacağını, kaynakların ve güç dağılımının eşit olmayacağını, çevre bölgelerdeki ekonomik kalkınmanın merkeze bağımlı ve onu tamamlayan bir nitelikle olacağını, toplumsal yaşam kalitesinin çevre ve merkez arasında farklılık göstereceğini belirtmiştir. (Hechter, 1975: 33-39) Ayrıca güçlü olan grup mevcut sistemin kurumsallaşmasını ve sürdürülmesini amaçlayan politikalar aracılığıyla avantajlarını sürdürmeyi ve tekelleşmeyi hedeflemektedir. Genel olarak yüksek statüye sahip olarak tanımlanan sosyal rollerin kendi üyeleri içinde dağılmasını sağlamakta ve daha az gelişmiş gruptaki bireylerin bu rollere erişimi reddetme eğilimindedir. Bu sisteme, *"kültürel iş bölümü"* denmekte ve bireyler, sosyal yapıdaki belirli rollere nesnel kültürel ayrımlara dayanarak atanmaktadır. (Hechter,1975:39) Eşit iş bölümü devlet müdahalesi ile yasal bir şekilde alt gruba yasaklanabildiği gibi fiili olarak üstü örtük bir şekilde eşit dağılım engellenebilir. Kültürel iş bölümünün varlığı her iki grupta farklı etnik kimliğin gelişmesine katkıda bulunur. Gelir durumundaki eşitsizliğin bilincinde ve sömürüldükleri düşüncesinde olan bireyler birbirleriyle özdeşleşmeye başlar ve etnik farklılıkları ön plana çıkar, sonuçta grup içi etkileşim

ve iletişim artmaya başlar. (Özkırımlı, 2017:121-122; Hechter,1975:41-43) Hechter, çevre toplulukların ulusal topluma siyasi entegrasyonu konusundaki gözlemlerini üç önermeyle özetlemektedir; (Hechter, 1975:43)

- Topluluklar arasındaki ekonomik eşitsizlikler arttıkça, dezavantajlı olan toplumun statü dayanışması artar ve dolayısıyla politik entegrasyona direnme olasılığı artacaktır.

- Dezavantajlı olan grup içinde iletişim sıklığı arttıkça, grup içindeki statü dayanışması da artacaktır.

- Dil (vurgu), kendine özgü dini uygulamalar ve yaşam tarzı gibi kültürel farklılıklar ne kadar artarsa, dezavantajlı topluluk içinde dayanışma artacaktır.

Ekonomik eşitsizliklere kültürel farklılıklar da eklendiğinde, kültürel bir işbölümünü oluşturduğu ve önemli bir faktör olarak dezavantajlı grup içinde iletişimin de artmasıyla, bu toplumun ulusal toplumla başarılı bir şekilde birleşme ihtimali düşüktür. (Hechter, 1975:43) Sömürülen grup üyeleri kendi kültürleri ile hakim kültür arasında fark olmadığını hatta kendi kültürlerinin daha üstün olduğunu iddia ederek farklı bir millet oldukları düşüncesiyle bağımsızlık isteyebilirler.(Özkırımlı,2017:122; Hechter,1975:38-41) İstek ve ihtiyaçları önemsenmeyen merkez tarafından yönetilen, eşit koşullarda iş bölümünün yapılmadığı, aradaki farkın arttığı durumda çevre bağımsızlık arayışında milliyetçi siyaseti benimsemeye başlar. Milliyetçilik bu durumda anlamı hale gelir ve sadece modern dünyada karşılaşmamızın sebebi budur.

Hechter'ın yaklaşımı ekonomik eşitsizlikleri, kültürel farklılıkları, etnik özellikleri ve grup içi iletişimi dahil etmesiyle kapsayıcı niteliktedir fakat bu kapsayıcılığına rağmen iç sömürüyü milliyetçiliğin ana nedeni olarak görmesi kuramı sınırlamakta ve kapitalizmin uzağında ortaya çıkan milliyetçilikleri açıklayamamaktadır.

1.2.2.2. Toplumsal - Kültürel Dönüşüm

Milliyetçilik çalışmalarında kültürel kökenli kuramlara geçmeden önce kültür kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır. İngilizcedeki ilk kullanımında hayvanların ve ekinlerin yetiştirilmesi, dinsel tapınma ile ilgili olan terim, 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında genel anlamda öğrenme, bireysel aklın ve kişisel görgünün gelişmesi şeklinde *'uygarlık'* ile aynı anlamda kullanılmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ruhani gelişimi tanımlamak ve bunu da maddi, altyapısal değişimle karşılaştırmak için kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıl sonlarında ise kültür günlük yaşam ve geleneği vurgulamış, halk kültürü ve ulusal kültür fikirleri içinde birleşmiştir. Anlamındaki bu tarihsel dönüşüm, Williams'ın ifade ettiği gibi bugünkü üç kullanımına yansımıştır; (P. Smith, 2007: 13-14)

- Bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik gelimini ifade eder.

- Entelektüel ve sanatsal faaliyetleri ve bunlara ait ürünleri tespit eder.

- Bir insanın, grubun ya da toplumun tüm yaşam biçimini, faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerini iade eder. Kültür kavramı bugünkü anlamıyla gelenek görenek, dil, din, sanat gibi birçok alt başlığı bünyesinde barındıran karmaşık bir kavramdır ve millet- milliyetçilikle ilgili yapılan çalışmaların odağındadır, milleti ve milliyetçilikleri farklı niteliklere sahip kültürler oluşturur.

1.2.2.2.1. Ernest Gellner ve "Yüksek Kültürler"

Ernest Gellner, millet ve milliyetçilikle ilgili çalışmalarında kültür kavramını merkeze almış ve toplumsal kültürel dönüşüme ilk kez yer veren araştırmacı olmuştur. Weber ve Durkheim'den etkilenerek insanlığın gelişimini evrelere ayırmış, kuramını geleneksel toplum ve endüstrileşmiş modern toplum arasındaki ayrımı gözeterek oluşturmuştur. (Özkırımlı, 2017:158) Millet ve milliyetçiliği modern

dönemin ürünleri olarak tanımlayan Gellner, kültürün ise daha öncesinde de var olan, topluma hakim ve onu değiştiren bir olgu olarak görmektedir.

Ona göre, insanlık tarih boyunca üç temel aşamadan geçmiştir: Tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemi. Tarım öncesi yani avcı ve toplayıcı topluluklar devleti oluşturan siyasal iş bölümüne yer veremeyecek kadar küçüktü; bu nedenle bu topluluklarda istikrarlı ve uzmanlaşmış düzen zorlayıcı bir kurum olarak devlet sorunu hiç ortaya çıkmamıştır. Tarım aşamasında ise çoğu tarım toplumunun devleti olmuştur. Bu aşamada devletin varlığının ihtiyari olduğu ve devlet biçiminin değişken olduğu söylenebilir. Son aşama olan sanayi döneminde ise bu kez devletin varlığı zorunludur. Çünkü sanayi toplumları aşırı derecede büyüktür ve alıştıkları ya da hedefledikleri yaşam düzeyi için karmaşık, genel bir iş bölümü ve iş birliğine bağımlıdırlar. Bu işbirliğinin bir kısmı uygun koşullarda kendiliğinden gerçekleşebilir ve merkezi yaptırımlara gerek kalmaz. Milliyetçilik ise modern çağın bir ürünüdür ve siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke olarak karşımıza çıkar.(Gellner, 1992:19-26)

Sanayi öncesi tarım toplumlarında güç dağılımı ve kültür statüye göre belirlenmektedir. Kültürel bütünleşme yerine kültürel farklılıklar ön plana çıkarılmakta ve seçkinler (aristokratlar, din adamları gibi) sınıfı, kültürü, alt sınıf olarak gördükleri köylülerden kendilerini ayırmak için kullanmıştır. İnsanların birbiriyle iletişimi mekânsal olarak sınırlıdır ve köylü sınıfı içe dönük, kapalı bir hayat sürmüştür. (Gellner,1992:31-35) Dolayısıyla sanayi öncesi toplumlar karmaşık ve oldukça dengeli yapılara ve kan bağı ile belirlenmiş rol sistemlerine sahiptiler. Sanayi toplumunda ise işin doğasının ve siyasi meşruiyetin temel ilkesini oluşturan ekonomik büyümenin elde edilmesine ilişkin mesleki hareketliliğin bir sonucu olarak, kan bağı önemini kaybetmiştir. (Gellner, 2012: 72) Modern toplum, tarım toplumuna göre daha hareketli, değişken ve toplumsal rollerin tüm bireylere açık hale geldiği daha eşitlikçi bir yapıdadır çünkü iktisadi büyümeye duyduğu açlık sebebiyle hareketli ve eşitlikçi olmak zorundadır. Diğer taraftan modern toplum, çok sayıda uzmanlık dalı olmasına rağmen uzmanlar arasındaki mesafenin çok büyük olmadığı bir uzmanlaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu durum, aileye dayalı eğitimden

daha disiplinli, türdeş ve standartlaşmış bir örgün eğitim sistemini ortaya çıkarmıştır. Çünkü istikrarlı büyüme için ortak bir konuşma ve yazı dilinin (ortak bir iletişim şekli) oluşması, pekiştirilmesi ve aktarılması ancak standart bir eğitim sistemi ile mümkündür. Bu büyüklükteki bir eğitim sistemini gelişigüzel ve düşük standartta olmamasını sağlayacak, denetleyebilecek bir organizmaya yani devlete ihtiyaç vardır. Kültür ve devlet bu noktada birleşmiştir. Tüm bunların sonucunda kültür kavramı ayrılıkçı değil daha kapsayıcı bir nitelik kazanmıştır. Gellner'in *'yüksek kültür'* tanımlaması da bu yöndedir ve hatta milliyetçiliğin, insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler olarak örgütlenmesi olduğunu belirtmiştir. (Gellner,1992:3. Bölüm)

Ona göre modern dünyada yüksek, yazılı veya eğitimle aktarılan kültür daha önceki dönemlerden farklı olarak toplumun çoğunluğuna yayılmış ve bir azınlığın tekelinde kalmaktan kurtulmuştur. Modern toplumun üyesi, iş becerisini, kültürel katılımını, vatandaşlık ahlâkını, bürokrasiyle uğraşma yeteneğini, ailesinden, kalfasından edindiği tecrübelerle değil; standartlaşmış yaygın bir eğitim sistemiyle kazanmaktadır. Bu eğitim sistemi, herkes için eşit, standartlaştırılmış bir iletişim yöntemiyle, ders kitaplarındaki bilgiyi aktarır ve yine bağlamdan bağımsız anonim dinleyicilerin algılama, anlama, tepki gösterme ve mesajı tekrar iletebilme becerisine dayanır. Modern insanın etkileşimde olduğu insanlar, artık mekânsal olarak sınırlandığı insanlar değil, anonim bir kitle toplumunun içinden çıkıp gelen, yazılı ve soyut bir Yüksek Kültür vasıtasıyla iletişimde olduğu insanlardır. Sonuç olarak günümüzde modern insanın sahip olduğu en değerli şey, yaptığı en büyük yatırım, yürütülebilir endüstriyel bir sistemin gereksinimi olan ortak bir Yüksek Kültür'e erişebilirliğidir. O, bu yatırıma değer verdiği için milliyetçi olur. (Gellner, 2012: 66-68)

Özetlersek, Gellner'in kuramında kültür, milletleri ve milliyetçilikleri oluşturur, milliyetçilik fikri siyasal ve kültürel birliğin çakışmasından doğmuştur. Genişlemiş modern toplum yapısında, ihtiyaç duyulan mesleki eğitimi belli kurallar altında verebilecek, disiplinli, kurumlaşmış bir yapıya ihtiyaç vardır ve bu ihtiyacı karşılayabilecek tek yapı da devlettir. Böylece devlet ile eğitimin şekil verdiği kültür

bir araya gelmiş; devlet denetimindeki kitlesel eğitim, kültürün standartlaşarak öğretilmesini ve aktarılmasını sağlamıştır. Tanımladığı yüksek kültür, seçkinlerce kullanılan, toplumun üstünde görülen ayrılıkçı bir kültür değil, bütünleştirici özelliktedir. Bu şekilde toplum içindeki farlılıkları azaltarak, kapsayıcı ve bütünleştirici bir olgu olarak karşımıza çıkar.

1.2.2.2.2. Eric J. Hobsbawm ve "İcat Edilmiş Gelenekler"

Hobsbawm, Gellner'den etkilenerek ulus ve devletin birbirine bağlı bir olgu olduğunu, milletlerin toprağa bağlı devletlerin var olduğu dönemde ortaya çıkabileceğini ve dolayısıyla ancak modern döneme ait olabileceklerini belirtmiştir. Milletleri ve milliyetçiliği oluşturulmuş, inşa edilmiş olgular olarak görür ve bu olguların sağlamlaştırılması, kontrol edilebilmesi için bir takım unsurlara ihtiyaç duyulduğunu ekler, bu unsurlar için *'icat edilmiş gelenekler'* terimini kullanır.

Hobsbawm'ın bakış açısının açıklanabilmesi için *'icat edilmiş gelenekler*' teriminin öncelikle açıklanması gerekir. Ona göre bu terim, bilinçli bir şekilde inşa edilmiş ve biçimsel düzenlemeler ile kurumsallaşmış ya da çok kısa süre önce ortaya çıkıp hızlıca yerleşmiş, açıkça ya da üstü kapalı bir şekilde kabul edilmiş kurallar ile yönetilen, bir ritüele ya da sembolik bir özelliğe sahip, geçmişle doğal olarak bir bağı ve sürekliliği olduğu hissi yaratarak ve tekrarlanarak belli değerler ve davranışları empoze etmeye çalışan pratiklerin tümünü tanımlar. (Hosbawm ve Ranger, 2006: 1-2) Bu pratikler, hemen her toplum türünde var olabilecek geleneklerin modern toplum biçimlerinde ya eski geleneklerin yeni toplum koşullarına göre güncellenerek ya da bilinçli bir şekilde seçkinler tarafından inşa edilerek oluşturulurlar ve geçmişle ilişkilendirilerek *'kadimlik'* hissi yaratırlar (Hosbawm ve Ranger, 2006: 1.Bölüm). Eski geleneklerin yeni düzene uygun hale getirilmesi hemen her toplumda görülebilirken, yenilerinin inşa edilmesi modern toplumlara özgüdür. Günlük hayatın içinde alışılagelmiş şekillerde karşımıza çıkan, etkisi ve sürekliliği olan yapıdadırlar. Bunların en yaygın olanı ise *'milli bilinç'*tir. Millet, değişen siyasi yapıda geniş halk kitlelerinin aktif siyasi katılımı karşısında korkan sınıfın icat ettiği bir gelenektir ve amaç devlete olan bağlılığın korunmasıdır.

Hobsbawm sanayi devriminden sonraki süreçte icat edilmiş gelenekleri işlevlerine göre üç ana grupta toplar ve bu işlevlerden ilki diğerlerini de beraberinde getirmektedir; (Hosbawm ve Ranger, 2006:12)

- Toplumsal birlik-beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan veya sembolize eden gelenekler.

- Kurumları statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler.

- Ana amacı toplumsallaşma, inançların, değer yargılarının ve davranış teamüllerinin aşılanıp aktarılması olan gelenekler.

Hobsbawm'a göre 1870-1914 yılları arası en çok gelenek icat edilmiş dönemdir. Bu dönemde çok fazla millet ortaya çıkmıştır ve siyasal ya da siyasal olmayan topluluklar tarafından birçok gelenek icat edilerek toplum yaşamına dâhil edilmiştir. Yeni ya da eski ama dönüşmüş gruplar, toplumsal birliği ve kimliği ifade etmek ve toplumsal ilişkileri yapılandırmak amacıyla yeni araçlara ihtiyaç duymuştur. Aynı zamanda değişim halindeki toplum, devletin geleneksel idare şeklini ve toplumsal ya da siyasal hiyerarşileri sürdürmek konusunda sorunlar yaratmış bu da yeni idare şekillerinin ve sadakat bağlarının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Seçim demokrasilerinin hızla yayılması, halkın politika ile daha çok ilgilenmesi, süratle değişen toplumsal yapı kitleleri kontrol altına almak konusunda yeni yolların aranmasına sebep olmuştur. Bunu sağlamak içinse kitlelerin birlikte katılacağı ve ortak aidiyetlerini güçlendirecekleri ritüeller, belli dönemlerde tekrarlanan özel günler vb. araçlar yaratmışlardır. (Hosbawm ve Ranger, 2006:305-311) Bu ortak günler ve ritüeller toplum ve siyasal yapı arasındaki sadakati, bütünlüğü ve uzlaşmayı sağlamıştır. Bu sebeple devlet ile milletin arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için *'icat edilmiş gelenekler'* diye tanımladığı unsuru açıklama yolunu seçmiştir.

Hobsbawm'ın millet tanımlaması, *'icat edilmiş gelenekler'* terimindeki tanımı kadar açık ve net değildir. Ona göre millet, kendini bir milletin üyesi olarak tanımlayan yeterli sayıdaki insanın bir araya gelerek oluşturdukları topluluklardır. Tarihsel açıdan fazla uzak olmayan bir döneme aittir ve siyasi, teknolojik ve toplumsal dönüşümün kesiştiği bir noktada ortaya çıkmıştır. (Hobsbawm, 2014:23-24) Millet, on dokuzuncu yüzyıla özgü olan *'ulus devlet'*e –zorunlu olarak- eklemlenmiştir ve devlet, milleti yaratmıştır. Devlet, her vatandaşına günlük hayatta doğrudan ulaşmakta ve vatandaşlarının sadakatine ihtiyaç duymaktaydı. Giderek demokratikleşen bir çağda, vatandaşlarından geleneksel biçimde bir itaat bekleyemeyen devlet yetkililerinin, yıkıcılığa ve muhalefete karşı devletin uyruklarını bir araya getirecek bir yol bulmaları gerekiyordu. Sonunda, bütün vatandaşları devletlerine bağlayan bir harç; ulus-devleti doğrudan vatandaşına ulaştırmanın bir yolu ve devlete bağlılığın üzerinde başka (din, etnik kimlik, sınıf vb.) bağlılıklara karşı dengeleyici bir unsur olarak yeni vatandaşlık dini olarak *'ulus'* ortaya çıktı. (Hobsbawm, 1999:166) Başka bir deyişle, ulus tepeden oluşturulmuştur, ama ayrıca sıradan insanların ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz edilmelidir. (Hobsbawm, 2014:25)

Milliyetçiliği ise Gellner'in tanımladığı şekilde, *"ulusal ve siyasal birimlerin uyumluluğunu savunan bir ilke"* olarak tanımlamıştır. (Gellner,1992: 19; Hobsbawm, 2014:24) Modern dünyadaki siyasi birliğe yani devlete olan bağlılık, önceki dönemlerdeki etnik bağlılıklardan farklıdır. Çünkü temsil gücü artık siyasi birliktir ve siyasi birlik her şeyden üstündür. Bu nedenle devlet ve millet birbirini bağımlıdır, millet ancak toprağa bağlı bir devlet olduğunda ortaya çıkar. Milliyetçilik milletlerden önce gelir ve onları yaratmıştır; milletler, devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz. (Hobsbawm,2014:24) Hobsbawm, milliyetçilikleri üç dönemde incelemiştir; (Özkırımlı, 2017: 146; Hobsbawm 2014: 125-227)

- 1870-1918 Arası: Bu dönem, milliyetçiliğin doğduğu ve şekillendiği, Fransız Devrimi ile 1.Dünya Savaşı'nın bittiği yıllar arasını kapsayan dönemdir.

- 1918-1950 Arası: İki dünya savaşı arasında kalan dönemdir ve milliyetçilik zirvededir. Bu dönemde faşist milliyetçilikler vardır, fakat en önemli şey anti-faşist hareketlerin ortaya çıkmış olmasıdır. Aşırı sağcılar faşist ve sömürü milliyetçiliğini savunduğu için itibarını kaybetmiş, solcuların önderliğinde faşizme karşı *'milli kurtuluş'* söylemi ortaya çıkmıştır.

- 20. Yüzyıl Milliyetçiliği: Bu dönemde bölücü, parçalayıcı nitelikte milliyetçilikler ortaya çıkmıştır, modernliğin ve modern siyasi birliğin reddi söz konusudur. Milliyetçilik, eski etkisini ve önemini kaybetmiştir.

Hobsbawm'ın bakış açısındaki en önemli nokta *"icat edilmiş gelenekler"* tanımlamasıdır. Ulus-devletler meşruluğunu sağlamak için kurguladığı ve kullandığı tarih, mitler ve kahramanlık öyküleri milleti dâhil ettiği özel günler, törenler, her ülkenin kendisini temsil eden bir bayrağı, arması ve marşı vb. tüm bunlar seçkinlerce icat edilmiştir ve olağan olarak her an her yerde karşılanabilir olarak düzenlenmiştir. Amaç, değişen dönemde kitlelerin gücünü tek bir noktaya yöneltip, denetim altında tutabilmektir. Bu gelenekler grup içi dayanışmayı, birleşmeyi arttırır ve aynı zamanda grup dışında kalanlardan ayrıştırır, sınırlar çizmeye zorlar.

1.2.2.2.3. Miroslav Hroch ve "Üç Aşamalı Gelişim"

Modernist bakış açısının bir başka temsilcisi ise Avrupa'daki milliyetçi hareketleri inceleyen Miroslav Hroch'tur. Hroch'a göre, modern millet toplumsal gerçekliğin tarihsel kökene sahip bir bileşenidir ve modern milletin oluşması bireyler arasındaki nesnel ilişkilere ve kendi milli kimliklerinin farkında olmasına bağlıdır; milliyetçilik ise milletin varlığından ortaya çıkmış bir olgudur. (Hroch, 2011: 22-32) On dokuzuncu yüzyıl sonu Avrupa'sında ulus-devlet olmayı başarmış ülkeler ya da oluşumunu henüz tamamlamamış olsa da gelişmiş kültürü, türdeş etnik sınıfı olan milletler ve farklı ülkelerin topraklarını dağılmış, kendine ait yönetici sınıfı ve kültürel devamlılığı bulunmayan *'egemen olmayan etnik gruplar'* vardı. Her grupta

farklı süreçlerle ve zamanlarda da olsa, bu gruplar etnik kökenlerinin bilincine varıp, kendilerini millet olarak görmeye başladı ve millet olma konusundaki engelleri gidermek ve bir millet oluşturmak için harekete geçtiler. Bu eksiklikler ise; yerel dile dayalı bir kültür oluşturma (bu dilin eğitimde, ekonomide ve yönetimde kullanılması), birçok farklı sınıfın olduğu eksiksiz bir toplum yapısı yaratma ve sivil hakların, kendi kendini yönetme hakkının elde edilmesi (önceleri özerklik, sonra ise bağımsızlık) olarak belirlenmişti. Hroch, belirlenen bu eksikliklerin giderilmesi ve milleti oluşturan tüm niteliklere kavuşmayı amaçlayan örgütlü çabaları *"milli hareketler"* olarak adlandırmış; milliyetçiliği ise bu hareketler içinde gelişen milli bilinç türlerinden bir tanesi olarak tanımlamıştır. (Özkırımlı, 2017: 192-194)

Hroch, milli hareketleri karşılaştırmalı olarak analiz etmek için oluşturduğu kuramında, milli hareketlerin, katılımcılarının niteliği, oynadıkları rol ve etnik grubun milli bilinçlenme düzeyi çerçevesinde üç yapısal evresinden bahsetmekte ve eksiksiz bir toplum yapısının ancak bu üç evrenin tamamlanmasıyla oluşturulacağını ileri sürmektedir. Bu üç aşamanın ilki olan A (akademik ilgi evresi) evresinde daha çok entelektüellerden oluşan bir grup, etnik grubun dilini, kültürel ve toplumsal özelliklerini, tarihten gelen farklılıklarını keşfetme ve bunları gruba yayma çabasındadır ve henüz siyasal taleplere rastlanmamaktadır. B (yurtseverlik ajitasyonu dönemi) evresinde ilk gruptaki entelektüellere yeni eylemciler katılır, kendi etnik gruplarından millet oluşturmak için kitlesel destek sağlamaya çalışırlar. Üçüncü ve son C (milli hareketin kitleselleşmesi) evresinde ise, etnik grubu oluşturanların çoğunun milli kimliklerine sahip çıkmasıyla artık bu hareket ülkenin tümüne yayılmaya başlamıştır ve kitlesel bir hal almıştır. (Özkırımlı,2017: 194-195; Hroch, 2011:49-52)

Hroch'a göre, ulusun oluşması toplumsal yapının gelişmişlik düzeyi ile ilgilidir. Avrupa toplumlarını incelediğinde dört farklı tipte ulusal oluşum şeması çizmektedir; (Özkırımlı,2017, sf: 195-196; Erözden,1997, sf:72; Hroch, 2011:53-61)

- Birinci (entegre) tipte; sanayi devrimi, burjuva devriminden hemen önce başlamış, ulusal oluşum ise sanayi devriminden sonra

tamamlanmış ve örgütlü emek sınıfı daha sonra ortaya çıkmıştır (Çek, Macar ve Norveç Hareketi gibi)

- İkinci (gecikmiş) tipte; ulusal hareketlilik, sanayi devrimi ve burjuva devriminden önce başlamış ve uluslaşma süreci örgütlü işçi sınıfının hareketlerinden sonra tamamlanmıştır (Letonya, Slovenya, Hırvatistan Hareketleri gibi)

- Üçüncü (ayaklanma) tipte; uluslaşma hareketi feodal düzende kitlesellik kazanmış ve uluslaşma süreci burjuva devriminden hemen sonra tamamlanmıştır (Sadece Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan)

- Dördüncü (bölünmüş) tipte; ulusal hareketlilik, sanayi ve burjuva devrimlerinden sonra başlamış ve uluslaşma süreci ya hiç tamamlanamamış ya da çok geç tamamlanmıştır (Bask ülkesi, Katalonya, Flamanlar, Galler ve İskoçya gibi)

Toplumsal- kültürel dönüşüm temel alınarak oluşturulan kuramları özetlemek gerekirse; milliyetçiliğin modern bir olgu olarak kapitalist sistem içerisinde dil ve kültür birliğinin oluşturularak yaratıldığı görüşü hakimdir. Gellner milliyetçilik tanımlamasında kültürün birleştirici ve kapsayıcı özelliğine vurgu yapmış, milliyetçiliği yüksek kültürlerin hakimiyeti olarak tanımlamıştır. Hobsbawm kuramını *"icat edilmiş gelenekler"* kavramının üzerine kurmuştur. Ona göre, ulus-devletler meşruluğunu sağlamak için millete ait gelenekler yaratmış ve seçkinlerce icat edilen bu gelenekler toplum yaşamına dahil edilmiştir. Hroch ise, Avrupa'da egemen olmayan etnik grupların, kökenlerinin bilincine varıp, ekonomide ve yönetimde kullanılan ortak bir dil anlayışıyla kültürlerini oluşturmalarını ve millete dönüşmelerini incelemiştir.

Gellner gibi, ileriki bölümde detaylı olarak ele alacağımız Benedict Anderson da milletleri ve milliyetçiliği modern dönem yaratıları olarak ele alır ve kültür olgusuyla ilişkilendirerek milletleri hayal edilmiş cemaatler olarak nitelendirir.

Anderson'un kuramında zaman kavramındaki değişim ve matbaa kapitalizmi ile yaşanan kültürel değişim, dil birliğinin oluşması kavramları önemlidir. Anderson, kapitalizmin yayıncılık hayatına girmesi ve gelişmesi sonucu Latince'nin önemini kaybedip, halk dillerinin ön plana çıkmasıyla, bireylerin, birbirleriyle anlaşmasının, ortak noktalar bulup birleşmesinin mümkün kılındığını ve farklı yerlerde olsalar dahi hayal edilerek bir topluluk oldukları fikrini benimsemiştir. Ayrıca milliyetçiliğin bir ideoloji olarak değil, aile gibi, kan bağı gibi düşünülerek açıklanabileceğini eklemiştir.

1.2.2.3. Siyasi Dönüşüm

Milliyetçiliği siyasi alana dahil eden kuramlar, ulusların oluşmasına politik yapıdaki dönüşümlerin sebep olduğunu ve milliyetçiliğin devletin elinde kullanılan bir araç olduğunu ileri sürerler, merkezinde ise devlet ve millet arasındaki ilişkiler vardır. Anthony Giddens, Micheal Mann gibi kuramcılara göre milliyetçilikleri uyandıran merkezi yönetime sahip, iş bölümü ve yönetim konusunda uzmanlaşmış ve bölgelere ayrılmış modern devlettir.

Giddens, milleti *"hem dahili devlet ve hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde var olan bir ortaklık"* olarak; milliyetçiliği ise *"bireylerin bir politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisiyle ilişkisi*" olarak tanımlamıştır. Millet, yalnızca bir devlet egemenliğini iddia ettiği bölgede birleşik idari erişime sahip olduğunda mevcuttur. Sınırların tespit edilmesi devlet sisteminin tepkisel düzenlemesine bağlı olduğundan ulusların çoğalması gelişimi dahili devlet egemenliğinin merkezileşmesi ve idari genişlemesi için temeldir. Hem millet ve hem de milliyetçilik modern devletlerin belirgin özellikleridir. (Giddens, 2008:159-163)

Mann ise milliyetçiliği, gerçek ya da yapay bir etnik grubun, ahlaki, kültürel ve siyasi açıdan diğer gruplardan kendi üstünlüklerini savunmalarını sağlayan bir ideoloji olarak tanımlamakta, kültürel ve siyasi olmak üzere iki türü olduğunu belirtmektedir. Her ikisi de *'seçkin özelliklere sahip ulus'* fikrini ve inşasını siyasi

meşruiyete dayandırır ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını iki faktöre bağlar. Birincisi, 18. yüzyılda kapitalizm sonucu ortaya çıkan sınıf bilinci; ikincisi ise Avrupa'daki devlet yapıları arasında artan rekabet sonucu, devlet yapısına bağlı ve devletin çıkarlarına savunacak bir kimliğe duyulan ihtiyaç milliyetçiliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Mann, milliyetçiliği 18. yüzyılda ortaya çıkan modern siyasi ideoloji olarak sınıflandırmaktadır. (Erözden, 1997: 20) M.Mann, A.Giddens gibi J.Breuilly, P.Brass da milliyetçiliği siyasi yapı ile ilişkilendirerek kuramlarını oluşturmuşlardır.

1.2.2.3.1. John Breuilly ve "Siyaset Aracı Olarak Milliyetçilik"

Breuilly, *'milliyetçilik tipolojisini'* belirleyerek ve *'karşılaştırmalı tarih'* yöntemini kullanarak çok geniş bir coğrafyayı içine dahil ettiği bir araştırma yapmıştır. (Breuilly, 1993: 2) Kültüre gönderme yapsa da milliyetçiliğin kültürle tanımlanamayacağını söyleyerek, böyle bir tanımlamanın akıl dışı, ilkçi yaklaşımdaki *'ait olma hissine'* geri götüreceğini düşünmektedir. (A.D.Smith,2013:82) Bu nedenle, milliyetçiliği politik alana dahil etmiş ve devletin gücünün ilerlemesi için kullanılan politik bir hareket olarak görmüştür. Milliyetçilik öncelikle bir siyaset biçimidir, güç ve iktidar ile ilgilidir; kültür, etniklik, ideoloji gibi olguların incelenmesi ise sonraki meseledir. Modern dünyada güç ve iktidar ise devlet yönetimi ile ilgilidir. Bu sebeplerle milliyetçiliğin analiz edilebilmesi için milliyetçilik ve devlet ilişkisinin incelenmesi gerekir.

Ona göre milliyetçi sav üç iddia üzerine inşa edilmiştir; (Breuilly, 1993:2)

- Açık ve kendine özgü karaktere sahip bir millet vardır.
- Bu milletin çıkarları ve değerleri diğer tüm çıkarlardan üstündür.
- Bu millet siyasi egemenliğini kazanmış, olabildiğince bağımsız olmalıdır.

Milliyetçiliği analiz etmek için oluşturduğu iki aşamalı yönteminde ilk olarak milliyetçiliği siyaset biçimi olarak tanımlar ve ikinci aşamada ise modernleşme sürecindeki ilişkisini belirlemek gerektiğini belirtir. Ona göre modernleşme, Avrupa'daki *'birleşik'* iş bölümünden *'işlevsel'* iş bölümüne geçilmesiyle yaşanan değişimdir. Birleşik iş bölümünde toplum içindeki önemli görevlerin belli bir gurubu temsil eden sınırlı kurum ve kişilerde toplanması yerini, işlevsel iş bölümünde tüm görevlerin ayrı kurumlarda toplanmasına bırakmıştır. Ekonomi serbest piyasada rekabet eden kişi ve kurumlara devredilmiş, kilise devlet işlerinden arındırılarak sadece inanç merkezi haline gelmiş, yönetim seçilmiş parlamento ya da uzman bürokratlar ile yürütülecektir. Bu dönüşüm modern devletin doğuşunda etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. (Özkırımlı, 2017:131-132)

Modern devlet feodal düzenin aksine liberal bir ortamda doğmuş ve gelişmiş bir yapı olarak siyasal iktidarın taşıyıcısıdır. Devlet, egemenliğini sürdürmek için iktidar alanındaki tekelliğini korumak ve zor kullanma hakkına tek başına sahip olmalıdır. Bu durum kamusal alan (devlet) ile özel alan (sivil toplum) arasındaki farkı da belirginleştirmiştir. Kamusal alanın genişlemesi özel alanın küçülmesi anlamına da gelmektedir. (Roger,2008:129-132) Fakat liberalizm bireysel özgürlüklerin ve çıkarların ön plana çıktığı bir yapıdadır ve bu durumda devlet-toplum ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Özel alan, siyasal ve kurumsal düzenlemeler ile reform edilir. Kamusal çıkarlar ve bireysel çıkarlar arasındaki anlaşma *'vatandaşlık kavramı* (eşit siyasi haklara sahip milleti oluşturan tüm bireyler birer vatandaştır)' ve *'toplumun kolektif niteliği* (önce sadece seçkinlerce kullanılmış, sonra ise tüm toplum için standart hala gelmiş kimlikleştirme politikası)' ile sağlanabilmiştir. (Özkırımlı,2017: 132-133)

Breuilly'nin tipolojisinin iki önemli özelliği vardır; bunlardan birincisi devlet ve siyasi hareket arasındaki ilişkidir; ulus-devlet yapısında olmayan devletlere karşı olduğu gibi, ulus-devletlere karşı da olabilir. Diğeri ise hareketin hedefinin ne olduğudur; hareket devletten ayrılmayı amaçlayan *'ayrılıkçı'* bir yapıda olabilir, devleti yenilemeyi amaçlayan *'reformist'* bir yapıda olabilir veya devleti farklı

devletler ile birleştirmeyi amaçlayan *'birleştirici'* bir yapıda olabilir. (Breuilly, 1993:9)

Milliyetçi siyasetin üç önemli işlevi vardır; iş birliği, harekete geçirme ve meşruiyet. İş birliği devletin politikalarına karşı, grupları ortak çıkar etrafında birleştirmeyi; siyasi süreçten uzaklaştırılmış grupları harekete geçirmeyi; ulusal ve uluslar arası alanda milliyetçi hareketin haklılığını ve gerekliliğini kanıtlamak amacıyla meşruiyet işlevini kullanırlar. (Özkırımlı, 2017:134-135) Milliyetçilik devlet tekelinde kitleleri harekete geçirebilecek bir etkiye sahipken aynı zamanda siyasi arenada farklı biçimlere de bürünebilir. Devletin lehinde kullanılan bir araçken, aleyhine de kullanılabilir. Birleştirici ve var edici bir yönü varken, ayrıştırıcı ve yok edici bir yönü de vardır. Siyasi dengeleri ve sınırları koruyabildiği gibi, dengelerin bozulmasına ve sınırların ihlal edilmesine sebep de olabilir.

1.2.2.3.2. Paul Brass ve "Milliyetçiliğin Seçkinlerce Kullanımı; Araçsalcı Milliyetçilik"

Araçsalcı Yaklaşım'da, kültürün ve insanların verili olan kimliklerinin gücü önemsenmez. Çünkü farklı toplumsal gruplar için belirgin sınırlara ve başka kültürlerle örtüşmeyen yapısına rağmen kendine özgü kültürlere nadiren rastlandığını düşünülmektedir. Paul Brass'ın belirttiği üzere, en *'ilksel'* kültürler ve kimlikler bile çoğul, seçime açık ve değişken yapıdadır. Belli bir gruba aidiyet hissi sadece geleneklere bağlı olarak değil başka gruplar ile rekabet ve grup liderlerinin çıkarlar için kolektif kimlikleri harekete geçirme isteğiyle de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, kültürel benzerliklerin veya güçlü duygusal bağların, kesin olarak ortak kimlik anlayışını sağlamak veya herhangi bir siyasi eylem için kitleleri harekete geçirmek için yeterli olmadığını düşünürler. Onlara göre, önemli bu benzerlik ve bağlılıkların, liderler ve ideologlar tarafından nasıl üretildiği ve kullanıldığıdır. (Calhoun,2012:45-46)

Yaklaşım, 1960'lar ve 1970'lerde ABD'nde etnik köken sorunları ve beyaz etnik grubun varlığını sürdürmesi konusunda yaşanılan tartışmalarda ortaya

çıkmıştır. Nathan Glazer ve Daniel Moynihan ise New York'taki etnik grupların kendi öz kimliklerini koruyarak Amerikan yaşam tarzını nasıl benimsediklerini dair çalışmalar yapmışlardır. Bu durum, ABD'ndeki etnik grupların siyasi alanda baskı ya da çıkar grubu olarak görülmeleri ve ne kadar etkili olabilecekleri tartışmasını başlattı. Bu tartışmanın sonucunda, etnik liderler ve seçkinler, iktidar ve ekonomik kaynak mücadelesinde kitleleri harekete geçirmek ve başarılı olabilmek için kendi etnik gruplarını kullanmışlardır. (A.D. Smith, 2013: 81) Araçsalcı yaklaşımda, etnik ve ulusal kimlikler, zenginlik, güç ve avantaj sağlamak veya onu korumak için, kitlesel destek sağlamak için seçkinlerce kullanılan araçlar haline gelir. Bu yaklaşımdaki etnik kimlik anlayışı, İlkçi (Primordializm) Yaklaşımında savunulan *'verili'* olan veya *'doğuştan'* gelen bir kimlik anlayışı değil, özel olarak seçilmiş, seçkinlerce belirlenmiş, yönlendirilmiş bir etnik kimlik anlayışıdır.

Brass, ise birçok farklı unsuru dahil ederek oluşturduğu *"milliyetçiliğin seçkinlerce kullanılması"* kuramıyla araçsalcı yaklaşımın en dikkat çekici ismi olmuştur. Seçkinler, farklı etnik kategoriler arasında veya aynı grup içinde, grubun kültürel öğelerini kullanarak siyasal iktidar, ekonomik çıkar ve sosyal statü mücadelesinde avantaj sağlamaya çalışan, grup içindeki somut karakterleri ve toplumsal statüleri ile grubu temsil ettikleri iddiasını taşıyan hareketlenmenin asıl aktörleridir.

Brass'ın kuramsal çerçevesi üç temel görüş etrafında şekillenmiştir. Birincisi, etnik kimlikler değişkendir ve belli koşullar altında milliyetçiliğe dönüşürler. İkincisi, bu koşullar etnik grupların kültürel farklılıklarında değil, seçkinlerin arasındaki siyasi ve ekonomik rekabette aranmalıdır. Üçüncüsü ise; bu rekabet, etnik grupların kendilerini nasıl tanımladıkları ve ne ölçüde kalıcı olabileceklerini etkileyecektir. Çünkü grupların kültür ve değerleri seçkinlere siyasi kaynak oluşturur ve kültürler bireylerin yeni bir siyasi etnik kimliği benimsemesini kolaylaştırabilir, dolayısıyla anlamları ve içerikleri siyasi koşullara bağlıdır. (Özkırımlı,2017: 136)

Brass, etnik kimlik oluşumu ve etnik kimlik dönüşüm süreçlerine odaklanan genel bir analiz çerçevesi çizer ve öncelikle nesnel özellikleri dikkate alarak etnik

grup tanımlamasını yapar. Ona göre etnik grup, kültürel ya da sembollere göre gruplara ayrılmış insan topluluklarıdır. Etnik kimlik dönüşüm süreci, etnik kimliklerin önem kazandığı gruplar arasındaki sınırların keskinleştiği dönemdir. Bu süreçte, kültürel simgeler grubu diğerlerinden ayırmak için seçilir. Dönüşüm için nesnel özellikler gerekli ancak tek başına yeteli değildir. Gerekli olan diğer bir koşul ise seçkinler arası rekabettir .(Özkırımlı, 2017: 136-137) Seçkinler arası rekabet dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır; (Roger, 2008:148-151)

- Farklı etnik grupların dinsel seçkinleri arasında olan rekabet

- Dinsel seçkinler ile yabancı bir devlet otoritesini temsil eden aristokrasi arasındaki rekabet

- Yerel dinsel seçkinler ile işbirlikçi yerel aristokrasi arasında olan rekabet (Aristokrasi kendi kimliğini terk edip, merkezi iktidarın kimliğini benimser. Dinsel seçkinler ise buna karşı çıkar ve önleyici tedbir olarak milliyetçiliğe kullanarak aristokrasiye saldırır.)

- Geleneksel seçkinler ile modern devletin şekillendirdiği seçkinler arasındaki rekabet (Geleneksel seçkinler kimliğin yoldan çıktığını savunarak değişime kapalıdırlar, modern seçkinler ise değişim yanlısıdır, yeni değerlerin yüceltilmesini savunur, modernite ile birleşmek gerektiğini savunurlar. Bu durumda geleneksel seçkinler milliyetçiliğe başvururlar.)

Seçkinler arası rekabet avantajlı konuma yükselmek, korumak ya da tek söz sahibi olmak için sınıf çatışmasına dönüşebilir. Bu rekabette kültürel bazı değerlere yeni anlamlar yüklenir ve grubu harekete geçirmek, çıkarları savunmak için birer simge olarak kullanırlar. Bu süreç iki aşamalıdır. Birincisi *"simgesel dönüşüm"* olarak adlandırılır ve bu aşamada önceden var olan kültürel değerlerin *"siyasal simgelere"* dönüştürülür. Amaç, grupları birbirinden ayıran nesnel ayrımlara özel anlamlar yükleyerek grubu harekete geçirmektir. İkinci aşama ise, *"çoğul simgelerin*

uyumu için mücadele" olarak adlandırılır ve kullanılan farklı araçlar bir araya getirilerek, bir uyum içinde aynı amaç için kullanılmasının sağlanması gerekir. (Roger, 2008:152-154) Bu nesnel ayrımlar, dil, din, ırk, tarih ve mitler, ekonomik çıkarlar, politik istekler gibi unsurlar olabilir. Hangi unsurların seçileceğine, kullanılacağına ya da ön plana çıkarılacağına ise seçkinler karar verir, önemli olan tutarlı ve grubu harekete geçirebilecek güçte bir etkiye sahip olmasıdır. Ayrıca bu sembollerin grup içinde aktarılabilir olması için güçlü bir iletişim ağının da olması gerekir.

Toplumsal hareketlerin milliyetçiliğe dönüşmesi için seçkinler arası rekabetten ileri bir seviyeye taşınması gerekir. Temeli farklı gruplar arasındaki ekonomik çıkar sağlama ya da iktidarı ele geçirme arzusu ile atılan milliyetçiliğin başarılı olması üç faktöre bağlıdır: (Özkırımlı, 2017:138-141)

- Başarılı bir siyasi örgütlenme; toplumun kaynaklarına sahip ve kontrol altında tutabilen, toplumla özdeşleşmiş, grubun kimliğini ve çıkarlarını doğru bir şekilde şekillendirebilen, sürekliliği olan, alternatif siyasi örgütlerden bir tanesinin ön plana çıkmış bir örgütlenme yapısı olmalı.

- Siyasi örgütün izlediği strateji ve hükümetlerin verdiği tepki; hükümetler etnik kimlik hareketlerini engellemek için soykırım, baskı, zorunlu göç gibi zor kullanabilir; grup liderleri ile iş birliğine giderek grubun halk içindeki desteğini yok etme ya da federasyon, ana dilde eğitim, kültürlerini koruma, devlet kaynaklarını ve iş olanaklarını eşit dağıtma gibi çoğulcu politikalar ile çözüm yoluna gidebilirler.

- Hareketin yaşandığı genel siyasi ortam; siyasi ve toplumsal güçlerin yeniden şekillenebilecek uygun ortamın olması, hakim grubun seçkinleri ile yükselen grubun seçkinleri arasında iktidar paylaşımı, grubun isteklerine kavuşabileceği alternatif siyasi arenaların bulunması.

Brass'ın oldukça karmaşık kuramını özetlemek gerekirse, öncelikle nesnel özellikler ile ayrılmış etnik gruplar ve bu grupların kendi içinde ya da gruplar arasında rekabet halinde olan seçkinler olmalıdır. Seçkinler, toplumda var olan kültürel değerleri yeni anlamlar yükleyerek kendi çıkarları için kullanırlar ve grubu bir amaç doğrultusunda harekete geçirirler. Bu hareketlerin hepsi milliyetçiliğe dönüşmez, bazı koşullar altında milliyetçilik ortaya çıkar. Bu koşullar, başarılı bir siyasi örgütlenme yapısının varlığı, bu siyasi örgütün amaca giden yolda oluşturduğu stratejiler ve mevcut hakim yapının verdiği tepkiler ile hareketin dönüşümü ve hareketin yaşandığı siyasi ortamın elverişli olup olmamasıdır. Bu koşulların herhangi birinin eksikliği başarısız olunmasına sebep olabilmektedir.

1.2.3. Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik

Etno-sembolizm, milliyetçilik tartışmalarında, ilkçiliği reddederek ve modernistleri de yetersiz bularak bir ara yol bulmayı amaçlar. Etno-sembolizm, modernist yaklaşımların teorik eleştirisinden ve tarihsel kayıtların farklı bir okumasından ortaya çıkar. Etno-sembolistler için milliyetçiliğe güç veren şey, etnik mirasların mitleri, hatıraları, gelenekleri, sembolleri ve popüler bir geçmişin modern milliyetçi elitler tarafından yeniden keşfedilmesi ve yeniden yorumlanmasıdır. Ulus daha kapsayıcı hale geldikçe ve üyeleri yeni zorluklarla başa çıktıkça, her nesilde modern ulusal kimlikleri yeniden oluşturmak, efsanenin, hafızanın, sembolün ve geleneğin unsurlarındandır.(A.D.Smith,1999: 9)

Armstrong milletlerin devamlılığına ilişkin çalışmasıyla etno-sembolist bakış açısının ilk örneğini vermiş, ardından ise Huchinson, Smith gibi yazarlar da bu bakış açısı ile çalışmalar yapmışlardır. Etno-sembolist yaklaşımı benimseyen yazarlara göre modern milletlerin ve milliyetçiliğin anlaşılması ve açıklanabilmesi için, belli bir tarih dilimine sıkıştırılmamalı, geniş bir tarihsel süreç -*longue durée*- ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. (Bkz. Armstrong; Bkz. A.D.Smith) Çünkü modern milletler, modern öncesi dönemdeki etnik toplulukların devamı niteliğindedir ve etnik kültürlerin etkisinde şekillenmişlerdir. Geçmişten gelen semboller, mitler ve değerler etnik topluluğun devamını ve gelişmesini sağlamış, uzun yüzyıllara

dayanmış ve kuşaklar arası aktarılmışlardır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus ise, modernist paradigmalar da kültüre, sembollere ve mitlere vurgu yapmasına karşın, etno-sembolizmde bu vurgunun daha çok duygusal birlikteliğe yönelik olmasıdır.

Smith'e göre etno-sembolist bakış açısı, yeterli koşullar oluştuğunda hangi halkların milliyetçi hareketlere başlayacağını ve hareketin hangi şekilde olacağını anlamımıza, anı, mit gibi unsurların milliyetçilik oluşumundaki rollerinin anlaşılmasına ve milliyetçiliğin geniş kitlelerin desteğini nasıl alabildiğini anlamamıza olanak verir. (Özkırımlı, 2017:205)

1.2.3.1. John Armstrong ve 'Tarihsel Bakış Açısı'

Armstrong, *'Milliyetçilikten Önce Milletler (1982)'* isimli çalışmasında etnik kimliklerin ve milletlerin devamlılığının geçirdikleri değişimden daha önemli olduğunu belirtmiş ve bunları diğerlerinden ayıran sembolik hudutlara odaklanmıştır. (A.D. Smith, 2017: 37) Çalışmasında, Hristiyan ve İslam uygarlıklarında etnik kimliklerin oluşumunu, Fransız tarih okulu Annales'in vurguladığı *longue durée* bakış açısıyla incelemiştir. Çünkü modern milletleri ve milliyetçiliği etnik bilinç döngüsünün bir parçası olarak kavramak için geniş bir zamansal bakış açısı gereklidir. Etnik bilinç ise, antik çağlardan günümüze ulaşmıştır, devamlılığa ve kalıcılığa sahiptir ve günümüz modern toplumları ise bu bilincin geldiği son aşamadır.

Etnik kimliklerin tanımlanmasında Fredrik Barth'ın tanımını kabul etmiş ve olduğu şekliyle kullanmıştır. Barth antropolojiye, kültürel özelliklere ve örgütsel özelliklere göre yaptığı tanımlamalar sonucunda, etnik kimliklerin *'sabit, değişmez'* bir niteliğinin olmadığını, grupların sürekliliğinin korunmasının sembolik hudutlara bağlı olduğunu ve bu sebeple etnik grupları birbirlerinden ayıran özelliklere odaklanmak gerektiğini belirtmiştir. (Barth, 2001:17) Etnisiteyi belirleyen, topluluğun algılamaları ve diğer topluluklara olan bakışıdır. Gruplar kendilerini, kendilerini niteleyen özelliklere göre değil grup dışında kalan 'diğerleri' ile

kıyaslayarak tanımlar ve farklılıkları keşfetmek ve benimsemek gruba olan bağlılığı artırır.

Armstrong çalışmasında *"hudut"* terimiyle dilsel, folklorik ve iktisadi gelişim gibi toplumsal süreçlerden kaynaklanan *'biçimsel olmayan' (sembolik/simgesel hudut)* sınırları tanımlamak için; *"sınır"* terimini ise siyasi otoritelerin tanımladığı sınırları tanımlamak için kullanmıştır.(Armstrong, 2018:32) Armstrong'a göre bu hudutsal mekanizmalara odaklanmak üç konuda avantaj sağlamaktadır; (Armstrong, 2018:27)

- Etnisite hudutlarla tanımlandığında ve hudutlar korunduğu sürece, grubun kültürel ve biyolojik nitelikleri değişebilir.

- Barth her ne kadar kendi hudutlarının teritoryal muadillerinin olabileceğini belirtse de, etnik grupların *"sadece ya da zorunlu olarak kendine has toprakların işgal edilmesi üzerine temellenemeyeceğini"* vurgular.

- Barth'ın hudut yaklaşımı, etnik tanımlama simgeleri ya da emredici iletişim araçları yerine alternatif kodlar olarak dilin kullanımı gibi, diğer etnik simgeleri göz önünde bulundurmayı kolaylaştırır.

Etnik kimliğin değişken yapısı ve etnisitenin farklılıklar üzerinden tanımlanması sonucunda, zaman zaman din ve sınıf gibi diğer kimlikler ile örtüşmüş, iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar hale gelmiştir. Bu durum, araştırmacıların etnik kimlikleri geniş bir zamansal bakış açısı ile incelemesini zorlaştırmıştır. Bu sebeple Armstrong çalışmasında kolektif kimlikler arasındaki ilişkiyi yani sınıfsal, etnik ve dini karakteristikler arasındaki etkileşimi irdelemiş ve sembolik hudutları odak noktasına koymuştur. Sembolik hudutlar çok uzun yıllara dayanan ve kalıcılığı olan çoğunlukla sözcükler/simgeler ve mitlerdir. Bu mitlerin ve sözcükler/simgelerin biçimini belirleyen, anlamlar yükleyen ve kalıcılığını sağlayan dört temel etken vardır; yaşam tarzı (yerleşik ve göçebe yaşam tarzı), din (Hristiyanlık ve İslam),

kent ve imparatorluklar ve dildir. Yerleşik hayat tarzını benimsemiş toplumlarda toprağa bağlılık ilkesi geçerliyken, göçebe toplumlarsa soy ağacı, kan bağı gibi özellikleri temel alan etnisite anlayışı benimsenmiştir. Dinler kendine ait ritüellere sahiptir, bu durum etnik kimlikler üzerinde etkilidir. Kent ve imparatorluklar, kent planlaması, oluşturdukları yasalar, eğitim sistemleri gibi yapılar etnik kimliklerin üzerinde etkili olmuşlardır. Dil ise modern öncesi etnik kimlik yapılarında en az etkiye sahip faktördür. Bu dönemde dilin oluşumu ya da önemini kaybetmesi dini veya siyasi nedenlerden dolayıdır. (Armstrong, 2018:1. Bölüm)

1.2.3.2. Anthony D. Smith ve ‘ Milletlerin Etnik Kökeni’

Smith, çalışmalarında genel tanımlar yerine, ayrıntılı tanımlar kullanmayı tercih etmiş ve etno-sembolist bakış açısında en fazla çalışmayı yaparak bu bakış açısı ile özdeşleşmiş bir isimdir. Armstrong’un milletlerin oluşum sürecinin geniş bir zamansal bakış açısı ile incelenmesine dair yaklaşımının geliştirilmesine inanan Smith, milletlerin ve milliyetçiliklerin geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıklar dikkate alınmadan, salt modern dönüşümler ile anlaşılamayacağını ve etnik bir köken olmadan millet olma sürecinin tamamlanamayacağını düşünmektedir. Ona göre açıkça ya da derinlerde her milletin modern öncesi döneme dayanan etnik kökenleri vardır. Bu sebeple öncelikle milletin kökenlerini belirlemek için üç soru sorar; (A.D. Smith, 2016:39)

1. Millet kimdir ve modern milletlerin etnik temelleri nedir?
2. Bir millet neden ve nasıl doğar? Milletin oluşum sürecini başlatan neden ve mekanizmalar nelerdir?
3. Millet ne zaman ve nerede doğmuştur?

Smith’in birinci soruya verdiği cevap milletlerin etnik temellerinde aranmalıdır. Çünkü modern milletlerin temeli modern öncesi dönemdeki etnik kökenlere dayanır ve onların devamı niteliğindedir. Etnik topluluklar birleşme ya da bölünme yoluyla oluşur ve altı önemli niteliği vardır: *Kolektif özel bir isme sahip olma, ortak bir soy mitinin olması, paylaşılan tarihi anıların olması, ortak kültürü*

diğer topluluklardan ayıran bir ya da daha fazla unsur, özel bir anavatana duyulan bağlılık ve topluluk üyelerinin belirli bir kısmı arasında dayanışmanın olması. (A.D. Smith, 2016:40-48) Bir topluluk bu özelliklere ne kadar sahipse, grup üyeleri arasında paylaşım ne kadar fazla ise ideal etnik tipine o ölçüde yaklaşmış olur.

Tarih boyunca birçok sebeple değişime uğrayan etnik kültür, üyelerinin zihnindeki birliktelik ve devamlılık düşüncesi ile kuşaklar arası aktarılır ve *'kültürel devamlılık'* sağlanmış olur. Değişime uğrayan etnik kültür, kendini, dini reform, kültürel ödünç alma (kültürlerarası alışveriş), halk katılımı (siyasi ve kültürel katılım) ve etnik seçilmişliğe dair mitler mekanizmalarıyla yenileyerek yaşamaya devam eder. Bu süreç birbirine bağlı, farklılıklarının bilincinde olan bireylerden oluşan ve modern dönemdeki birçok devletin temeli olan *'etnik çekirdek'* yapılarını ortaya çıkarır. Çünkü ulus-devletlerin çoğu hakim olarak gördükleri etnik topluluklar etrafında ve diğer grupları kendine dahil ederek kurulmuştur. Bununla beraber milletlerin kökenini modern öncesi döneme dayandırılması için üç sebep daha ortaya çıkmıştır. Birincisi, ilk milletler etnik çekirdekler temelinde kurulmuş, kültürel yönden etkili ve güçlüdür ve diğer milletlere örnek olmuşlardır. İkincisi etnik millet modeli sosyolojik bakımdan önemlidir ve milleti, modern öncesi halk tipi (demotik) topluluk biçimine uydurmak daha kolaydır. Üçüncüsü ise etnik bir geçmişe dayanmak övünç kaynağıdır, tutarlı bir mitolojiye ve sembolizme sahip olma milli bekanın ve birliğin koşuludur.(A.D. Smith, 2016:2. Bölüm)

Etnik topluluklar ve modern milletler arasındaki bağı açıkladıktan sonra milletlerin nasıl oluştuğu sorusunu soran Smith'e göre, yatay ve dikey olarak açıkladığı iki farklı etnik topluluk türü vardır ve bu iki etnik topluluk türü farklı şekillerde millet oluşumlarına zemin hazırlamıştır. *Yatay etnik topluluklar*, aristokratlar, din adamları, bürokratlar, yüksek rütbeli subaylar ve zengin tüccarlardan oluşan; komşu yatay toplulukların üst sınıfı ile iyi ilişkileri ve esnek sınırlara sahip ancak toplumsal derinlikten yoksun olan topluluklardır. *Dikey etnik topluluklar* ise halka ait olan, daha kapsayıcı, etnik kültürün halkın tüm tabakalarına eşit yayıldığı ve bu nedenle de etnik bağlılığın daha yoğun ve topluluklar arası farkların ön planda olduğu *"dışlayıcı"* topluluklardır. Smith'e göre yatay ve dikey

toplulukların millete dönüşüm süreçleri birbirinden farklıdır. Yatay topluluklar *'bürokratik dâhil etme'* ile millete dönüşür. Bu süreçte üst sınıf (birçok kuramda olduğu gibi üst sınıf toplum kimliğinin kazanılmasında önemli bir unsurdur), toplumun diğer sınıflarının da dâhil olması ve kolektif kimliği topluma yaymak için çok önemli bir rol üstlenir. Birbirini takip eden ve tamamlayan idari devrim, kültürel devrim ve ekonomik devrim ile bu devlet daha merkezi ve bürokratik bir yapıya kavuştukça, merkezden uzak orta sınıfları ve etnileri kendine dâhil etmeye çalışır; sonuçta egemen etnik çekirdeğin kültürel mirasına dayanan tek bir siyasal topluluk haline dönüşürse başarılı olmuş demektir. Dikey etnik topluluklar ise *'yerliliğin seferberliği'* şeklinde millete dönüşür ve bu modelde bürokratik devletin rolü çok daha önemsizdir; çünkü etnik gruplar, genelde örgütlü din ve onun kutsal yazıları, ruhbanları gibi bir faktörün denetimi altındadır, din bütün bir yaşam tarzıdır. Bu topluluklarda din ile etnik kimlik arasındaki sıkı bağ, millete geçiş aşamasında sorun yaratmaktadır çünkü ayırt ediciliği yoktur. Smith'e göre çözüm, inananlar topluluğundan tarihsel kültür topluluğuna geçiş yapmaktır ve bu noktada en büyük görev ise seçkinlere düşmektedir. Seçkinler modern devlet yapısına geçişte din konusunda üç şekilde tepki vermişlerdir ve bu tepkiler kurulacak olan milletin niteliğini de belirlemiştir: bilinçli olarak geleneklere dönüş (gelenekçilik), batılı model ile bütünleşme (özümseme) ve gelenek ile modern sentezi ile altın çağda sahip olunduğu düşünülen saf, katıksız topluluğu canlandırma (reformist yeniden canlandırma). Din konusunda çözümleri hangisi olursa olsun seçkinlerin temel görevi, toprağa duyulan bağlılığı canlandırarak ve 'altın çağ' mitini besleyerek kitleleri harekete geçirmek olmuştur. (A.D. Smith, 2016: 88-115)

Milletlerin etnik kökenleri ve oluşum süreçleri sonrasında, nerede ve nasıl doğdukları sorusunu sorar ve birçok farklı milletin oluşum süreçlerini, dönemlerini ve bölgeleri inceleyerek cevaplar. Bu sorusunu cevaplamadan önce milliyetçilik kavramını tanımlar, çünkü milliyetçiliğin etkisi cevap için önemlidir. Ona göre milliyetçilik; *millet kurma ve yaşatma süreci, bir millete ait olma bilinci, millete ait bir dil ve sembolizm, milli irade hakkında kültürel doktrin ve milli hedeflerin gerçekleşmesini sağlayan ideoloji, milletin hedeflerini amaçlayan siyasi ve toplumsal harekettir.* Milliyetçilik, bir milletin *özerklik, birlik, kimlik* kazanmasına ve bunları

devam ettirebilmesine yönelik ideolojik bir harekettir. Milliyetçilik türlerini ise Hans Kohn'un yapmış olduğu *'Batılı sivil-teritoryal'* ve *'Doğulu etnik-jeneaolojik'* ayrımı ile belirler. Batılı sivil-teritoryal milliyetçilikte bağımsızlıktan önce *'anti-sömürgeci'* milliyetçilik, bağımsızlıktan sonra ise *'bütünleştirici'* milliyetçilik olarak karşımıza çıkar. Doğulu etnik-jeneaolojik milliyetçilikte ise, bağımsızlıktan önce *'ayrılıkçı'* ya da *'diaspora'* milliyetçiliği, bağımsızlıktan sonra ise *'irredentist* (genişlemeci, yayılmacı)' ve *'pan'* milliyetçilikleridir. (A.D. Smith, 2016:117-136)

Etno-sembolizm ile özdeşleşmiş Smith'in birçok özel tanımı içeren kuramını özetlemek daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Ona göre millet modern döneme ait bir kavram olsa da kökleri modern öncesi dönemde var olan, birçok sebeple değişime uğrasa dahi hayatta kalabilmiş etnik gruplara dayanır. Bu sebeple sadece modern paradigmalar ile açıklanamaz ve anlaşılamaz. Bir millet hakim gördüğü modern öncesi etnik grup çevresinde, geçmişten gurur duyacağı mit ve sembolleri kullanarak oluşur. Bu süreçte, yatay etnik gruplar *'bürokratik dâhil etme'* ile toprağa bağlı milletler ve milliyetçilikleri, dikey etnik gruplar ise *'yerliliğin seferberliği'* ile etnik milletler ve milliyetçilikleri oluştururlar. Kitlelerin harekete geçmesi ve etnik grupların merkezileşmiş devlet modeline geçmesi için üst sınıflar liderlik rolünü üstlenir ve seçtikleri yöntem milletin niteliğini belirler. Milliyetçiliği ise, milletlerin nerede ve nasıl doğduğunu açıklamada önemli bir etken olarak görür ve temelde *'Batılı sivil-teritoryal'* milliyetçilik ve *'Doğulu etnik-jeneaolojik'* milliyetçilik şeklinde ayırarak bir milletin *özerklik, birlik, kimlik* kazanması ve bunları devam ettirebilmesi için ideolojik bir hareket olarak tanımlar.

1.2.4. Micheal Billig ve 'Banal Milliyetçilik'

Araştırmacıların ilgilendiği bir diğer konu ise gündelik hayat ve milliyetçiliğin bu alanda kendine nasıl yer edindiği konusudur. Sıradan ve gündelik hayat sabit gibi görünen yaşam biçimlerinin, fikirlerin, kimliklerin, deneyimlerin üretim alanıdır ve milliyetçiliğin kalıcı olabilmesi için her gün tekrar üretilmelidir. Milliyetçilik, ulusu oluşturan bireylere her gün ve doğal bir şekilde hatırlatılmalı, yaşam biçimine dönüştürülmelidir. Bu şekilde milli kimlik hiçbir zaman unutulmaz ve çağrısına

cevap istenildiği durumlarda karşılık verir. Bu alandaki en ciddi çalışmalardan birini ise '*Banal Milliyetçilik'* isimli çalışmasıyla Micheal Billig yapmıştır.

Billig'in çalışması bir kuramdan çok milliyetçilik tartışmalarında eksik kalan bir yönü ortaya koymaya çalışmaktır. O milliyetçiliği zor zamanlarda ya da özel durumlarda kutudan çıkarılıp, görevini tamamlayınca tekrar kutusuna koyulan bir olgu olarak görmemiş; günlük hayatın içine sinmiş, rutinlere yerleşmiş, basit hatırlatıcılar ile her gün yeniden üretilen, göze batmayacak şekilde ulus-devletin üyelerinin zihnine yerleştirilen ve gerektiğinde karşılığını veren bir olgu olarak görmüştür.

Milliyetçilik, gelip geçici bir durum değildir, yerleşik bir koşuldur. Billig'e göre milliyetçilik, sadece zor zamanlarda ortaya çıkıp, ulus-devleti kurduktan ya da zorlu koşullardan kurtardıktan sonra kaybolmaz; aksine günlük hayatın alışılmış alanlarına sirayet eder, küçük araçlarla her gün yeniden üretilir. Billig bu ideolojik koşullandırmayı *'banal milliyetçilik'* olarak tanımlar ve mecazi simgesi olarak da ateşli bir şekilde sallanan bayrakları değil, kamu binaları önünde dalgalanan bayrakları olarak gösterir. (Billig, 2002:18) Çünkü bayrak, mesaj göndermek için kullanılan pragmatik bir araçtır. Bir ulusun ya da ülkenin bağımsızlığını sembolize eder, kutsal görülür ve vatandaşlar tarafından saygı gösterilir. (Billig, 2002:52) Sadece bayraklar değil, gazeteler, madeni paralar ve banknotlar, siyasetçiler ve siyasi söylem, rutin dil alışkanlıkları ve tanıdık basit sözcükler, kitlesel medya (haberler, hava durumunun sunumu vb), ders kitapları, spor müsabakaları da hatırlatma görevini üstlenirler.

Millet olarak *'biz'*i yaratırken tıpkı bizim olduğu gibi vatanları, tarihleri, ortak bir gelecekleri olan '*ötekileri*'i, *'biz'*e yabancı olanları da yaratmak gerekir; ulusun tahayyülü ancak yabancı ulusların da tahayyül edilmesi ile mümkün olur. *'Bizim kim olduğumuzu'* tarif eden sosyal kategori '*bizim kim olmadığımızı'* gösterir, ulus-devlet çağında *'yabancı'* önemli bir kategoridir: yabancı bizim üyesi olduğumuz devlete ve milliyete sahip olmayandır. Onları tanımlarken kalıp tiplere sokarak (stereotypes) bizden farklılaştırırız, böylelikle eşsiz bir milli kimliğe sahip olduğumuz iddiasını

destekleriz.(Billig, 2002:94-99) Biz ve öteki arasında retorik bir ayrım da yapılır. Milliyetçilik tehlikeli, akıl dışı, aşırı ve yabancı olarak görülür ve *"bizim"* milliyetçiliğimiz, milliyetçilik olarak sunulmaz. *"Bizim"* milliyetçiliğimiz ulus-devletimize karşı duyduğumuz sadakattir, faydalı ve gerekli görülen vatanseverlik olarak sunulur.(Billig,2002: 68) Gazeteler haber mizansenlerinde *'iç haberler'* ve *'dış haberler'* ayrımıyla, siyasetçiler millet adına yaptıkları konuşmalarla bu ayrımı rutinleştirir. Siyasetçiler sürekli karşımıza çıkan tanıdık simalardır ve *'vatanseverlik'* kartını oynarlar; söylemlerinde *"ülkemiz/ulusumuz/halkımız"* gibi milli kimliğimizi tanımlayan kelimeler kullanırlar ve dinleyencilerde *'biz'* duygusunu ve bilincini oluştururlar. Gazeteler siyasetçilerin bu söylemlerini kullanarak milliyetçiliğin yeniden üretilmesini ve devam ettirilmesini sağlarlar.

Billig'e göre teorisyenler milliyetçilik terimini sınırlı bir şekilde kullanarak ya milliyetçiliği başkalarının üzerinden yansıttılar ya da kendi milliyetçiliğimizi doğallaştırarak kaybettiler. Yansıtıcı teoriler milliyetçiliği sınırlı bir şekilde, aşırı/artık bir olgu olarak tanımlarlar ve milliyetçi hareketlerin dünya görüşleriyle özdeş tutulur ve ortada böyle hareketler bulunmadığı zaman, milliyetçilik artık bir mesele olarak görülmez. Genelde bu tip teorilerin yaratıcıları milliyetçi hareketlerin partizanları değillerdir; çoğu kez milliyetçiliğin akıl dışı hislerin etkisiyle harekete geçirildiğini iddia ederler ve kendilerini milliyetçilikle mesafeli tutarlar. Böylece milliyetçilik ancak *'ötekilerin'* koşulu olarak görülür ve böylesi kuramlar *'ötekilerin'* üzerine retorik yansıtmalar olarak görülebilirler. Doğallaştırıcı milliyetçilik teorileri ise ulus-devletlere sadakati psikolojik bir gereklilik olarak görürler ve böylelikle, bu sadakat kuramsal olarak *'kimlik ihtiyacına', 'topluma bağlılığa'* veya *'ilksel bağlara'* çevrilebilir. Bu şekilde, *'banal milliyetçilik'* milliyetçilik olarak görülmez ve incelenmesi gereken bir sorun olmaktan da çıkar. Milletler dünyasını verili bir durummuş gibi kabul ederek bu gibi teoriler mevcut bilinç koşullarının doğal görünmelerini sağlarlar. Ancak bazı teorisyenler ikisini birden aynı anda yapar; *'vatanseverliğimiz'* doğal ve bu yüzden de görünmez olarak gösterilirken, *'milliyetçilik'* saldırgan, akıl dışı ve ötekilere has bir özellik olarak gösterilir.(Billig, 2002:27)

1.2.5. Benedict Anderson ve "Hayal Edilmiş Cemaatler"

Milliyetçilik çalışmalarında farklı bakış açılarının çokluğu milliyetçiliğin karmaşık bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Milletin ve milliyetçiliğin ideoloji olarak değil, ortaya çıktığı toplumun kültürel yapısıyla şekillenen bir olgu olarak incelenebileceğini belirten Anderson, kuramını değişen toplumsal-kültürel temele dayandırarak oluşturmuştur. Modern dönemin en önemli değişen yapıları din ve hanedanlık sistemi, dil konusundaki gelişmeler, matbaa kapitalizmi ve zamansal dönüşüm kuramının önemli noktalarıdır.

Milleti sınırlı, egemen ve özgür olarak *'hayal edilmiş siyasal topluluk'* olarak tanımlayan Benedict Anderson, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak değil akrabalık, din vb. olgular gibi düşünülerek açıklanabileceğini belirtmiştir. (Anderson, 2017:20-22) Ona göre milliyetçiliğin bilinçli olarak benimsenen siyasal ideolojilerle değil, kendisinden önce gelen geniş kültürel sistemlerle ilişkilendirilmesi gerekir. Bu anlamda en önemli iki kültürel sistem dinsel cemaat ve hanedanlıktır. Aydınlama Çağı ile birlikte bu iki yapı önemini yitirmeye başlamış, gücünü kaybetmiştir. (Anderson, 2017: 25-26). Deniz aşırı yapılan keşiflerin farklı kültürlerin tanınmasını sağlaması ve kutsal dil olan Latince'nin itibarını kaybetmesi, eski kutsal dillerle bütünleştirilen cemaatlerin parçalanmasına sebep olmuştur. (Anderson 2017:30-33)

1.2.5.1. Zamansal Dönüşüm Kavramı

Orta Çağda egemen sınıf dinsel cemaatler ve hanedanlıklardır. Dinsel cemaat gücünü her şeyin üstünde olan tanrısal bir güçten alır ve dünyada olup biten her şeyin eş zamanlı olarak yaşandığına dair bir inanç hakimdir, geçmiş, bugün ve gelecek ayrımı yoktur. Ruhban sınıfı Hıristiyan teolojisini öykülendirerek anlatma ve yayma eğilimindedir, cemaat düşüncesi bu şekilde oluşturulur. Bu öyküler anlatıcıları tarafından şekillendirilmekte ve resmedilmektedir. Örneğin okuma yazma bilmeyen halkın Hıristiyanlığı öğrenebilmesi için İncil'de geçen olaylar kilise duvarlarına resmedilmekte ve resimlerde Hz. İsa farklı bölgelerde farklı biçimlerde resmedilmiştir. Ancak keşiflerle insan zihnindeki dünya algısının değişmesi ve

Latince'nin önemini kaybetmesiyle diğer dillerin gelişmesi ve okuryazarlığın artması ile dinsel cemaatler gücünü kaybetmeye başlar.

Dinsel cemaatlerin ve hanedanlıkların önemini kaybetmesinin bir diğer sebebi de modern çağda zaman anlayışında yaşanan değişimdir. Bu değişim dünyayı algılama biçimini değiştirmiş ve ulusun hayal edilmesine olanak sağlamıştır. Ortaçağ'ın *"zaman boyunca eşzamanlılık"* kavramı yerini, *"homojen ve içi boş zaman"* -Walter Benjamin'den aldığı terim- kavramına bıraktığını ve bu terimin saat ve takvimle ölçülebilen zaman anlayışını ifade ettiğini belirtmiştir. Ona göre homojen ve içi boş bir zamanda, takvim boyunca ilerleyen bir sosyolojik organizma fikri, tarihte ilerleyen kütlesel bir cemaat olarak tasarlanan modern ulus fikrinin benzeridir. Birey ülkesindeki tüm insanları tanımayabilir, fakat kendisiyle ortak ve eş zamanlı faaliyetlerini sürdürdüğünü düşünür, bundan emindir. (Anderson, 2017:37-41) Anderson bu fikrini romanlar ve gazeteler üzerinden örneklendirmiştir. Çünkü Avrupa'da on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan iki tahayyül biçimi olan roman ve gazetenin milletin ne tür bir hayali cemaat olduğunu *'temsil'* etmenin teknik araçları olduğunu düşünür. (Anderson,2017: 39) Gazeteler günlük olarak basılan, eş zamanlı tüketilen, farklı olayları bir araya getiren kurgusal metinlerdir ve modern tarzda kitlesel olarak üretilen ilk sanayi ürünüdür. Birey gazetelerdeki haber kahramanlarını tanımasa ya da olayın geçtiği yeri bilmese dahi arasında *'hayali bir bağ'* oluşturur. (Anderson, 2017:48-50) Gazeteler ile başlayan kitle iletişim araçlarının cemaat tahayyül etme gücü, günümüzde diğer kitle iletişim araçları ile her geçen gün artmaktadır.

1.2.5.2. Matbaa Kapitalizmi ve Dil Birliği

Anderson'un kuramı dilin Latince egemenliğinden kurtulup halkın konuştuğu dillere yönelmesiyle, insanların birbirleriyle iletişimin artması, ortak alanlar yaratması, daha çok paylaşmaya ve birleşmeye olanak sağlamasıyla mekansal olarak uzak olsalar dahi kurulan hayali bağ ile bir millet fikrinin ortaya atıldığını öne sürmektedir.

Anderson'a göre milliyetçiliğin oluşumuna en büyük katkı kapitalizmin yayıncılık hayatına girmesi olmuştur. Kitap yayıncıları ilk başta Latince kitaplar basmaya başlamış, fakat Latince kitap pazarı doygunluğa eriştiğinde ve kar amacı olan yayıncılar daha geniş kitlelere ulaşma isteğiyle halk dillerinde kitaplar basmaya başlamışlardır. Yayın dillerindeki bu değişim, üç farklı yoldan ulusal bilincin temellerini atmıştır. Birincisi, Latince altındaki halk dilleri üzerinde mübadele ve iletişim alanları yaratarak, konuşurken anlaşamayan insanların yazı (kâğıt ve baskı) ile anlaşmasını sağlamıştır. İkincisi, dile sabitlik kazandırarak kadimlik fikrinin inşasına katkıda bulunmuştur. Üçüncüsü ise eski halk dilleri farklı iktidar dilleri yaratmıştır. Bazı lehçeler yayın diline yakındır ve yayın dilleri üzerinde egemenlik kurmuştur. Bu avantajdan yoksun olanlar ise itibarlarını kaybetmeye ve terk edilmeye başlanmıştır. Tüm bu süreçler yeni bir cemaat tarzının hayal edilmesini mümkün kılmış ve modern ulusların temelini hazırlamıştır. (Anderson,2017:52-62)

1.2.6. Milliyetçiliğe Yönelik Postmodern Yaklaşımlar; Toplumsal Cinsiyet ve Milliyetçilik

Son yıllarda özellikle kültürel alan olmak üzere birçok alanı etkileyen değişim milliyetçilik tartışmalarını da etkilemiş, daha önce oluşturulmuş hegemonik kuramların irdelenmesine olanak sağlamıştır. Modern dönemdeki tartışmalarının çoğu, milliyetçiliği, Batı merkezci ve sömürgeleri göz ardı eden, erkek egemenliğinde ve kadınları yok sayan, kriz dönemlerinde ortaya çıkan ve sıradan hayattaki izlerini unutan bir olgu olarak ele almışken son dönemdeki alternatif yaklaşımlar bunları sorgulamaya başlamış, bu eksiklikler çevresinde şekillenmiş ve postmodern söylemler temelinde ortaya çıkmıştır.

Alternatif yaklaşımlara geçmeden önce postmodernizme kısaca değinmek bu yaklaşımları anlaşılır kılacaktır. Postmodernizm, her ne kadar tartışmalı ve üzerinde ortak bir tanıma varılamamış olsa da, modernizmin gerçekliğini yitirmeye, önemini kaybetmeye başladığı 20.yüzyılda ortaya çıkmış, 'modern ötesi', 'modern sonrası' gibi anlamlara gelen bir kavramdır. Özellikle Avrupa'daki teknolojik ve ekonomik büyüme ve beraberindeki kültürel ve toplumsal değişim modern döneme geçişi

zorunlu kılmıştır. Fakat yaşanan Dünya Savaşları ve yıkımlar sonucu ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve modernizmin vaat ettiklerini yerine getirme konusundaki hayal kırıklıkları düşünürleri farklı arayışlara itmiştir. Bunun sonucunda çoğulculuğu, yerelliği ve özgürlüğü ön planda tutan postmodernizm bir çıkış noktası olarak görülmüştür. Bazı düşünürlere göre postmodernizm, modernizmin kendi dinamikleri ile kendini yenileyerek ortaya çıkardığı bir süreç, onun devamı niteliğindeyken bazılarına göre ise modernizme bir isyan, modernizmden kopuşu temsil etmektedir. Belli bir ilkeler bütünlüğü, kesin ve net bir tanımı olmayan postmodernizm belirsizlikler üzerine inşa edilmiştir.

Terim olarak postmodemizm, 1950'lerde lrving Howe ve Harry Levin edebiyat eleştirisinde, modernist hareketin tahrip oluşuna matem tutmak için *'postmodemizm'* terimini kullanmışlardır. *'Postmodernizm'* ilk olarak 1960'larda Leslie Fiedler ve Ihab Hassan gibi, postmodern edebiyatın tanımlanmasına dair farklı görüşleri olan edebiyat eleştirmenleri tarafından kullanılmıştır. Terim 1970'lerin ilk yıllarında önce mimariyi, sonra dans, tiyatro, resim, film ve müziği kapsayarak daha yaygın bir geçerlilik kazanmıştır.(Huyssen,2011:233) 1970'lerin sonunda postmodern toplumsal teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Baudrillard yeni toplum, kültür, deneyim ve öznellik biçimleri yaratan radikal semiurgy'nin taklitler (simulations) ve suretler (simulacra) ürettiği bir postmodem toplum betimlemesi yaparken; Lyotard modernitenin büyük umutlarının sona erdiğine ve geçmişin totalleştirici toplumsal teorilerini ve devrimci siyasetini sürdürmenin imkansız olduğunu gösteren *'postmodern durum'* betimlemesi yapmıştır. Fredrick Jameson, postmodernizmin *'geç kapitalizmin kültürel mantığı'* olarak yorumlanması gerektiğini öne sürmekte ve böylece çağımızın büyük anlatıları (ya da en kapsamlı toplumsal teorileri) olarak totalleştirici Marksizan teorileri desteklerken, postmodernizmin kendisini kapitalizmin yeni bir evresi içinde yer alan yalnızca kültürel bir mantık olarak tanımlamaktadır. Habermas gibi diğer toplumsal teorisyenler ise, postmodern bir kırılmanın ortaya çıktığı iddialarını reddederek, yeni muhafazakar ideolojinin bir biçimi olarak yorumladıkları postmodernizme saldırmaktadırlar. (Kellner,2011: 411)

Postmodern milliyetçilik çalışmalarının üzerinde durduğu noktalardan birisi de önceki çalışmaların göz ardı ettiği bir konu olarak toplumsal cinsiyetlerin milliyetçi hareketlerde oynadığı rolü sorgulamaktır. Özellikle kadınların katılımı, etkisi ve ne şekilde etkilendikleri, millet ve devlet kurma konusundaki ilişkisi kuramsal olarak incelenmemiş, göz ardı edilmiştir. Kumari Jayawardena, Cyntia Enloe, Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis gibi araştırmacılar konu ile kuramsal olarak ilk kez ilgilenmişlerdir. (Özkırımlı, 2017:246). Feminist araştırmacıların amacı kadınların ulus kurma ve politik alandaki rolünü göstermek ve bu süreçteki dışlanmalarının sebeplerini kanıtlamaktır, onlara göre toplumsal cinsiyet milliyetçiliğin kurucu öğesidir.

Pateman, Batı'nın toplumsal ve siyasi düzenine dair temeli oluşturan *'toplumsal sözleşme'* hakkındaki klasik teorileri inceleyerek kadınların neden konu dışında bırakıldığını cevaplamaya çalışmıştır. Ona göre ataerkillik modernizm öncesine aittir, modernizm ile ataerkillikten kardeşliğe dönüşmüştür. Ataerkillikte baba, hem erkek hem de kadını yönetir, kardeşlikte ise erkekler kadını ev içinde (özel alanda) yönetme hakkına sahipken, kamusal, siyasi alanda eşitlik söz konusudur. Klasik teoriler sivil toplumu kamusal ve özel alan diye bölmüştür, kadınlar ise siyasi açıdan önemsiz olarak düşünülen özel alana yerleştirmiştir. Milliyetçilik ve milletler tartışmaları genelde kamusal siyaset alanına ait olarak görüldüğü için kadınların da konu dışında tutulmasına sebep olmuştur. (Akt, Yuval-Davis,2007: 19-28)

Chatterjee, milliyetçilik söyleminin maddi/manevi ayrımına benzer, ancak ideolojik olarak çok daha güçlü olan iç/dış ayrımı içinde eritildiğini iddia eder. Maddi olan dış dünyadır, manevi olan ise kendi benliğimiz, iç dünyamızdır. Bu çerçevede, günlük yaşam bağlamında iç/dış ayrımı, ev ile dünya ayrımına tekabül eder. Dünya, dışsal, maddi alandır ve tipik olarak erkeklerin alanıdır; ev ise manevi benliğimizdir, gerçek kimliğimizdir, maddi dünyanın etkisiyle kirlenmemesi gereken alandır ve kadını temsil eder. Sömürge dönemi ve milliyetçiliğin ideolojik tepkisi, bu terimlere yeni bir anlam kazandırmıştır. Dünya, Avrupa'nın Avrupalı olmayan halklara meydan okuduğu ve kendi maddi kültürüyle egemenlik kurduğu bir alandır; fakat Doğu'nun kendine has, üstün manevi kültürünü barındıran iç dünyasını, esas

kimliğini sömürgeleştirmeyi başaramamıştır. Bu sebeple Doğu manevi alanda daha güçlüdür ve bu alanın korunması gerekir. Doğu'da modern toplumun yeni kadını, yeni bir ataerkil düzene maruz bırakılmıştır; ev, ulusal kültürün manevi niteliğini yansıtan temel mekandır ve kadın bu alanı koruyup zenginleştirmekle görevli, kutsallaştırılmış, sahiplenilen ve korunması gereken bir unsurdur. (Chatterjee,2013:109-115) Dolayısıyla milliyetçi söylemde kadınlar erkekler tarafından korunmalı ve sahiplenilmelidir. Chatterjee'ye göre Hindistan milliyetçiliğinin temelinde toplumsal cinsiyet üzerinden kurulan dış/iç, maddi/manevi ayrımlar vardır. Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet rolleri kurgusaldır ve bu iki alan karşılıklı ilişki içerisindedir.

Milliyetçilik tartışmalarında kuramcıların birçoğu, milliyetçilerin ulusu bir aileye benzetme eğilimlerinden söz eder. Ulus, kadınların ve erkeklerin 'doğal' rollerini oynadıkları, başında erkek reis bulunan bir ailedir ve kadınlar ise sembolik olarak ulusun annesidir.(Nagel, 2013:84) Ulusu oluşturan bireyler ailelerine duydukları sevgi ve bağlılığı uluslarına da aynı şekilde göstermelidir. Gelenekçi toplumlarda erkekler ailenin ve ulusun koruyucusu konumundayken, kadınlar da ailenin ve ulusun namusunu temsil eder. Najmabadi'ye göre ulus büyük ölçüde erkek kardeşler birliğidir ve vatan ise sevilen bir kadındır. Sevilen kadın olarak vatan tasvirinin yanı sıra, yurtsever söylemde anne olarak vatan tasviri de vardır. Vatan, hem sevilen kadın hem de annedir. Ulusun erkek, vatanın ise kadın olarak nitelendirilmesi, erkeklerin vatanı namus meselesi olarak tanımlamasına yol açar ve onu sahiplenmeyi, korumayı, uğruna ölmeyi ve öldürmeyi gerektirdiğine inanılır. (Najmabadi, 2013:129-135) Ulusun anne olarak tasvir edilmesi, vatana karşı güçlü duyguları uyandır çünkü anne figürü birleştirici ve bütünleştirici etkisi ile vazgeçilmesi zor bir bağlılık hissi yaratır.

Enloe *"milliyetçilik tipik olarak, erkekleştirilmiş hafızadan, erkekleştirilmiş aşağılanmadan ve erkekleştirilmiş umuttan doğmuştur"* çıkarımını yapmıştır ve ona göre kadınlar, milliyetçi hareketlerde ve çatışmalarda küçük, çoğunlukla ya ulusun korunup yüceltilecek ikonları ya da ele geçirilip aşağılanacak savaş ganimetleri olarak sembolik rollere indirgenmiştir. Her durumda gerçek aktörler, özgürlüklerini,

namus ve şereflerini, vatanlarını ve kadınlarını koruyan erkekler olmuştur. (Akt. Nagel,2013:68) Kadınlar genellikle birer anne ya da eş olarak konumlandırılır, milliyetçi hareketler, kadınlara, ulus için yaşayacak ve gerektiğinde ulus için canını feda edecek çocuklar doğurması rolünü yüklemiştir.(Loomba, 2000: 242). Kadınlar her ne kadar kutsallaştırılsa da korunmaya muhtaç ve edilgen bir konumda sembolize edilmişlerdir, esas kahramanlar her zaman erkekler olmuştur.

Yuval-Davis, hegemonik kuramların çoğunun cinsiyet ilişkilerini yok saydığını, aslında milletleri biyolojik, kültürel ve sembolik olarak yeniden üretenlerin bürokrasi ya da entelijensiyanın olmadığını, kadınlar olduğunu iddia etmiştir.(Yuval-Davis, 2007, 18-19) Yuval-Davis kadınların milliyetçi hareketlere katılımını beş farklı şekilde sınıflandırmıştır: (Özkırımlı,2017:247)

- Etnik topluluğun üyelerini doğurarak
- Etnik ve milli grupların sınırlarını tekrar belirleyerek
- Etnik ve milli topluluğun ideolojik söylemini yeniden üreterek ve kültür aktarımını sağlayarak
- Etnik ve milli farklılıkları belirleyen sembol olarak
- Ekonomik, siyasi ve askeri mücadelelere doğrudan katılarak

Kadınlar insanların biyolojik üreticileri olarak milliyetçilik söylemlerinde genellikle annelik ile özdeşleştirilirler. Çünkü milletlerin nüfuslarının korunması, genişletilmesi ve demografik yarışta üstünlük sağlaması için kadınlara ihtiyacı vardır. Fakat çocuk sahibi olma politikalar ya da din gibi mutlak kurallar ile belli bir biçime büründürülebilir: azınlık gruba karşı üstünlüğü devam ettirebilmek için bilinçli kısırlaştırma, hatta soykırım gibi yöntemler uygulanabilir, gelecek neslin fiziksel olarak sağlıklı olması için önlemler alınabilir, gelişmekte olan ülkelerde düzensiz nüfus artışı yavaşlatılarak dengelenebilir. Etnik ve milli topluluğun sınırlarını korumak için gruplar arası evlilik yasaklanabilir ya da belli kurallar koyulabilir. Grup içinde doğmayanlar dışlanabilir ve hatta ırkçı topluluklarda, ırkın saf kanlığını korumak için topluluğun üyeleri arasındaki cinsel ilişkiler dahi kontrol altında tutulmaya çalışılır. (Yuval-Davis,2007,2.bölüm) Kadınlar topluluğun

üyelerini doğurmakla kalmaz, kimle ve nasıl olacağına dair karşılaştıkları kurallar ile hem milleti hem de milletin sınırlarını koruyup, devamlılığını sağlarlar.

Kültür kavramı milliyetçilik tartışmalarında sıklıkla kendine yer edinmiştir; çünkü birleştiricidir, diğer milletlerden ayırt edicidir ve millete ait ortak kültür, değişime uğrasa dahi nesilden nesile aktarılarak ve kendini yineleyerek yaşamaya devam eder. Toplumsal cinsiyetle ilişkilendirildiğinde ise, kültürün aktarılması görevi, kültürün taşıyıcısı olarak görülen kadınlara verilmiştir. Ayrıca kadınlar sadece kültürün aktarıcısı olarak sınırlandırılmaz, onu sembolize de eder. Milliyetçilik söylemlerinde kadın, sembolik olarak milletin annesi, uğruna savaşılacak olan ve topluluk şerefinin taşıyıcısı olarak kurgulanır. Bu sebeple kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler, kadınların erkekler tarafından denetlenmesi hayati öneme sahiptir. (Yuval-Davis, 2007:3. Bölüm)

Çoğunlukla kadınların rolü erkekleri desteklemek olarak gösterilmiş olsa da kadınlar, yalnızca kendilerine yüklenen sembolik rollerle değil, siyasi, ekonomik ve askeri mücadelelere doğrudan katılabilirler. Günümüzde sivil ve askeri alanlar iç içe geçmiş durumdadır. Yıllar boyunca ordu ve savaşlar erkeklik alanı gibi görülse de günümüzde cinsiyete dayalı iş bölümü farklılık gösterse bile bu alana kadınlar da dâhil edilmiştir, çünkü kişinin vatanı için kendini feda etmesi sadece erkekler için değil tüm vatandaşların görevi olarak görülmektedir. (Yuval-Davis,2007: 5. Bölüm)

1.3. MİLLİYETÇİLİK ve ETNİK AİDİYET İLİŞKİSİ

Kavramsal olarak sosyal bilimler alanına çok daha geç giren etnisite, terim olarak ilk kez Amerikalı sosyolog David Riesman (1953) tarafından kullanılmış olsa da *'etnik'* kelimesi Yunanca '*ethnos'* kelimesine dayandırılır. (Eriksen, 2004:15) Yunanlar, terimi *'arkadaş takımı, insan kalabalığı, kabile, sürü, Hıristiyan ve Yahudiler hariç tüm milliyetçi gruplar için pagan'* gibi farklı anlamlarda kullanmışlardır ve tüm bu kullanımlardaki ortak payda, aynı klan veya kabileye bağlı olmaları gerekmeyen, birlikte hareket eden veya yaşayan bir grup hayvan ya da insan düşüncesidir. Yunanlar *ethnos* kelimesini biyolojik ve soya dayalı

farklılıklardan çok kültürel farklılıkların ifade edilmesinde kullanmışlar, *genos* terimini ise aynı soya dayalı gruplar için kullanmışlardır. (A.D.Smith, 2002: 45-46)

Weber ise etnik toplulukları tabakalaşma ve sınıf mücadelesi ile bağdaştırarak açıklamıştır. Ona göre, etnik topluluklar yapaydır ve belli bir inanç doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluklarıdır. Biyolojik ya da soy birliğine gerek yoktur, inanç grubun varlığı üzerinden tanımlanır ve grup bir güce ya da statüye ulaşmak için oluşmuştur. (Akt. Deveci, 2015:24) Etnisite verili ya da doğal değildir, ortak bir amaç için oluşturulmuş yapay bir birlikteliktir.

Etnisite, yukarıdaki tanımlarda soya dayalı bir birliktelikten çok, bir amaca ulaşmak için birleşmiş, kültürel olarak kendini tanımlayan ve diğerlerinden ayıran insan topluluklarını tanımlamak için kullanılmıştır.

Barth ise, etnik grup tanımlamasında dört önemli özellik öne sürer. Ona göre etnik grup; biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, ortak temel kültürel değerlere sahip olan, karşılıklı etkileşim ve iletişim alanı yaratan, kendisi ve diğer etnik gruplarca *'bir etnik gruba dâhil olmak'* ile tanımlanan insan gruplarıdır. (Barth, 2001:13) Bir etnik grup kendini diğer gruplardan ayıran nitelikler üzerinden tanımlar, diğer gruplar ile arasında sınırlar çizer. Toplumsal süreçte oluşan bu sınırlar, gizli olmayan işaret ve semboller (giyim tarzı, yerleşim tarzı ve yaşam tarzı gibi) ve temel ahlaki değerler ile yani kültürel unsurlar ile çizilir. Bu sınırları oluşturan kültürel öğeler zaman içinde değişebilir, farklı etnik gruplar arasında etkileşim olabilir ancak diğer gruplardan ayıran farklılıklar sınırların kalıcılığının teminatıdır. (Barth, 2001: 17-19) Barth kültürün etnik grubun devamlılığını sağladığını ve grup içi iletişimi pekiştiren bir etken olduğunu ileri sürer. Ancak bir etnik grubun devamlılığının sağlanması sadece kültürel öğelere değil, ekonomik, politik, küresel sistem karşısındaki tutumu gibi koşullara da bağlıdır.

Milliyetçilik ve etnisite konusunda çok fazla çalışma yapmış Smith'e göre etnik bir topluluğun, kolektif özel bir ada, ortak bir soy mitine, ortak bir tarihe, ortak bir kültüre, özel bir yurt ile bağa ve grup içi dayanışmaya sahip olması gerekir. (A.D.

Smith, 2016: 42; 2002: 47-57; 2013: 25) Ayrıca ona göre modern çağın milletleri bu etnik topluluklar çevresinde bir araya gelerek oluşmuştur.

Milliyetçilik üzerine oluşturulan kuramlarda, daha önce ifade edildiği üzere, ilkçi yaklaşımda etnisite ve etnik aidiyet önemli yer tutar, grup içindeki birliktelik modern öncesi dönemden başlayan etnik birlikteliğe dayandırılır. Modernist yaklaşım, milletlerin ve milliyetçiliğin tamamen modern çağa ait olgular olduğunu, etnisite ile bir bağının zorunlu olmadığını ileri sürer ve etnisitenin sadece modern milletlerin oluşturulmasında kullanılan araçlardan biri olduğunu ekler. Etno-sembolist yaklaşım ise, milletlerin ve milliyetçiliğin modern yapılar olduğunu kabul eder fakat bu yapıların oluşumundaki temel unsur etnik kökenlerdir. Etnik topluluklar varlıklarını devam ettirerek günümüz milletlerini oluşturmuşlardır.

1.4. MİLLİ KİMLİK ÜZERİNDEN "BİZ" ve "ÖTEKİ" TASARIMI

İnsan hayatının vazgeçilmez bir parçası olan kimlik, insanın belirli biri olmasını sağlayan cinsiyet, din, kültür, etnik köken, milliyet gibi niteliklerin ve özelliklerin tümünü tanımlar, bireysel kimlik ve kolektif kimlik olarak ayrılır. Her insanın kendini tanımladığı bireysel kimlik farklı iken kolektif kimlik belli bir gruptaki bireylerin ortak aidiyetleriyle -dil, kültür, din, tarih, milliyet gibi- ve paylaşılan benzerlik üzerinden inşa edilen, bir grubun kendini tanımladığı, diğer gruplardan ayırdığı özellikleri tanımlamakta kullandığı kimliktir. Milli kimlik ise kolektif kimliğin bir biçimi olarak karşımıza çıkar ve modern dönemde toplumun en gelişmiş hali olarak tasvir edilen ulus vurgusunu ön planda tutarak insanları bir arada tutar, ortak bir amaçta birleştirir, diğer uluslardan farklılaştırır.

Bauman, kimliği açıklarken, üyelerinin kopmaz bağlarla birlikte yaşadığı *'hayat ve kader cemaatleri'* ve *'tamamen fikirler ve çeşitli ilkelerle bir araya getirilmiş cemaatler*' olarak iki tür cemaat olduğundan bahseder ve kimlik meselesinin ancak ikinci kategorideki cemaatlerde ortaya çıkacağını ekler. Ona göre genel anlamda kimlik, özel anlamda ise ulusal kimlik doğal olarak verilmemiş, modern insanın hayatına kurgu olarak eklenmiştir. Kimlik fikri aidiyet krizinden ve

bu krizin *'olması gereken'* ile *'olan'* arasındaki uçurumu kapatmak ve gerçeği, bu fikir tarafından oluşturulmuş standartlar seviyesine getirmek için doğmuştur. Sonuçta, kimlik fikri, ima ettikleri, hatırlattıkları ve harekete geçirdikleriyle, modern devletin çabalarıyla *'gerçeğe'* dönüşüp, *'verili'* hale gelmiştir. (Bauman, 2019:19-31)

Ona göre, ulusal kimlik, başlangıçtan itibaren uzunca bir süre kavgacı özeliktedir. Çünkü devlet, güçlü olmak ve güçlü kalabilmek için kırılgan olmamalı, egemenliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek için çaba göstermelidir. Bu egemenlik ise öncelikle dokunulmazlık gücüne bağlıdır ve devlet, *"biz"* ve *"onlar"* arasındaki sınırları çizmek, sıkılaştırmak ve denetlemek için vardır. Bu yüzden, ulusal kimlik diğer tüm kimliklerden farklı olarak ve rekabeti kabul etmeyecek biçimde, modern dönemde devlet ve onun temsilcileri tarafından inşa edilmiştir. (Bauman,2019: 31-33)

İnsan, sosyal bir varlık olarak gerek korunma gerekse diğer insanlar ile sosyalleşme ve en önemlisi aidiyet hissi nedeniyle grup halinde yaşamını sürdürür. Bu süreçte kendine kültürel, fiziksel, sosyal bir kimlik edinir ve kendine benzeyenler ile bir grup oluşturarak *"biz bilinci"* geliştirir. Biz oluşturulurken, *"biz"i* tanımlayabilmek için bize benzemeyenler yani *"öteki"* de oluşturulur. Çünkü kimlik, kendisi ile kendisi gibi olmayan arasındaki farklılıklar ve sınırlar belirlenerek oluşturulur. Bir kimlik, toplumsal olarak kabul edilmiş birçok farklılıkla olan ilişkisiyle oluşur çünkü var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kesinliğini güvenceye almak için farklılıkları ötekileştirir. (Connolly,1995: 92-93) Bu durum bireysel kimlikler ve kolektif kimlikler için de geçerlidir.

İnsan toplumları farklı farklıdır ve öteki, öteki olandır. Bu fark, kaçınılmaz olarak aşağıda olma bağlamında yorumlanır. *'Ben'*, öteki'ne değer biçerken *'benim'* kültürümün ölçütlerini kullanır ve bunu genel anlamıyla kültürle karıştırır. Bu durumda öteki, kendisinin eksik halidir. Öteki bu farkla kabul görür, ancak değiştirilmesi mümkün olmayan bir aşağıda olma halindedir.(Schnapper, 2005:26).

Bir araya gelmiş *'ben'*lerin oluşturduğu biz yüceltilirken öteki aşağılanır ve bu aşağılama gündelik hayata yerleşerek normalleştirilir.

'Biz' ve *'onlar'* -yani *öteki* - yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı da temsil eder. *'Biz'* ait olduğumuz, anlaştığımız, güven içinde hissettiğimiz gruptur. *'Onlar -öteki-'* ise tersine ait olmayı istemediğimiz, hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız, tahmin edemediklerimizden dolayı korktuğumuz gruptur. (Bauman, 2010: 51) İnsanları gruplara bölerek, onlara çeşitli özellikler atfeder, bir takım olumlu veya olumsuz nitelikler yükleriz. Gruplar kendilerini tanımlayan özellikleri bir kez yüklendiğinde, grubun bireyleri de aynı özellikleri yüklenir. Önyargılar ve stereotipler diğer bir gruba yüklediğimiz olumsuz yargılardır ve bu gruptan olanlar, kendi yaptıkları veya özellikleri nedeniyle değil, aidiyetleri nedeniyle olumsuz bir yargının hedefi olurlar. Önyargı ve stereotipler, kolektif kimlik inşasında önemlidir ve sosyal farklılaşmayı inşa edici yönü etnolojik bulgularla da desteklenmiştir. Kendi etnik grubu dışındaki tüm kültürlerin reddiyle karakterize edilen ve gerçek bir kültürel heterofobi olarak tanımlanan birincil etnosantrizm ile diğer bir kültürün reddinden ziyade kendi kültürünün abartılı bir şekilde yüceltilmesini ve kendi kültürünün merkeze konmasını içeren ikincil etnosantrizm şeklinde bir tipleme yapan Cornaton' a (1993) göre, tüm toplumlarda her iki etnosantrizmin de bulunduğu gözlenir. Hemen her kültürde etnosantrik bir çekirdek ve bazı dış gruplara karşı önyargılar vardır. (Bilgin, 20007:129-132) Biz karşısında öteki olanı oluşturmak genellikle önyargıların sonucudur ve ırksal, dinsel, cinsel, ekonomik koşullar gibi koşullara dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Ben ve öteki arasındaki bu ayrım modern dünyanın en gelişmiş toplum yapısı olarak görülen uluslar olarak düşünüldüğünde, bir ulusun var olabilmesi ve kendini tanımlayabilmesi, yani biz olabilmesi, kendine ait ortak unsurlara bağımlı olduğu kadar diğer ulusların, yani ötekinin, oluşmasına ve onlardan farklılaşmasına da bağlıdır. Bir ulus kendi varlığının ve üstünlüğünün kabul görmesi için farklıları ile sınırlarının belirlendiği diğer uluslara, *'öteki'* ye ihtiyaç duyar. Ulus-devlet ve

dolayısıyla hegomonik siyasi söylem bu ihtiyacın bilinciyle farklılıkları güncel tutarak, güçlü argümanlar ile destekleyerek, gerektiğinde tarihe başvurarak ve kitle iletişim araçlarını kullanarak kendi milli kimliğini korur ve pekiştirir, bu koruma ve pekiştirme ise süreklilik arz eder.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUMSALLAŞMA ve SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMLARI, MEDYA VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

2.1. TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMI

Latince *'socialis (toplumcul, sosyal, topluma ait olan)'* kelimesinden türetilmiş *'socialization',* 1902 tarihinde yayımlanan 'Dictionary of Philosophy and Psychology'de *"bireylerin bir diğerine ve sosyal bir hayata uyum süreci"* olan toplumsallaşma, *"göç, iletişim, taklit etme, ortak yargıların oluşumu, işbirliği ve ortak zevkler yoluyla gerçekleşir"* olarak açıklanmıştır. (Akt, Coştu, 2009:118-119). Türkçeye ise toplumsallaşma ya da sosyalleşme olarak geçmiş ve TDK'da "*bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci"* olarak tanımlanmaktadır. (http://tdk.gov.tr/)

Emilio Williems, Toplumbilim Sözlüğü'nde *(Dictionnaire de Sociologie, Paris, 1961)* şu şekilde açıklamaktadır: (Akt. Ozankaya, 1991: 141)

> "*Bireyin, yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp belli bir topluma ve belli kümelere bütünleştirilmesi sürecine toplumsallaşma süreci denir. Bu süreç aracılığıyla birey bir kişilik kazanmakta ve belli bir toplumda yaşamasını olanaklı kılan davranıştan edinmektedir. Toplumsallaşma, en geniş anlamında çıraklık, ya da eğitim ve öğretim yoluyla olur. Bu çıraklık bireyin dünyaya geldiği andan başlar, yaşamını bitirip öldüğü ana değin sürer."*

Bauman'a göre toplumsallaşma, içgüdülerin bastırılması ve süperegonun yaratılması süreçleridir. *"Birey, sosyal baskıları içselleştirme yoluyla bir grup içinde yaşamaya ve davranmaya uygun hale geldiği oranda, toplumun izin verdiği biçimde davranarak ve böylelikle eylemleri için 'özgür' ve sorumlu olma becerisi kazandığı oranda sosyalleşmiş, yani toplum içinde yaşamaya muktedir bir varlığa dönüşmüş olmaktadır."* (Bauman, 2010:41)

Marshall, toplumsallaşmayı *"bireyin gerek toplumun 'norm' ve 'değerlerini' içselleştirerek, gerekse toplumsal 'rolleri (işçi, arkadaş, yurttaş, vb. olarak)' yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeyi öğrenme süreci"* olarak tanımlamaktadır. (Marshall, 2005:760) Sosyal varlık olarak insan, gruplar halinde yaşamaya başladığı andan itibaren, içine doğduğu toplumun kültürünü özümseyerek, belli beceriler kazanarak, grup içerisinde belli bir role, kimliğe sahip olarak yaşamını sürdürür. Bu süreçte kendinden önce gelen kuşaklardan gelen kuralları, inançları ve değerleri öğrenir ve diğer grup üyeleri tarafından bu şekilde benimsenir. Bireyin geçirdiği bu aşamalar ise *"toplumsallaşma (socialization)"* olarak tanımlanır ve farklı yaş dönemlerine göre farklılıklar göstererek doğduğu andan öldüğü ana kadar devam eder. Yaşamını sürdürürken aldığı kararlar, yönelimleri, değer verdiği unsurlar, benimsediği kültürün etkisindedir. Bu süreç, kişiden kişiye farklılık gösterse de, grubun diğer üyelerince de benzer şekilde ilerler ve sonuçta grup içinde ortak davranış kalıpları ortaya çıkar.

Fichter'e göre toplumsallaşma, nesnel toplumsallaşma (birey üzerinde eylemde bulunan toplum açısından) ve öznel toplumsallaşma (topluma tepkide bulunan birey açısından) olarak iki farklı bakış açısıyla betimlenebilir. Nesnel toplumsallaşma, toplumun sahip olduğu kültürün kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve bireyin örgütlenmiş, sosyal yaşamın onaylanmış rollerine uyarlandığı bir süreçtir. Amacı toplumun sahip olduğu yaşam düzenini, değerleri ve hedefleri bireylerin benimsemesini sağlamak ve toplumdaki sosyal rolleri öğrenmeleri için, gerekli beceri ve kuralları geliştirmektir. Toplumsallaşma süreci sadece çocuklar, göçmenler gibi yeni üyelerini değil, tüm kişileri etkiler. Kişilere toplumun ve kültürün sürekliliği için gerekli olan davranış kalıplarını öğretir, toplum açısından bir sosyal kontrol süreci ve grup yaşamında

düzenlilik sağlama yoludur. Öznel olarak ise, bireyin öğrenme sürecidir. Kişi çocukluktan itibaren içinde yaşadığı toplumun alışkanlıklarını kazanır, bir göçmen ise yeni girdiği topluma sosyolojik anlamda *"doğallaştırılır*". Toplumsallaşma, bilinçaltı uyumluluğun bir çeşididir, her yerde, her kültürde, her zaman, her toplum için söz konusudur ve yaşam boyu sürer. (Fichter, 2001:23)

Cooley, bireyin benlik (self) olarak kabul ettiği duyguların, benlik-olmayan (non-self) türünden kabul ettiği duygulardan daha güçlü olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte, onun konuya en önemli katkısı, *ayna-benlik* (looking-glass self) kavramıyla olmuştur. Bu kavram, *'bireyin kendini, başkalarının algıladığı gibi algılaması olarak'* tanımlanmıştır. (Yıldız, 2006:98) Cooley'e göre, diğer insanların bizim hakkımızda ne düşündükleri ve bizi nasıl tanımladıkları kendimizi nasıl hissedeceğimizi belirler ve kimliğimizin şekillenmesinde etkilidir. Çocukluk döneminde oluşmaya başlayan, bizi biz yapan benliğimiz, toplumsallaşma ile gelişmektedir. (Yılmaz, 2016:83). Çocukluk döneminde aile ile başlayan toplumsallaşma, farklı aracıların devreye girmesiyle devam eder ve bireyin hayatı boyunca aile, akrabalar, akran/ yaşıt grubu, okul, kitle iletişim araçları, belli bir amaç ile bir araya gelmiş gruplar (fabrika, askeri kamplar, sendikalar, dernekler gibi), toplumsallaşma sürecine az ya da çok, dolaylı ya da dolaysız etki eden aracılar olarak karşımıza çıkar. Cooley, toplumsallaşma sürecine etki eden bu öğeleri birincil ve ikincil kümeler olarak sınıflandırmıştır. Birincil kümeler, bireyler arasında yakın, yüz-yüze, samimi bir ilişkinin olduğu kümelerdir ve tüm toplumlarda görülür. (Ergil, 1984:15) Birincil kümelere aile, okul ve arkadaş/yaşıt grubu dahil edilebilir. Bireyin toplumsallaşmasındaki ilk öğe ailesidir. Çünkü aile, bireyin içine doğduğu, ilk temasını kurduğu, ilk eğitim aldığı dolayısıyla bireyi etkileyen, yaşamını şekillendiren ilk unsurdur. Daha sonra ise arkadaş/yaşıt grubu ve okul bireyin toplumsallaşmasını sağlayan unsurlar olarak karşımızda çıkar. Okul, belli bir müfredata göre eğitim alınan ve yaş ilerledikçe değişiklik gösteren bir yapıdadır, toplumsal mirasın eğitim yolu ile aktarılmasını sağlar. Arkadaş/yaşıt gurubu ise sadece çocukluk döneminde değil bireyin her yaş döneminde etkili olan bir unsurdur. (Giddens, 2012:204- 207) İkincil kümeler ise, duygusallığın ve kişiselliğin azaldığı, sınırlı iletişimde olunan, yasal düzenlemelerle belirlenmiş ilişki çerçevesinde bir

araya gelmiş kişilerin oluşturduğu gruplardır.(Zencirkıran, 2016:110-112) Bu kümeye ekonomik, siyasi ya da askeri sebepler gibi sebepler ile bir araya gelmiş gruplar, dernekler, spor kulüpleri, kültür-sanat kulüpleri vb. dahil edilebilir. Ancak birincil-ikincil kümeler çizgisi net bir biçimde çizilemediği durumlar da yaşanmaktadır. Birincil kümeler etkisini yitirdikçe ikincil küme olabilirler; ikincil kümeler ise birincil sosyal ilişkiler geliştirerek birincil kümelere doğru kayabilirler. (Fichter, 2001:61-62) Birincil ve ikincil kümelerin bireye etkisi özellikle yaş, edinilen tecrübeler, öncelikleri gibi sebeplerden dolayı değişkenlik gösterir.

Birincil kümeler ve ikincil kümelerin yapısı üç öğeden oluşur; kurallar, konumlar ve görevler. Birincil gruplarda kurallar yazılı değildir, zaman içinde oluşmuşlardır. Grup üyeleri bu kuralları bilir ve ona göre davranış sergilerler. Bu kurallara uyulmadığı takdirde uygulanacak yaptırımlar da grup üyelerince bilinir. Grup içinde kurallara uyma nedeni manevi baskılardır. İkincil kümelerde ise genellikle yazılı kurallar ve yaptırımlar vardır. Yöneticilerin nasıl seçileceği, denetimin nasıl yapılacağı, görev bölümünün nasıl yapılacağı, üyelerinin yükümlülükleri gibi konular yazılı kurallar ile belirlenmiştir. Birincil kümelerde kendiliğinden, ikincil kümelerde ise yasalarla belirlenmiş konumlar vardır ve bu konumlar ile uyumlu görevler belirlenmiştir. (Kışlalı, 2007:187)

Bireyin yaşamında toplumsallaşma çocukluk, ergenlik/gençlik ve yetişkinlik olarak farklı dönemlerde devam eder. Toplumsallaşma, yaşamsal ihtiyaçları başka birinin yardımına muhtaç olan bir bebeğin, yavaş yavaş doğduğu kültürde geçerli olan becerileri edinerek kendinin bilincinde, bilgili bir kişi haline dönüşmesi sürecidir. Çocuklar kendinden büyük olan bireylerin davranış biçimlerini öğrenirler; onların değerlerini, normlarını ve toplumsal pratiklerini sürdürürler ve bu şekilde bütün toplumlar, üyeleri ölüm ve doğum yoluyla değişse bile varlığını sürdürür. (Giddens, 2012:201) Birey çocukluğunda ilk iletişime geçtiği ve etkilendiği ailesi aracılığıyla belli davranış tiplerini öğrenir ve büyüdükçe arkadaş / akran grubu, okul, kitle iletişim araçları gibi farklı unsurlar devreye girer. Bireyin çocukluk döneminde aile içinde yaşadığı toplumsallaşma ilk evre olarak tanımlanabilir ve bu dönemde edindiği tecrübe kimliğinin gelişmesinde, tutumları ve davranışları üzerinde etkili rol

oynar. Etkileşim ve iletişim alanı aile dışına çıkmaya başladığı dönemde yaşıt çocukların gönüllü birlikteliğiyle oluşan akran/arkadaş grubu ve okul dönemi toplumsallaşma sürecine etki etmeye başlar.

Toplumsallaşma genelde aileden çocuğa doğru tek yönlü bir süreç olarak görülür. Ancak ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide, çocukların ebeveynlerinin davranış, tutum ve değerlerini değiştirdiği durumlar da yaşanabilmektedir. Bu süreç ise '*tersine toplumsallaşma'* olarak adlandırılmakta ve genellikle ergenlik döneminde görülmektedir. Ergenlik/gençlik dönemi bireyin kendini kabul ettirmeye ve daha fazla söz sahibi olmaya başladığı bir dönem olarak görülür. Bu dönemdeki çatışmalar diğer yaş gruplarına oranla daha şiddetli yaşanmakta, toplumsallaşma üzerinde ailenin etkisi azalırken arkadaş/akran grubunun ve kitle iletişim araçlarının etkisi artmaktadır. (Kaypakoğlu, 2006:168-169) Her akran grubunun kendi kültürü, sembolleri, yaptırımları, ritüelleri vardır ve gruba yeni üye olan kişiler, bu semboller aracılığıyla bir toplumsallaşma süreci yaşamaktadır. (Marshall, 2005:14) Okul, fiziksel olarak çokça vakit geçirilen ve genç bireyin kendi görüşlerine ve davranışlarına uygun gördüğü, yakın bulduğu yaşıtları ile iletişimde olduğu alan olarak, çocukluk döneminde olduğu gibi, toplumsallaşma sürecine etki etmeye devam eder. Kitle iletişim araçları/medya ise, gençlik/ergenlik döneminde ve yetişkinlik döneminde toplumsallaşmanın en önemli aracıları haline gelmiştir. Özellikle popüler kültürün aktarılmasında, rol modellerin oluşmasında, daha özgür bir şekilde farklı kişiler ile iletişim ve etkileşimin sağlanmasında etkili rol oynarlar.

Yetişkinlik döneminde birincil kümelerin etkisi azalır ve birey, toplum içindeki değişen rolleri ve beklentileri sebebiyle ikincil kümeler ile daha sık ilişki içerisine girer. Bu dönemde birey, çocukluk ve gençlik dönemlerindeki tecrübelerine yenilerini ekleyerek toplumsallaşma sürecine devam ederken, önceki dönemlerdeki tecrübeleri fizyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel tecrübelerinden dolayı değişebilir, yeni rol ve davranış kalıplarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Çünkü yetişkin birey, yeni işlere, mesleklere, organizasyonlara dahil olduğundan dolayı yeni kuralları öğrenmekte ve yeni davranış kalıpları geliştirmektedir.(Kaypakoğlu,2006: 181-182) Ayrıca evlilik (karı-koca rolü), çocuk sahibi olma (ebeveynlik rolü) gibi

unsurlar da yetişkin bireyi en çok etkileyen unsurlardır. Yetişkin birey ebeveynlik rolü ile hem kendi toplumsallaşma sürecine devam ederken hem de 'aile' olarak kendi çocuğunun toplumsallaşmasını sağlayan aracı rolünü üstlenmektedir ve çoğunlukla ebeveynlik rolünü, kendi toplumsallaşma süreçlerindeki tecrübelerine dayanarak gerçekleştirmektedirler.

Toplumsallaşma üzerine yapılan çalışmalar konuyu psikanalitik, yapısal-işlevselci ve çatışmacı kuramlar şeklinde ele almıştır. İlk kuramsal yaklaşım Psikanalitik Yaklaşıma göre, toplumsallaşma süreci, bedensel dürtüleri (id), kültürce (süper ego) onaylanan uygun davranış kalıplarına yöneltme mücadelesidir. (Ergil, 1984: 25) Yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak görülen Freud, bireyin kişilik oluşumunu, duygusal-güdüsel bire süreç olarak ele almış ve ahlak gelişimini de "id-ego-süper ego" ilişkisindeki denge kavramıyla açıklamıştır. Freud'a göre, id merkezli çocuk için, dünya ya zevk ya da acı veren fiziksel hislerin çeşitliliğidir. Ancak çocuğun büyümesiyle birlikte süper ego da gelişir, içinde yaşadığı toplumun normlarını ve değerlerini, dolayısıyla yanlış ve doğru kavramlarını da öğrenir. Süper ego biçimindeki kültür, bencil talepleri -yani id'i- bastırır, id ve süper ego arasındaki çatışma hayat boyu devam etse de benliğinin farkına varan birey bu iki gücü dengede tutar. (Macionis, 2013:115) Kişiliğin oluşumunda id çok baskınsa kendinden başkasını düşünmeyen, narsisist, hastalıklı ve suç işlemeye eğilimli bir insan profili öne çıkar. Süper ego baskınsa pasif, utangaç, kendi başına hareket edemeyen, birey olamayan, edilgen, attığı her adımda çevresinin onayını önemseyen bir insan profili öne çıkacaktır. Ego ise kişiliği dengeleyen bir rol oynar. İd'in istekleriyle, toplumsal faktörleri dengeleyerek kişinin bir toplumsal çevrede yaşamını uyum içerisinde devam ettirmesini sağlar.(Zencirkıran,2016: 92) İd- ego- süper ego büyük ölçüde çocukluk döneminde gelişir ve bu nedenle çocukluk dönemi, bireyin toplumsallaşma sürecinde ve davranış kalıplarının oluşmasında önemli role sahiptir ve çocukluk döneminde davranış kalıplarına göre şekillenen birey, yaşamı boyunca aynı davranışları sergilemektedir. (Güllüpunar,2010: 32-33)

Piaget bir bireyin toplumsallaşma sürecinin *"duyusal-motor dönemi, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi ve soyut işlemler dönemi"* olarak dört farklı

aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. (https://ustunzekalilar.org/tr/) Kohlberg ise Piaget'in çalışmalarını geliştirerek ahlaksal muhakeme üzerine çalışmış, bireylerin bir durumu nasıl doğru ya da yanlış olarak değerlendirdiğini incelemiştir. Ona göre, dünyayı acı ve zevk açısından yaşayan çocukların ahlaksal gelişiminin *gelenek öncesi* dönemdedir, "doğru" olan ona neyin iyi hissettirdiğidir. İkinci evre, *geleneksel düzey*, ergenlik yıllarıyla başlar ve gençler benciliklerini bir ölçüde kaybederler, çünkü neyin doğru neyin yanlış olduğuna ailelerini ve kültürel normları destekleyecek şekilde tanımlamaya başlarlar. Bu dönemdeki bireyler insanların ne yaptığına basitçe bakmaktan ziyade, ahlaksal yargıya varmadaki niyeti değerlendirmeye başlarlar. Son aşama olan gelenek sonrası dönemde, in sanlar toplum normlarının ötesine geçip soyut etik ilkeleri düşünürler. (Macionis, 2013:115-117) Ancak bu kuram, bireyin toplumsallaşmasında etkili olan diğer faktörleri yok saydığı için eleştirilmektedir. İşlevselcilik, toplumun farklı parçalarının istikrar ve dayanışma için birlikte işleyen karmaşık bir sistem olduğu görüşünü benimser ve toplumun parçalarının birbirleriyle ve bir bütün olarak toplumla olan ilişkisinin incelenmesinin gerekliliğini ileri sürer. (Giddens, 2012: 55) Yapısal- İşlevselci kuram, bireyin toplumsallaşma sürecini girdi-çıktı ilişkisi içerisinde ele alır. Bu yaklaşıma göre, toplum içerisinde yer alan bir grup, bir rol, bir norm ya da bir değer, toplumsal sistemin herhangi bir ihtiyacını karşıladığı ölçüde fonksiyonel bir niteliğe sahip olabilmektedir yani birey toplumsal sistemde kendisine düşen rolleri öğrenir ve sistemin belirlediği ilkeler çerçevesinde yerine getirir. Böylece toplumsal sistem süreklilik arz eder. İşlevsel yaklaşım toplumda bir uyuşum modeli sağlamaktadır. Ancak bireyi göz ardı eden bir bakış açısına sahip olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Çünkü bu yaklaşıma göre, birey sistemin taleplerine göre biçilen rolleri oynamalıdır. Son olarak çatışmacı kuram ise, psikanalitik ve işlevselci kuramların yetersizliğine vurgu yaparak ortaya çıkmıştır. Toplumsal sistemde farklı gruplar söz konusudur ve bu gruplar farklılıklarından kaynaklanan taleplerini sistem içinde dile getirir ve bu durum bir çatışmaya neden olur. Ancak bu çatışma toplumsal değişimin ve dönüşümün sağlanması için gereklidir. Çatışmacı yaklaşım, farklılıkların temsili sonucunda toplumsal birlikteliği sağlayan uzlaşıya dayalı bir süreç olarak ifade edilebilir. (Güllüpunar, 2010: 34-36)

Özetlersek, toplumsallaşma farklı dönemler altında ömür boyu süren bir değişim ve gelişim sürecidir, dolayısıyla yeni roller ve kurallar üstlenilebilmektedir. Özellikle yetişkinlik döneminde birey sadece etkilenen olmaktan çıkarak etkileyen rolünü üstlenebilir. Toplumsallaşma aracıları olan, aile, okul, arkadaş/ yaşıt grubu, kitle iletişim araçları/medya ve sınırlılıkları olan gruplar bireyin yaş dönemine göre, edindiği tecrübelere göre farklı oranda etkileyebilmektedir. Her bireyin toplumsallaşma süreci benzerlik gösterse de aynı olmayabilir ve değişen dünya koşullarında nesiller arasında farklılıklar gösterebilir.

2.2. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA KAVRAMI

Siyasal toplumlaşmayı anlamlandırmak için öncelikle siyaset kavramına değinmek gerekmektedir. Siyaset, Arapça kökenli bir kelime olarak *'at eğitmek'* anlamına gelir ve at eğiticisi anlamındaki *'seyis'* de aynı kökenden gelmektedir. Eski Mısırda firavunlar bir ellerinde kamçı diğerinde dizgin ile tasvir edilmişler; Türk-İslam geleneğinde ise devlet yönetme sanatı anlamına ek olarak kamu düzenini sağlamak için ve devlete karşı işlenen suçlara verilen cezalar anlamına da gelmektedir. (Daver, 1969: sf:3-4) Siyasete tarih boyunca farklı açılardan bakılarak "*hükmetme ve devlet yönetme sanatı, iktidar elde etme mücadelesi, güvenliği sağlama ve çıkarları koruma aracı, ahlaki ve kamusal bir etkinlik, uzlaşma ve çatışma aracı"* olarak anlamlar yüklenmiştir. (Taşkın, 2014: 23-39) Günümüzde ise tüm bu tanımları bünyesinde barındırarak bireyler arasındaki ve devlet-birey arasındaki ilişkiyi düzenleyen kamusal bir durumdur.

Siyaset, insanın toplum halinde yaşamaya başlamasıyla zorunlu olarak ortaya çıkar. Bunun birinci sebebi, toplum içindeki insanları ilgilendiren ortak kararların alınması gerekliliğidir. İkinci sebebi alınan bu ortak kararların uygulanmasını ve kararlara uymayanların da uymaya zorlanmasını gerektirmesidir. Üçüncü sebebi ise zorun kurumsallaştırması uygulamasının insanlar arasında eşitsizlik yaratması yani insanların yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmasıdır. Böylece siyasal iktidar ve devlet ortaya çıkar. (Yayla, 2015: 24)

Siyaset üzerine yapılan çalışmalar Antik Yunan'a kadar uzanır. Aristoteles'e göre *'İnsan doğası gereği siyasal bir varlıktır.'* kendi deyişiyle: 'Bir *zoon politikon*dur' . Aristoteles'in *zoon politikon* teorisi, insanın hayatına ancak toplumsal hayatın sınırları içinde devam edebileceği üzerinedir. Bu sebeple toplumsal hayat belli bir yasaya göre düzenlenmiş olmalıdır. Örneğin, Antik Yunan'da '*polis*'ler belli yasalara göre düzenlenmiş ve *polis*teki insanlar bu yasalara göre yaşamışlardır. Aristoteles'e göre, eğer toplumlar iyiyi amaçlayarak ortaya çıkmışsa, tüm toplumu kapsayan en üst iyiyi yani siyasal olarak nitelendirdiği devleti amaçlayacaktır. (Akt. Yeşilçayır, 2014: 63-64; Bkz. Aristoteles) İnsanın sadece siyasi bir toplumda yani devlet egemenliği altında *'iyi yaşam'* sürebilecektir. Çünkü devletlerin en önemli amacı insanların iyi yaşam sürmesini sağlamak ve sürdürmektir. (Aristoteles, Politika, 1975: 79) Bu nedenle siyaset *'ilimlerin efendisi'dir*; o ahlaki bir faaliyettir ve amacı 'adaletli bir toplum' oluşturmaktır. Bu görüşe göre siyaset, devlet, siyasi partiler, sendikalar ve cemaatlerin yer aldığı 'kamusal' alanda gerçekleşir; ev, aile yaşamı ve şahsi ilişkiler şeklindeki 'özel' alanı kapsamaz. Kamusal alan ve özel alan ayrımı ile devlet ve toplum arasındaki ayrım nitelendirilmiştir. Kamu/özel ikilemi temeline dayanan bu anlayış, siyaseti devletin faaliyetleri ve kamusal organlar tarafından yerine getirilen sorumluluklarla sınırlandırır. Bu sebeple siyaset şu şekillerde tanımlanmıştır: (Heywood, 2017: 63-70)

- Siyaset uzun bir süredir devlet kurumlarının formel yapısı ve faaliyetleri şeklinde algılanmaktadır.

- Siyaset yaygın anlamıyla özel ve şahsinin zıttı olan kamusal alan ve faaliyetlerle ilişkilendirilmektedir.

- Siyaset toplumun her seviyesinde ve tüm kurumlarında var olan güç, servet ve kaynakların dağıtılmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Siyasetin modern bir tanımı da Amerikan siyasal bilimcisi Harold D. Lasswell tarafından yapılmıştır. Lasswell'e göre siyaset, "kimin, neyi, ne zaman ve nasıl aldığını" gösteren bir sanat ve bilimdir. (Daver,1969: Sunuş)

İnsanların topluluk halinde yaşamasının bir sonucu ve zorunluluğu olarak siyaset, toplumun varlığını sürdürmesi ve toplum içinde yaşanabilecek sorunları çözme görevini üstlenmiştir. Dolayısıyla her toplumda siyaset olgusu ve siyasal hayat, hakim bir siyasi otorite ile bu siyasi otoritenin hakimiyeti altında olan, eylemlerine karşı tutum ve davranışlar sergileyen toplumun diğer üyeleri varlık gösterir. Modern dünya düzeninde devletin otoritesini hissettirme gücünün artması, siyaset ile devletin eş anlamlı olarak incelenmesine sebep olmuştur. Siyaset, herhangi bir toplumda oluşturduğu kurumlar ve yasalar ile yönetme görevini üstlenen ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir üst yapı olarak görülür, sadece devlet ve devlet işleriyle ilgili değildir, insanla ve toplumla ilişkilidir ve yöneten-yönetilen ilişkilerini de kapsamaktadır. Siyasal hayatta olan her türlü gelişme bireylerin kendi hayatlarını da etkiler ve bu sebeple birey siyasete ilgi duyar çünkü siyasal bir varlık olarak insan hem siyasetten etkilenir hem de onu etkileyerek şekillendirir.

Siyasal toplumsallaşma ise, bireyin toplumsallaşma sürecinin bir başka boyutu olarak siyasal öğrenme süreçlerini, tutumlarını, siyasal kimliğinin oluşmasını, bireyin siyasal alanda nasıl var olduğunu kapsar. Siyasal toplumsallaşma, hem bireysel bir öğrenme süreci, hem de topluluğun bir bütün olarak kültürel yayılması şeklinde görülerek incelenebilir. Uluslar siyasal geleneklerini, yeni kuşakları -siyasal kurumların yanı sıra eğitim sistemi, medya, işyerleri, komşuluk kurumu aracılığıyla- daha önceden kurulmuş düşünce ve eylem modellerinin içine yerleştirerek süreklileştirirler.(Marshall,2005: 666) Siyasal toplumsallaşma farklı toplumlarda gelir düzeyi, mülkiyet ilişkisi, gelişmişlik düzeyi, statülerindeki çeşitlilik gibi sebeplerle farklı biçimlerde gerçekleşir.

Siyasal toplumsallaşma, sistematik olarak 1959'da Amerikalı toplumsal bilimci Herbert Hyman'ın yaptığı sentez yayın ile söz edilen bir kavram olmuştur. Genellikle, *"belli siyasal rollerin öğrenilmesi süreci"* şeklinde tanımlanmaktadır. Bir öğrenme süreci olarak, toplumun aynı zamanda bütün toplumsallaşma süreçleri içinde, siyasal kültürün niteliklerini ve öğelerini belirleyen bir süreç olmaktadır.

Diğer bir deyişle, siyasal toplumsallaşma toplumun evrensel niteliklerini yansıtan, kişisel değer, tutum ve davranışları içermektedir. (Tokgöz, 1978: 81)

David Easton, Hyman'in çizdiği yolda, psikologlarla işbirliği yaparak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu araştırmaları sonucunda, çocukların siyasal sosyalleşmesi hakkında kuramsal bir model oluşturmuştur. Easton'a göre bu sosyalleşme dört aşamada gerçekleşmektedir; "siyasallaşma aşaması" olarak ifade ettiği ilk aşamada çocuk, siyasal alana duyarlı bir hale getirilir. "Kişiselleştirme" olarak ifade ettiği İkinci aşamada, çocuk siyasal sistemle olan ilk temasını, otorite sahibi birkaç kişi aracılığıyla kuracaktır. "İdealleştirme" olarak ifade ettiği üçüncü aşamada, otorite sahibi olan bu kişiler değerlendirilecektir; ya iyiliksever ya da kötücül bir nitelik kazanarak ona karşı sevgi ya da nefret duyulacaktır. "Kurumsallaştırma" olarak ifade ettiği, son ve dördüncü aşamada ise çocuk birbirinden kopuk durumda bulunan birkaç siyasal otorite sahibi kişiyi algılamak yerine; bir sistemi meydana getiren bu otoritelerin tümünü algılayacaktır.(Duverger, 1982:150-151)

Siyasal toplumsallaşma siyasal kültür, siyasal davranış ve siyasal iletişim kavramları ile ilgilidir. Siyasal kültür, belli bir toplumda siyasal alana yansıyan tutumlar, inançlar ve davranışlardır. Ozankaya, siyasal kültürü, *"insanların içinde yaşadığı toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemlerini bu arada özellikle otorite sembolleri ve meşruluk ölçülerini ve bunları etkileyen maddi ve manevi şartlar*" olarak tanımlamıştır. (Akt. Özer,1996: 83-84) Mevcut siyasal sistemin bireyler tarafından benimsenmesini ve sistemin sürekliliğini sağlar.

Almond ve Verba, yaptıkları çalışmalar ile demokratik siyaseti en etkin biçimde destekleyen siyasî kültürü tanımlamaya çalışmışlardır. Genel olarak katılımcı kültür, tebaa kültürü ve dar grup/cemaat kültürü olarak üç siyasi kültür biçimi tanımlamışlardır. Katılımcı siyasi kültür, vatandaşların siyasete yakın ilgi duyduğu ve siyasete katılımı etkili ve arzu edilir bir şey olarak değerlendirdiği bir kültürdür. Tebaa siyasi kültürü, vatandaşların daha pasif olmasıyla ve hükümeti etkilemek konusunda çok sınırlı bir etkiye sahip olduklarını fark etmesi olarak

tanımlamışlardır. Cemaat siyasi kültürü ise, vatandaşlık duygusunun yokluğuyla tanımlanır; insanlar kendilerini bir ulusa mensup olmalarıyla değil, bölgesellikleriyle tanımlarlar ve ne siyasete katılma yönünde bir isteğe ne de bu doğrultuda bir beceriye sahiptirler. (Akt. Heywood, 2014:264-265)

Siyasal davranış, bireyin siyasi otorite karşısındaki tutumunu, onu etkilemek üzere gerçekleştirdiği eylemler bütününü ifade eder. En belirgin davranış biçimi ise *'oy verme'* olarak toplumun genelinin siyasi katılımı şeklindedir. Bazı durumlarda ise hem meşru olan eylemleri hem de meşru olmayan eylemleri de kapsamaktadır. (Marshall,2005:663) Aysel Aziz, siyasal iletişimi, *"siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları"* olarak tanımlamaktadır. (Aziz, 2015:3) Siyasi arenada bireylerin birbirini anlama, görüşlerini aktarma, toplumu kendi lehinde etkileme, iktidarını devam ettirme süreci olarak toplumsal yaşamda süreklilik arz eder. Siyasal iletişim sadece ülke sınırlarıyla sınırlı değildir, aynı zamanda uluslararası niteliği de bulunur.

Siyasal iletişim ile bağlantılı olarak kısaca propaganda kavramına değinmek gerekmektedir. Propaganda, '*belli çıkarları olan birey ya da grupların, başkalarının kanılarını ve davranışlarını etkilemek için, önceden tasarlanmış, ikna ve telkin tekniklerini kullanarak yaptıkları eylemler' olara*k tanımlanmaktadır. Terim olarak 1622 Roma Katolik Kilisesi ilk kez eylemlerini propaganda olarak nitelendirmiş, 18. yüzyılda kilise dışında genel kullanıma girmiştir. Siyasal propaganda ise gerçek anlamda Fransız Devrimi'nden sonra başlamıştır. Özellikle savaşlar sırasında kamuoyunu etkilemek için propaganda çalışmaları sıkça yapılmıştır. Kamuoyunu etkilemek için yaratılan simge ve sloganlar halk tarafından benimsenmiş, kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle önemli bir hale gelmiştir. (Bektaş,2007: 143-153) Siyasi propagandalar iktidardaki ya da iktidara sahip olmak isteyen diğer siyasi parti ya da kuruluşlar tarafından kamuoyunu etkilemek için başvurulan her türlü yöntem olarak özellikle demokratik sistemlerdeki seçim dönemlerinde karşımıza çıkar.

Siyasal toplumsallaşma evreleri ve aracıları, toplumsallaşma sürecindeki evreler ve aracılar ile paralellik göstermektedir. Evreler olarak çocukluk, ergenlik/gençlik ve yetişkinlik olarak ayrılmakta, siyasal toplumsallaşma süreci bireyin yaşadığı topluma, kültüre, ekonomik ve sosyal koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Siyasal toplumsallaşma aracıları birincil ve ikincil kümeler olarak ayrılabilir; aile, arkadaş/ yaşıt grubu, okul, kitle iletişim araçları/medya ve siyasi partiler/ kuruluşlar ve siyasal olaylar olarak sıralanabilir;

Aile, daha önce de belirtildiği üzere bireyin içine doğduğu, ilk iletişim ve etkileşimde bulunduğu, ilk eğitimi aldığı ve toplumun en küçük yapı birimi olarak kabul edilen yapıdır. Lasswell yaptığı çalışmalar sonucunda, Psikopatoloji ve Siyaset isimli kitabında bir kişinin anarşist, sosyalist, tutucu ya da suikastçı olmasında ailesinin etkili olduğunu belirtmiştir. (Akt. Alkan,1979:56) Çünkü çocuk toplumsallaşma sürecine ailesi aracılığıyla başlar ve onları taklit ederek öğrenir. Çevresindekileri taklit ederek tecrübe kazanan çocuk, siyasal alanda da benzer bir öğrenim süreci yaşayabilmektedir. Özdeşleşme modeli, çocuğun erken yaşta siyasi parti tutmasını, yakın çevresindeki kişileri taklit etmesiyle açıklar. Modele göre, herhangi bir politik objeye karşı gösterilen davranışlar, başta çocuğun ebeveynleri olmak üzere, yakın çevresindekilerden öğrendiklerinin ve onları taklit etmesinin sonucudur. (Kaypakoğlu,2006: 169-170) Çocuğun karşılaştığı ilk hiyerarşik düzen, ilk iktidar ilişkisi ailedir. Emir, cezalar, saygı ve sevgi ilişkileri, anne-baba ilişkisi çocuğun otorite ile anlamlı ilişki kurmasına olanak tanır ve bu edinilen tecrübe ileriki dönemde siyasal alana aktarılarak bireysel davranışların şekillenmesini sağlamaktadır. (Çetin,2003:73) Ailenin çocukların siyasal toplumsallaşması üzerindeki etkisi, doğrudan olduğu gibi dolaylı bir şekilde de olabilir. Bilişsel olgunluğa henüz ulaşmamış olan ve bilinçaltı güçlerin biçimlendiği çocukluk döneminde dolaylı siyasal toplumsallaşma süreci yaşandığı gibi; ailenin siyasal değerlerini çocuklarına doğrudan ve bilinçli bir şekle aktarmasıyla da yaşanabilir. (Alkan, 1979:24-25) Ailenin sosyo-ekonomik durumu, eğitim durumu, kültürel durumu gibi etkenler çocuğun siyasal kimliğinin oluşmasında etkili faktörlerdir ve çocukluk dönemindeki ilk siyasi edinimler duygusal sebeplere bağlı olarak oluşur ve

bu dönemde kazanılan edinimler bireyin ileriki dönemlerinde etkili olacaktır. Çocuk büyürken, devreye giren diğer aracılar sebebi ile ailenin etkisi değişebilmektedir.

Okul, toplumsal pratiklerin yeniden üretimini sağlayan yapı olarak aileden sonra gelen en etkili aracıdır. Platon gibi birçok düşünür tarafından savunulmuş olmasına rağmen, devlet tarafından tüm çocuklara ortak bir eğitiminin verilmesi ancak modern dönemde uygulanabilmiştir. İlk olarak on yedinci yüzyılda Kuzey Avrupa'daki Protestan şehir devletlerinde başlayan uygulama, on dokuzuncu yüzyılda bütün ulus devletler tarafından benimsenmeye başlanmış, yirminci yüzyılın başlarında tüm ulus-devletlerde eğitim ulusallaşmıştır (Özyurt, 2013: 10) Eğitimin devlet kontrolünde belli bir müfredat dahilinde verilmesi, mevcut siyasi sistemin değerlerini ve normlarını benimseyen ve sonraki kuşaklara aktaran bireylerin yetişmesini amaçlanmaktadır. Bu amacı ise ders içerikleri, resmi tören ve kutlamalar, anma günleri gibi aracılar ile gerçekleştirmektedir. Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* kitabında, okulu devletin ideolojik aygıtları arasında saymaktadır. Okul bilgi ve becerilerin öğrenildiği yerdir, fakat bunu egemen ideolojiye bağlı olarak ya da ideolojinin pratiğini elinde tutacak biçimlerde yapar. Tüm üretim, sömürü, baskı görevlilerinin ve ideoloji profesyonellerinin mevcut ideolojiyi benimsemiş olmaları gerekir. (Althusser, 2014:40-41) Öğretmenler ise okulda otoritenin temsilcisi olarak siyasal sistemin aktarıcılarıdır ve çocuklar için rol-modeldirler. Okulun siyasal toplumsallaşmaya etkisi, öğretmenler, okul sebebiyle karşılaşılan çevre ve koşullar, okuldaki arkadaş gruplarının birleşmesiyle oluşur. (Kışlalı, 2007: 120) Okul, kitlelere ulaşma ve denetim altında tutma, ideolojinin yeniden üretimi ve vatandaş kimliğinin inşası için kullanılan bir araç olarak siyasal iktidara hizmet etmekte ve bireyin siyasal toplumsallaşmasına etki etmektedir.

Alkan'a göre, okulun siyasal toplumsallaşmaya etkileri: ideoloji oluşturma, otoriterlik eğilimi oluşturma, siyasal etkinlik ve katılım sağlama, siyasal bilgi sağlama şeklinde ifade edilebilir (Alkan, 1979: 86).

Arkadaş/ Yaşıt Grubu, bireyin aile içerisindeki "biz" olgusu özgür iradesi ile oluşturduğu arkadaş grubu içerisinde yeni bir "biz" olgusuna dönüşmekte ve siyasal

toplumsallaşma sürecini etkilemektedir. Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde bireyi ailesinden çok etkileyen grup kendi oluşturmuş olduğu arkadaş/yaşıt grubudur. Özellikle aile yapısının otoriter olduğu durumlarda çocuklar siyasi konuları arkadaş grupları için tartışmaya ve paylaşmaya başlamaktadır. (Kışlalı,2007: 119) Her arkadaş grubunun kendine özgü normları, değerleri ve rolleri vardır. Birey, bu grup içerisinde; ailesinden, okuldan ya da cevreden öğrendiği rolleri uygulama olanağını bulur.(Duverger, 1982:148) Her arkadaş grubunun kendi içinde bir hiyerarşisi vardır ve çocuğun liderlik ya da itaatkârlık yönünde gelişimi bu grup içinde gerçekleşir. Daha önce deneyimlediği hiyerarşik yapıyı bu grup içinde taklit eder. Bazı arkadaş grupları aileden edinilen siyasal tecrübe ile bütünleşen bir yapı sergilerken, bazı arkadaş grupları ise ailenin siyasal düşünceleri ile bütünleşmeyi reddeder. Bu durumda çocuk ailesinin görüşlerinden uzaklaşma ve kendi arkadaş grubunun görüşlerine yaklaşma eğiliminde olabilmektedir. (Alkan,1979:79) Birbirine benzer görüşlerin olduğu bir ortamda, çocuğun daha dengeli bir siyasal toplumsallaşma süreci yaşadığı söylenebilir.

Herhangi bir birey sadece çocukluk döneminde değil hayatının diğer dönemlerinde farklı ilgiler, koşullar sebebi ile farklı –iş, sporsal faaliyetler, kültürel faaliyetler, dernekler gibi - arkadaş gruplarına dahil olur. Bu gruplar bireye kendi yeteneklerini keşfetmesine, siyasi kimliğini kazandırmada ve sürekliliğini sağlama sürecinde yardımcı olur.

Kitle İletişim Araçları/ Medya, aynı anda birçok kişiye ulaşmanın en kolay yöntemi olarak, 1. Dünya Savaşından sonra gazeteler ve dergilerin yanında radyonun kullanımının yaygınlık kazanmasıyla II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini gibi siyasal önderler tarafından yurttaşların duygularını kamçılamak için propaganda amacı ile kullanılmışlardır. (Tokgöz,1978:79) İnsanları eğlendirmenin, boş vakit değerlendirmenin yanı sıra dünyada olup bitenler hakkında haber verme ve genel olaylar ile birlikte siyasal olaylar hakkında da bilgi verme, siyasal mesaj iletme, kanaat oluşturma işlevlerine sahiptirler. Özellikle gelişmiş ülkelerde siyaset medya aracılığıyla yapılmakta ve siyasi birikimden çok medya imajının önemli olması nedeniyle tüm propaganda

teknikleri kullanılarak toplum etki altına alınmaya çalışılmaktadır. (Bektaş,2007:115-122) Bireylere ilettikleri siyasi haber, bilgi ve gelişmelerle bireyin siyasete ilgi duymasını, siyasi düşüncesinin ve kimliğinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu özelliklerinden dolayı kitle iletişim araçları/medya, iktidarlar açısından benimsenen ideolojinin aktarılması, kabul görmesi, yaygınlaştırılması ve devamlılığının sağlanması için kullanılan araçlar olarak görülmüştür.

Kitle iletişim araçlarından olan sinema ise, ulusal ve tarihsel olayları, siyasal olayları ve görüşleri beyazperdeye yansıtması ile bireyin siyasal görüşünü etkileyerek, pekiştirerek ya da aksi görüşte çatışmacı bir ortam yaratarak siyasal toplumsallaşmaya katkıda bulunur.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve iletişim olanaklarının biçim değiştirmesi ile geleneksel kitle iletişim araçlarıyla birlikte internet – özellikle sosyal medya Facebook, Twitter gibi platformlar- bireyin siyasal toplumsallaşmasındaki en önemli aracılardan biri haline gelmiştir. Sosyal medya, geleneksel medyanın aksine tek yönlü iletişim yerine karşılıklı iletişime olanak sağlamaktadır.

Sosyal medya çift yönlü iletişim özelliği, kitle ve kişiler arası iletişini sağlama, herhangi bir bilginin ya da düşüncenin hızlı bir şekilde paylaşılması ve hızlı bir şekilde cevap alınmasını mümkün kılması, organize olmayı kolaylaştırma, gerçekleri arama ve ulaşma kolaylığı, maliyetinin düşük olması gibi sebepler ile her yaştan bireyin kullanımında olmasıyla toplumsallaşma/ siyasal toplumsallaşma üzerinde en etkili etmenlerden birisidir. (Dursunoğlu ve Kömür,2018: 411-412) Bu özelliklerinin bilincinde olan siyasal aktörler hedef kitleye ulaşmak için sosyal medyada varlık göstermeye başlamışlardır. Her yaştan bireyin kullanımında olan sosyal medya özellikle genç bireylerin kullanımındadır ve siyasal aktör bu alandaki varlığıyla genç bireyler tarafından daha çok tanınma, daha etkin iletişimde olabilme ve onları etkileme isteğindedir.

Genel olarak kitle iletişim araçları bireyin ve toplumun siyasi tutum ve davranışları üzerinde etkili bir etmendir. Ancak eğitim durumu, bireyin kendi siyasi

görüşünün tutuculuğu gibi sebepler ile her iletilen mesajdan etkilenme söz konusu değildir. Birey manipüle olmaya açık değilse ve bilinçli bir şekilde iletilen mesajları seçebiliyorsa siyasal iktidarın isteği doğrultusunda etkilenmeyecek, kendi görüşünü savunmaya devam edecektir. Her iki şekilde de bireyin siyasal toplumsallaşması üzerinde etki sağlayacaktır.

Siyasi Partiler / Kuruluşlar ve Siyasal Olaylar; siyasi partiler seçimleri kazanmak ve iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenen siyasî bir mekanizma olarak siyasî partiler modern politikanın baş organize edici ilkeleri olarak henüz 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Günümüzde diktatörlükle ya da militarizmle baskı altında tutulan bölgeler hariç tüm demokratik sistemlerde görülürler. İster demokrasinin temel aracı isterse de baskı ve zulmün kaynağı olsun, siyasi partiler, devlet ve sivil toplum; hükümet kurumları ve toplum içindeki gruplar ve menfaatler arasındaki hayatî bir bağ niteliğindedir. Partiler genellikle çıkar grupları veya toplumsal hareketler ile karıştırılır. Dört önemli özellik genelde partileri diğer topluluklardan ayırmaktadır; (Heywood,2014: 319-320)

- Partiler, politik çoğunluğu kazanarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlarlar (küçük partilerse seçimleri iktidarı ele geçirmek için değil, bir taban kazanabilmek için kullanırlar).

- Partiler, üyelerinin resmi üyelik kartlarına sahip olduğu örgütlü yapılardır. Bu özellik, partileri daha geniş ve yaygın toplumsal hareketlerden ayırmaktadır.

- Partilerin, tipik olarak devlet siyasasının temel alanlarının her birini hedefleyen geniş bakış acıları vardır (öte yandan küçük partilerin, tıpkı dernekler gibi, tek bir konu odakları olabilir).

- Farklı düzeylerde partiler ortak bir politik tercihin ve genel bir ideolojik kimliğin etrafında birleşmişlerdir.

Ali Yaşar Sarıbay siyasal partileri, kişilerin yasal bir düzenleme içinde, kendilerini bireysel ya da kolektif olarak belli bir siyasal etiketle özdeşleştirerek, hükümetin içinde ya da dışında partinin amaçlarını gerçekleştirme eyleminde bulunan ve temsili hükümet mekanizmalarıyla ilgilenerek iktidar için adayları saptama, seçmenlerin desteğini sağlama yoluyla iktidara gelme amacında olan gruplar olarak tanımlamıştır. (Sarıbay,1996: 105)

Daver'e göre ise, siyasi partiler, parti programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek için çalışan, organize olmuş insanların oluşturduğu siyasi topluluklardır. (Daver,1969:223) Kışlalı'ya göre siyasi partiler, *"bir program çerçevesinde siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasal iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır"*. Toplumsal tabanlarının ve dolayısıyla ideolojilerinin farklı farlı olmasıyla yapısal farlılık gösterirler. (Kışlalı,2007: 261) Toplumlarda tüm toplumun kabul ettiği tek bir görüş hakim değildir. Bu sebeple birbirinden farklı görüşlerde bir araya gelerek oluşturulmuş farklı partiler söz konusudur ve amaçları parti politikası altında birleşmiş bireyleri siyasi arenada temsil etmektir. Bu partiler, toplumda önemli kültürel farklılaşma yoksa ulusal bütünlüğü sağlayabilir; ancak toplumda siyasal kültürün parçalanmış, farklılaşmış ise ulusal bütünlüğü sarsabilirler. (Alkan, 1979:119-120)

Birey bu partilere ya arkadaş grubu vasıtası ile katılabilir ya da parti içinde yeni bir arkadaş grubu oluşturabilir her iki şekilde de olsa bu partiler bireyin siyasal toplumsallaşması üzerinde etkili olmaktadır. İnsanların siyasal sisteme katılımını özendirerek parti kimliği ile bireyin kimliğini bütünleştirmeye çalışmaktadırlar.

Seçim dönemlerinde yürüttükleri kampanyalar *–mitingler, kitle iletişim araçlarındaki yayınlar gibi* – ile "oy verme" yönünde bireyi etkileyerek, siyasi katılımı arttırırlar ve iktidarı ele geçirmeyi hedeflerler. Siyasi partiler, sadece seçim dönemlerinde yürüttükleri kampanyaların dışında; gençlik kuruluşları, kadın kuruluşları ve diğer yan kuruluşlar ile yoğun bir siyasallaşma eğitimi yaparlar. (Alkan,1979:115). Yapıları ve işleyişlerinin sonucu olarak ve üyelerini planlı bir şekilde siyasi yönden eğitme ve bilinçlendirme çabalarıyla hem var olan siyasal bilgi,

kültür ve değerleri aktararak hem de siyasal bilgi, kültür ve değerleri yeniden üretmekte siyasal toplumsallaşma sürecinde etkili olmaktadırlar.

Siyasi partiler gibi etkili olan diğer siyasal olaylar, olayın aktarılış biçimi, bireyin eğitim durumu, siyasi görüşü, olaydan etkilenme oranı, yorumlama şekli gibi sebepler ile her bireyde var olan görüşü pekiştirme ya da görüşü terk etme yönünde farklı biçimlerde etkili olmaktadır.

2.2.1. Siyasal Toplumsallaşma Kuramları

Siyasal toplumsallaşma kuramları da toplumsallaşma kuramları ile aynı bakış açıları ile oluşturulmuşlardır; Psikanalitik Yaklaşım, Yapısal-İşlevselci Yaklaşım ve Çatışmacı Yaklaşım.

Psikanalitik Yaklaşım, Freud'un benimsediği bireyin kimliğinin oluşmasında özellikle bebeklik ve çocukluk döneminde etkin olan bilinç dışı süreçlerin önemli olduğu düşüncesine dayanır. Bu bağlamda kişinin ilk altı yaş sürecinde yaşadıkları, hayatı boyunca oluşturacağı kişilikte temel belirleyicidir. (Zencirkıran,2016: 90-91) Freud, bireyin kişilik oluşumunu, duygusal-güdüsel bire süreç olarak ele almış ve ahlak gelişimini de *"id-ego-süper ego"* ilişkisindeki denge kavramıyla açıklamıştır. İd merkezli çocuğa göre, dünya ya zevk ya da acı veren fiziksel hislerin alanıdır. Ancak süper ego geliştikçe, çocuk ahlaki açıdan doğru ya da yanlış kavramlarını anlamlandırmaya ve kendi davranışlarını bu çerçevede değerlendirmeye başlar. (Macionis, 2013:115) Dolayısıyla, bu dönemde tecrübe edinilen zorbalık, saldırganlık ya da tam tersi davranış kalıpları, bireyi gelecekte de etkilemektedir. Sosyo-kültürel hayatını biçimlendiren bu dönem siyasal hayatı da biçimlendirmeye başlar. Bilinçaltına işlenen bu kodlar bireyin siyasal toplumsallaşmasında uzlaşmacı ya da çatışmacı bir karakter sergilemesine neden olmaktadır. Ancak literatürde, psikanalitik yaklaşımın siyasal toplumsallaşmayı id-süperego arasındaki çatışmalar ve çocukluk dönemindeki edinimler ile açıklamaya çalışması kabul edilmekle

beraber diğer etmenlerin rolünü göz ardı ettiği için yeterli görülmemekte ve eleştirilmektedir.

Yapısal-İşlevselci Yaklaşım, genel hatları ile toplumun değişik parçalarının istikrar ve dayanışma ortaya çıkarmak üzere birlikte işledikleri karmaşık bir sistem olduğu görüşünü benimsemektedir. (Giddens, 2012: 55) Toplumun yapıları ve onların diğer yapılar için işlevsel önemleri (olumlu ya da olumsuz sonuçları) üzerinde durur. Yaklaşımın en önemli temsilcilerinden olan Parsons'a göre tüm eylem sistemleri için dört işlevsel mecburiyet bulunur ve UABB[2] (uyum – amaca ulaşma – birleşme – bekleme süresi ya da kalıp koruması) şemasıyla açıklanır. Sistemler varlığını sürdürebilmek için; çevresine uyum sağlamalı ve çevresini ihtiyaçlarına göre ayarlamalı, tehlikeler ve risklerle baş edebilmeli; sistemin temel amaçlarının tanımlanıp elde edilmesi yani amaca ulaşabilmesi; bir sistem onu oluşturan öğeler arasındaki ilişkiyi düzenlemeli ve denetlemeli, sistemin bireylerin motivasyonunu donatması, devam ettirmesi ve yenilemesi ihtiyacını karşılaması gerekmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 65-67) Sistemin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi için temel değerler ve aralarındaki bağ kusursuz olmalıdır, çünkü herhangi birinde ortaya çıkan bir sorun tüm sistemi etkileyebilir.

Yaklaşımda, siyasal olguyu yapısal-işlevselci bir yaklaşımla ele alan (Easton, Almond ve Powell gibi) teorisyenler siyasal toplumsallaşmayı da genel yapısal-işlevselci çerçeve içinde değerlendirmişlerdir. Onlara göre, yapısal-işlevselci yaklaşım, bireyin toplumsallaşmasına bir girdi-çıktı ilişkisi olarak bakmaktadır. Her siyasal sistem üyelerini kendisiyle uyumlu hale getirmek istemektedir. Bireyler de, bu talebe karşı olumlu veya olumsuz tepkiler vermektedirler (Güllüpunar, 2010:33). Easton'a göre çağdaş siyasal sistemler varlıklarını sürdürebilmek için sürekli bir destek haznesine yani kendileri ile uyumlu bireylere ihtiyaç duyarlar. Devlet, rejim ve siyasal topluluğa bağlılıklar; kuşaklar arasında aktarılan davranış biçimleri, bilgi, inanç ve değerler aracılığıyla sağlanır. (Akt. Alkan, 1979:15) Yani işlevselci yaklaşıma göre, siyasal toplumsallaşma, sistemin devamlılığını sağlaması için,

[2] G.Ritzer ve J.Stepnisky'nin Sosyoloji (2014:242-244) isimli kitabında ise UABG (uyum- amaca ulaşma- birleşme- gizlilik ya da kalıp koruması) şeması ile verilmiştir.

ideolojisine uygun kurallar çerçevesinde bireye oynaması gereken rolleri öğretmekte ve böylelikle toplum içinde bütünlük sağlanmaktadır. Bireylerin iktidara olan rıza ve bağlılıklarını besleyerek siyasal sistemin aynı temel ilkeler dahilinde sürekliliğini sağlamaktadır. Yapısal-işlevselci yaklaşım, toplum içinde uyumluluk sağlamayı amaçlamasına rağmen bireyin kendi istek ve rol taleplerini dikkate almadığı, sistemin ona sunduğu rolleri oynamayı öne sürdüğü ve tutucu bir şekilde analizler yaptığı için eleştirilmektedir.

Çatışmacı Yaklaşım ise Yapısal İşlevselciliğin politik açıdan muhafazakârlığı, statik yapılar üzerinde odaklanması nedeniyle toplumsal değişimi ele almadaki yetersizliği ve toplumsal çatışmayı yeterince çözümleyememesi gibi nedenlerle eleştirilmesi üzerine çözüm olarak görülmüştür. (Ritzer, 2013: sf: 62) Çatışmacı kuramcılarının kendi vurguları, çıkarların, normlar ve değerler karşısındaki önemine ve çıkar peşinde koşulmasının toplumsal yaşamın olağan yönleri olarak çeşitli tipte çatışmalar doğurduğuna yöneliktir. (Marshall, 2005:111)

Lewis A. Coser, yapısal işlevselcilerin vurguladığı gibi, bazı yapısal düzenlemelerin, anlaşma ve uzlaşma sonucu olduğunu kabul eder, fakat aynı zamanda, toplumsal grubun kurulabileceği ya da korunabileceği diğer bir sürece; toplumsal çatışmaya da değinir. Ona göre, çatışma, toplumsal yapının oluşumu, birleşimi ve korunması açısından araçsal olarak kullanılabilir. Grup içi ve gruplar arası sınırların belirlenmesi ve korunmasını sağlar, grubu çevreleyen toplumsal dünya ile bütünleşmesini önleyerek, grup kimliğinin yeniden benimsenmesinde rol oynayabilir. (Poloma,1993: 97-99) Yapısal-İşlevselci kuramcılara göre, çatışma, olumsuz ve düzen bozucu olarak tanımlanırken, Çatışmacı kuramcılar için toplumsal yapının devamlılığına olumlu etkide bulunan bir unsur olarak görülmüştür.

Toplumda çatışma; Marksist kuramcılara göre üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki sınıf çatışması şeklinde, Pareto, Mosca gibi Seçkinci kuramcılara göre seçkinler arasındaki iktidar mücadelesi şeklinde görülür. (Bkz. Kışlalı; Bkz. Pareto; Bkz. Poloma) Seçkinler kuramına göre, iktidarı elinde

bulunduran az sayıda kişiden oluşan seçkinler sınıfı ve diğer insanlar arasında çatışma vardır.

Weber'den etkilenen Alman sosyolog Ralf Dahrendorf, yapısal-işlevselcilerin yalnızca toplumun bir yönünü, toplum yaşamının uyum ile anlaşmanın var olduğu yönlerini dikkate aldıklarını ve bu yönüyle de eksik kaldığını ve toplumda uyum kadar çatışmanın da var olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, birey ve grupların sahip olduğu farklı çıkarlar çatışmaya sebep olmaktadır. Çıkar farklılıklarının üretim ve sermayeyi elinde tutan ve tutmayan sınıflar arasında olduğunu belirten Marx'ın aksine Dahrendorf bunları daha geniş olarak yetki ve güç ile ilişkilendirmektedir. (Giddens, 2012: 57) Hükmetme ve hükmedilmenin ortaya çıkarttığı otorite ilişkilerinin sınıfların ortaya çıkmasında rol oynadığını belirtmiştir. Çünkü hükmedenle hükmedilen arasında bir zıtlık vardır, diğer bir deyişle bazı kişiler grubun otorite yapısında yer alırken bazı kişiler ise otorite yapısının dışındadır. Bu çatışma grupları ise bireylerin ortak çıkarları için örgütlenebilmesi sonucu ortaya çıkar. Bu çıkarların sonucunda oluşan gruplar ve çatışma ise toplumsal değişimin aracılarıdır. Bu nedenle toplumsal çatışmayı bastırmak yerine, onu etkin bir kurumsallaştırma ile düzenlemek gerekmektedir. (Poloma, 1993:118-126)

Mosca elit ile kitle arasındaki ayırımın, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayırımın toplumun temel özelliklerinden biri olduğunu vurgulamış ve yönetici sınıf teorisinin her toplum ve her siyasal rejini için geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, siyasal iktidar bir azınlığın elindedir ve bu azınlığın adı, onun terminolojisinde, *yönetici sınıf* ya da *siyaset sınıfı* 'dır. (Vergin,2008: 128-129)

Pareto'ya göre toplum, sosyal bir grup, var olduğu sürece bir denge halinde olan *"sosyal bir sistem"*den başka bir şey değildir; diğer bir deyişle *"kendi aralarında karşılıklı karmaşık bir ilişki bulunan insanlardan meydana gelmiş bir sistem"* olarak açıklamaktadır. Bir toplum kendisine etki eden unsurlar *(coğrafi koşullar, toplumun dışındaki unsurlar ve sosyal sistemin iç unsurları)* tarafından tayin edilmiş ve toplumun biçimi de, bu unsurlar üzerine tekrar etki etmektedir. Bu

unsurlar, genel olarak, birbirlerine karşılıklı olarak bağlıdırlar. (Sorokin, Cilt-1, 1994: 51-52)

Başka unsurlar arasında, bir sosyal sistemin dengesi insanların karakterlerine ve davranış biçimlerine; insanların hareketleri ise kendi eğilimlerine ve karakterlerine bağlıdır. Bu "eğilimler" arasında çok özel ve önemli olanlarsa, Pareto'nun *tortular/kalıntılar* olarak tanımladığı *"değişmez, sabit"* olanlardır ve insanların psikolojik dünyalarına ilişkin değişmez ruhsal durumlardır. Türevler ise, değişken fikirler ve ideolojilerdir. (Sorokin, Cilt-1,1994: 50-60) Türevler, siyasal sistemle ilgili (ya da toplumun dinsel, ekonomik, vb gibi diğer alt-sistemleriyle ilgili) olarak ileri sürülen görüşler, doktrinler ve teorilerdir. Bunlar zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedirler. (Vergin, 2008: 124) Tortular/kalıntılar altı kategoriye *(birleşimler içgüdüsü, grupların sürekliliği, duyguları davranışlar ile açıklanması, sosyalleşmeyle ilgili olanlar, kişiliğin bütünlüğü cinsellik)*ayrılmıştır ve her toplumda bulunur ve uzun zaman süreci içinde değişebilir, dolayısıyla sistemi de değiştirebilir, farklı ideolojilerin ortaya çıkmasına sebep olabilir, kendi içinde çelişebilir. Çünkü bireyin hareketlerinin karakteri bu tortulara/kalıntılara dayanır ve bir grubun ya da kişinin fikirlerini ya da ideolojilerini değiştirmek için en iyi araç, onların tortularını/kalıntılarını değiştirmektir. (Sorokin, Cilt-1, 1994:50-60)

Pareto'ya göre sınıf içinde çatışmaların kaynağı seçkinler arasındaki güç mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre, seçkinler üstün yetenekli insanlardır ve toplumsal alanın en başarılı üyeleri bu gruptandır. Ancak nitelik olarak zayıflamaları ve sayılarının azalması, yerlerine başkalarının gelmesi için uygun ortamı hazırlar. Eğer seçkinler alt tabakalardan başarılı kişileri kendi aralarına almayı başarırlarsa "seçkinlerin dolaşımı" sürer. (Kışlalı, 2007:330) Eski seçkinin düşüşü ve yeni seçkinin yükselişi tarihi bir döngüsellik arz eder. Seçkinlerin bu döngüsü toplum içerisinde en yetenekli bireylerin dikey hareketliliğini sağlamasından dolayı, toplumsal dengenin devamlılığını sağlar, diğer yandan da toplum içerisinde farklı fikirlerin dolaşmasını sağlayarak toplumsal değişimde etkili rol oynar. (Vergin,2008:126) Pareto seçkinlerin dolaşımını kendi kitabında şu şekilde belirtmiştir; (Pareto, 2005:35)

"*Kısa aralıklar dışında insanlar her zaman bir seçkin azınlık tarafından yönetilmişlerdir. Seçkin (elite) kelimesini, (İt.* aristocrazia) *en güçlü, en enerjik ve kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında, etimolojik bağlamı içinde kullandım. Oysa önemli doğal bir yasa nedeniyle seçkinler sürekli bu halleriyle devam edemez, tükenirler. Bu yüzden insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğerinin alçalması gibi... Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka biçimde gözükebilirler."*

Hâkim bir grup, ancak diğer kuşaklara mensup en iyi bireylerin grubun ayrıcalıkları ve kazanımlarına katılması için fırsatlar sunar, bu ayrıcalık ve kazanımları korumak için güç kullanmaktan çekinmezse ayakta kalabilir. (Pareto, 2005: 9)

Elitler ve güç ilişkisi konusunda Pareto'dan sonra akla gelen isim ise C.Wright Mills'tir. Mills, 1956'da yayımladığı çalışması *İktidar Seçkinleri'*nde Amerikan toplumundaki güç, iktidar analizini yapmış ve karar verme süreçlerinde etkili olan birbiriyle ilişkili siyasi, ekonomik ve askeri elit grupların toplumu yönettiğini belirtmiştir. İktidar seçkinlerinin yapısında tarih boyunca ve özelikle 2.Dünya Savaşı sonrasında değişiklikler olmuştur.(Mills, 1974: 374-382) Ona göre bu üç grubun arasında roller değiştirilebilir, grup halindeyken güçlüdürler, istediklerini uygulayacak araçlara sahiptirler, sosyal geçmişleri benzerdir, toplumdaki önemli olaylara karar verirler .(Bkz. Mills)

Kışlalı'ya göre seçkinlerin toplumsal-siyasal değişime etkileri üç şekilde gerçekleşir: (Kışlalı, 1991: 76-77)

- Seçkinler, içinde bulundukları toplumların karar alma süreçlerinde önemli bir ağırlığa sahiptir, bu konumları itibariyle değişmeyi hızlandırır ya da yavaşlatırlar. Önemli kararlar sınırlı sayıdaki kişiler

tarafından alınır ve bu kararlar kısa ya da uzun süreçte tarihsel gelişimi etkiler. Seçkinler üzerindeki sınıfsal etkiler, aldıkları tüm kararların tamamen bağımlı olduğu anlamına gelmez.

- Toplumda alınan kararları etkiledikleri gibi, o kararları etkileyen kültürel ve toplumsal psikolojik ortamın yaratılmasında da seçkinler etkilidir. Çünkü alınan kararlar ile kültürel ve toplumsal-psikolojik ortam uyum içinde olmalıdır. Kararların etkisi çabuk hissedilse bile, seçkinlerin katkısı hemen görülmeyebilir. Bir ideolojinin hazırlanması, yayılması ve etkisini göstermesi uzun bir süreç alır. Ama bu etki genellikle uzun ömürlüdür. Gelecekteki alınacak birçok karar, çok daha önce yapılmış çalışmalardan etkilenecektir.

- Seçkinler düşünce ve davranışlarıyla toplumun belirli bir kesimine ve bazen de tümüne çekici gelir, rol model olurlar ve onlara benzeme isteği ortaya çıkar. Bireylerin onlara benzemeden aralarına katılma olanağı yoktur. İktidar seçkinleri, taklit edilecek modeller oluştururlar, iktidara yaklaşmak isteyenleri, geleceğin seçkinlerini etkileyerek, siyasal değişime bu yoldan da katkıda bulunmuş olurlar.

Çağdaş toplumlardaki farklılaşma, farklı toplum kesimlerinin sözcülüğünü yüklenen işçi seçkinler, çiftçi seçkinler, kadın seçkinler, öğrenci seçkinler, asker seçkinler gibi yeni seçkinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu seçkinler, temsil ettikleri toplum kesimlerinin ihtiyaçlarına uygun ideolojiler geliştirmişlerdir. Farklı seçkinlerin varlığı ve çokluğu, farklı ideolojilerin varlığını ve çokluğunu ortaya çıkarmış, ideolojilerin çokluğu da çatışmaların artmasıyla sonuçlanmıştır.

Siyasal toplumsallaşma çalışmalarında çatışmacı yaklaşım, hem toplumsal farklılıkların hem de farklı siyasal taleplerin sonucu olarak, siyasal

toplumsallaşmanın bu farklılıklar arasında çatışmaya sebep olacağını savunur ve yapısal-işlevselcilerin savunduğu sistemde denge ve süreklilik olgularının yerine, değişim ve sınıfsal farklılıkların ortaya çıkardığı siyasal toplumsallaşmanın farklı yönlerine önem vermektedir. Birey içinde bulunduğu yapıya uymayı, kendine verilen rolü oynamayı, kurulu düzenin değer ve normlarını benimsemeyi reddederek sistemin isteği ve beklentisinin aksi yönünde davranışlar sergileyebilir. Bu davranışlar bireyin siyasal toplumsallaşmasına ve var olan yapıdan aktif olarak talepte bulunmasına ve uzlaşmasına katkıda bulunur.

2.3. MİLLİYETÇİLİK ve MEDYA İLİŞKİSİ

Modern iletişim araçları toplumsal alan ve pratiklerin bir parçasıdır ve toplumsal alanı, toplumsal ilişkileri, ekonomik ilişkileri ve siyasi alanı inşa eder. Anlamlar toplumsal yapıda özümsenir ve anlam, iktidardan ayrıştırılamaz. Bu bağlamda *"medya ideolojiktir"*. Toplum içindeki sürekli olarak inşa edilen temsil pratikleri, medya tarafından desteklenen temsil ilişkileri iktidar tarafından kontrol edilmektedir. (Hall, 2014: 83-92) Medya, izleyicinin rızasını kazanmak amacıyla ürettikleri ve ilettikleri mesajları evrenselleştirilmiş ve doğallaştırılmış başat ideolojik repertuvar içerisinde kodlayarak izleyiciye (alıcı) aktarır ve ideolojiye hizmeti bu biçimde gerçekleştirir. (Hall, 1994: 203-206)

Medya politikalarını şekillendiren güçlü toplumsal gruplar ve bu grupların öne çıkarmak istedikleri gündemler, ilkeler vardır. Medya ise kendisini denetleyen ve finanse eden bu güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet ederek onların lehine propaganda yapar. (Chomsky ve Herman, 2012: 18) Medyanın hizmet ettiği en önemli yapı ise devlet ve onun sürdürmek istediği ideolojidir. Walter Lippmann'ın *"rıza imalatı"* adını verdiği süreçte propaganda özel bir öneme sahiptir. 1920'lerde yazan Lippmann, propagandanın *"hükümetin düzenli bir organı"* haline geldiğini ve öneminin giderek arttığını savunmuştur. Gücün bir devlet bürokrasisinin elinde olduğu durumlarda, genellikle resmi sansürle tamamlanan medya üzerindeki tekelci denetim, medyanın hakim bir seçkinler grubunun çıkarlarına hizmet ettiğini kanıtlamaktadır. Medyanın özelleştiği ve resmi bir sansürün olmadığı durumlarda

ise, propaganda sistemi çok daha gizlidir ve görmek çok daha zordur. (Chomsky ve Herman, 2012: 66-72)

Milliyetçiliğin kitle iletişim araçları ile yayılmaya başlaması 19. yüzyılda kapitalist yayıncılığa kadar dayanmaktadır. Bu yüzyılda gazete ve romanların geniş kitlelere ulaşması ile kültürel homojenleşme sağlanmış, zihinsel birliktelik hissi ise *"millet olma, bir millete ait olma"* fikrinin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Teknolojik gelişmeler, basılı araçlar ile başlayan kitlesel iletişim sürecine ve milliyetçilik fikrinin yayılmasına yeni kitle iletişim araçlarını da dahil etmiştir. Öncelikle radyo, sinema, televizyon ve günümüzde internet hızlı, kolay, sürekli bir şekilde çok daha fazla kişiye ulaşarak bir yandan bilgi ve haber akışını sağlarken, diğer bir yandan da milliyetçi söylemin yayılmasına olanak sağlamaktadır.

Milliyetçi söylemin en önemli aktörleri olan siyasetçiler sıklıkla medyada kendilerini gösterirler ve söylemlerinde *"biz"* ve *"onlar"* retoriğini kullanarak milliyetçiliğin yeniden üretilmesini sağlarlar. *"Bize"* hitap eden, "bizim" menfaatlerimizi bildiğini iddia eden konuşmacı, aynı zamanda *"bizi", "bize*" gösterir; kasten ya da farkında olmadan, övgü dolu betimlemeler yapar. Ulusal bağlam üzerinde oturan, ulusun mecazi bakışları altında var olan ve temsil pratiğinde kullanılan siyasi söylem, tipik olarak milletliği dalgalandırır. Bu dalgalandırma/imleme çağdaş siyasetin alışılmış, *"normal"* koşulunun bir parçasıdır.(Billig, 2002:114-117) Tek bir millete ait olma, baskın ve birleştirici bir biçimde sunularak milli kimlik sabitlenmektedir. Kendi kimliğimiz yani *"biz"in* dışında kalanlar ise stereotipleştirilerek *'ötekiler'* olarak yaratılmaktadır. Dinleyicide hali hazırda yerleşik olan *"biz"* algısı bu söylemler ile pekiştirilir, dışarıda kalan ötekileştirilmeye devam edilerek sınırlar bir kez daha netleştirilir ve bu süreç söylemler devam ettiği sürece sayısız kez tekrarlanır. Ancak medya aracılığıyla milliyetçilik sadece siyasi söylemler ile üretilmez; hava durumu, kültür-sanat haberleri, spor haberleri gibi gündelik hayatın tüm alanlarını temsil eden içeriklerle *"doğallaştırılarak"* üretilir. Çünkü medya, yayınlarında her zaman milliyetçiliği doğrudan ve açık bir şekilde sunmaz, kullandığı dil, ulusal anlamlar taşıyan öğelere

yaptığı göndermeler, akışındaki önem sırası gibi dolaylı biçimlerle de milliyetçiliğe vurgu yapar.

İletişim teknolojileri kimlik mekânı yaratarak sadece belli bir geçmişin hatırlanmasını değil, dayanışmanın oluşmasını sağlamış ve ulus, soyutlanmadan kurtularak somut bir biçimde gündelik yaşamda var olan bir olguya ve yaşanılan bir deneyime dönüşmüştür. (Morley ve Robins,1997: 100)

Medya aracılığıyla milli kimliğin kurgulanması ve üretilmesi, toplumsal birlik ve bütünlüğün korunmasına ve güçlenmesine hizmet eder. Ancak sadece kriz anlarında ya da herhangi bir tehdit durumunda değil, gündelik hayatın sıradan rutinleri içinde yer edinerek toplumsal hafızayı besler ve canlı tutar.

Kitle iletişim araçları ve milliyetçilik ilişkisi, öncelikle basılı araçlar olan gazete ve romanlar ile başlayan süreç, öncelikle radyo ile işitsel, sinema, televizyon ve internetin yaygınlaşmasıyla görsel ve işitsel olarak devam etmiştir. Anderson'un belirttiği gibi, matbaa kapitalizmiyle basılı kitle iletişim araçların çoğalması ve ana dillerin önem kazanması ve dilin sabitlenmesiyle milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışı gelişmiş ve güçlenmiştir. Ayrıca basımcılığın gelişmesiyle 16. yüzyılda olayları aktaran, siyasi ve ticari karakterli enformasyonu taşıyan süreli yayınlar da ortaya çıkmıştır. İnsanların Otuz Yıl Savaşlarına ilgi duyması ve düzenli yayımlanması, yeni oluşan gazetecilik endüstrisinin gelişmesinde itici güç olmuştur. Böylelikle insanlar siyasal bir durumu yani savaşı takip etmiş ve kendi yakın çevrelerindeki kişilerin dışında da haberdar olmaya başlamıştır. (Thompson, 2008:100-107) Anderson ile benzer bir şekilde Hartley'nin belirttiği üzere, hane içi merasimlerle günlük hayatın programını ve ulusun "hayali topluluk" olarak inşası işini birleştiren *"gazeteler, nihai kurmacadır (fiction); çünkü hayali topluluğu onlar inşa ederler ve her gün milyonların katıldığı kitlesel merasim ve geleneklerin temelini oluştururlar*". (Akt. Morley ve Robins, 1997:101) Kendisi ve yakın çevresi dışındaki insanlar ile ortak düşünceleri ve hisleri paylaşmaya başlayan insan, onlarla arasında fiziksel bağın dışında birlik olduğu, ortak bir geçmişe ve geleceğe sahip olabileceği hissi ve aidiyeti ile millet olma bilinci geliştirmiştir.

Basılı araçlar ile başlayan medya ve milliyetçilik ilişkisi radyo ile işitsel bir biçimde devam etmiştir. Radyo özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında en etkili kitle iletişim aracı olarak görülmüştür. Savaş yıllarının entelektüel, politik ve psikolojik ortamı radyo yayınlarının topyekûn bir silah olarak kullanılabileceğini ve askeri birliklerden bile daha önemli olabileceğini inandırmıştır. Hitler'in Propaganda Bakanı Goebbels *"radyo sayesinde, rejimin her türlü isyan düşüncesini ortadan kaldırdığını"* söylemiştir. Savaş öncesinde ülke içindeki ve çevredeki bazı radyoları sadece kendi yayınlarını alacak şekilde uyarlamışlar, savaş sırasında da işgal ettikleri ülkelerdeki vericileri kullanarak kendi söylemlerinin yayınlanmasını sağlamışlardır. Benzer bir şekilde İngiltere'de Churchill de radyonun öneminin farkındadır ve Avam Kamarası'na yaptığı konuşma sonrasında, BBC ülke dışına yönelik propaganda yayınları yapmış, savaşta yenilen ülkelerden gelen sığınmacıların seslerini duyurarak kitleleri etkilemiştir. ABD'de ise Pearl Harbour Baskını sonrasında yanlış ya da çarpıtılmış haberlere ve söylentilere karşı hızla cevap verebilmek amacıyla Savaş Enformasyon Ofisi kuruldu. Radyo bir yandan Hitler Almanya'sının söylemlerini yaymasıyla; diğer taraftan ise birlik, beraberlik, özgürlük ve barış mesajları vermesiyle kitleleri etkileyen bir kitle iletişim aracı olmuştur. (Jeanneney, 2006: 168-177) Savaş dönemlerinde görülen bu örneklerden anlaşılacağı üzere radyo, iktidarlar tarafından özellikle propaganda aracı olarak diğer grupların ve milletlerin üzerinde tahakküm kurma amacıyla kullanılmıştır.

Radyo ve televizyon, tüm toplumun paylaştığı yeni bir kamusal yaşam biçimi yaratmış ve kitlesel yayıncılık, ulus-devletin siyasi kamu alanı olarak ve ulusal kültürel özdeşliğin odak noktası olarak hizmet emiştir. Savaş sırasında bilinçli olarak *"birbirinden kopuk ve farklı dinleyicilerle ulusun sembolik merkezi arasında bir bağ oluşturulması"* için kullanılan radyonun yerini savaş sonrası yıllarda ulusun kolektif yaşam ve kültürünün inşasında kullanılan ana mekanizma televizyona bırakmıştır. (Morley ve Robins, 1997: 29) Televizyon ise hem görsel hem de işitsel olması sebebiyle güncelliğini koruyarak milliyetçiliğin sürekli bir şekilde üretildiği alandır. Açık bir biçimde milliyetçiliğin üretildiği filmler, diziler, haberler ve programlar olduğu gibi, açıkça ifade edilmese bile ima yoluyla milliyetçiliğin üretilmesini

sağlayan reklamlar, müzik klipleri, haber bültenleri, hava durumu yayınları, spor yayınları gibi yayınlar ile milliyetçilik empoze edilir.

Günümüzde ise özellikle sosyal medya aracılığıyla milliyetçi söylem, her an ve birçok kez kendine yer bulmaktadır. İnternetin yaygınlaşmasıyla ulusal aidiyetlerin önem kaybedeceği ve küresel kimliklerin öne çıkarak, dünyayı *"küresel köye"* dönüştüreceğini öne süren teze karşılık olarak, internetin ulusalcı söylemleri ya da nefret söylemlerini güçlendirerek ve farklı topraklarda bulunan milliyetçi grupların organize olmasını kolaylaştıracak biçimde kullanıldığını ve milliyetçiliğin yeniden üretildiğini iddia eden yaklaşım öne sürülmüştür. Yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde, milliyetçi ve aşırı radikal grupların interneti temel olarak, propaganda yapmak ve kitleleri şiddete sevk etmek, siyasal uzlaşı arayışına katkıda bulunmak, nefret mesajları yaymak, davalarına yeni takipçiler kazandırılmasını kolaylaştırmak, kolektif kimlikler ve kolektif bilinç üretmek, kitlelerin harekete geçirilmesine yardım etmek gelir toplama ve benzeri pazarlama stratejilerini yürütmek, geniş kitlelere ulaşmak, eğlendirmek ve yeni takipçiler kazanmak ve en önemlisi çevrimiçi kimlik inşa etmek gibi amaçlar için kullandığı ortaya çıkmaktadır. (Gidişoğlu ve Rızvanoğlu 2012:224-225) Günümüzde siyasi aktörler kadar herhangi bir kişi de internet aracılığıyla milliyetçiliğin yeniden üretilmesine katkıda bulunabilir ve aynı zaman da milliyetçi söylem, internet aracılığıyla herhangi bir lidere ihtiyaç duymadan, özgürce ve çok hızlı bir şekilde ortaya çıkabilir, gelişebilir ve cevap bulabilir.

Çalışmamız açısından, en eski ve güncelliğini koruyan kitle iletişim araçlarından biri olan sinemanın milliyetçilik ile olan ilişkisi detaylı bir biçimde incelenecektir. Sinema filmleri ve televizyon dizileri, hikâye, karakter, olay örgüsü, çekim teknikleri gibi sebepler ile benzerdir.

2.3.1. Milliyetçilik ve Sinema

1895'de Fransa'da Lumiere Kardeşlerin icat ettikleri "sinematograf" ile yaptıkları gösteri, sinema serüveninin başlangıcı olarak kabul edilir. İlk başlarda sadece sessiz, hareketli ve siyah-beyaz görüntülerden oluşsa da teknolojin

gelişmesiyle öncelikle ses eklenmiş, renklenmiş ve günümüzde ise hayal sınırlarını zorlayan bir gelişme göstermiştir. Fakat teknolojik açıdan gelişmeler bir yana, sinema, kendine özgü kuralları olan göze ve kulağa hitap eden bir dil olarak anlatım aracı, iletişim aracı, eğitim-öğretim ve eğlendirme aracıdır. Aynı zamanda gerçekçiliği ve ikna edici yönüyle de propaganda aracıdır.

Sinema filmleri toplumsal yaşamın söylemlerini (biçim, figür ve temsillerini) şifreleyerek sinemasal anlatılar biçiminde aktarırlar. Sinema ortamının dışında yatan bir gerçekliği yansıtan araçlar olmak yerine, farklı söylemsel düzlemler arasında bir aktarım gerçekleştirirler. Bu yolla sinemanın kendisi de, toplumsal gerçekliği inşa eden kültürel temsiller sisteminin bütünlüğü içindeki yerini alır. Bu inşa süreci kısmen temsillerin içselleştirilmesiyle ortaya çıkar.(Ryan ve Kellner, 2010:35) Sinema günümüzde kültürün önemli bir parçası haline gelmiş ve çağımızın ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarında kök salmıştır. Bu bağlamda sinema, toplumsal gerçekliklerden etkilenen bir sanat dalı olarak milli kimliğin ve ötekileştirmenin belirgin biçimde işlendiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sinema uzun yıllar boyunca kapitalist endüstri olarak kalmış fakat daha sonra yönetim ve toplumsal anlamda ahlaki, siyasal ve ekonomik kaygıların konusu haline gelmiştir. Hükümet ve yanlıları tarafından ahlaki kaygılar nedeniyle sansür edilmiş, savaş zamanlarında yasalarla düzenlenmiş ve kriz zamanlarında ise desteklenmiştir. Örneğin, Amerika'da hükümet 1.Dünya Savaşı sırasında, cepheden gelen haberleri düzenlemek ve yurtsever filmlerin yapılması için teşvik etmiştir. (Nowell- Smith, 2008: 385) Savaş sırasında sinemalarda ana filmden önce, cepheden gelen görüntüler ile oluşturulmuş haber filmleri gösterilmiştir. Bu haber filmleri, fikir alış verişinde bulunmak ve günlük kaygılardan, savaştan uzaklaşmak isteyen kişilerin sinemaya yönelmesiyle çok sayıda kişiye ulaşmış ve onlar üzerinde etkili olmuştur. (Jeanneney,2006:130-131)

1.Dünya Savaşı sonrası süreçte ise ülkeler kendi sinemalarını yine kendi ideolojilerine uygun olarak ulusallaştırmaya çalışmışlardır. Sovyetler Birliğinde sinema okuma-yazma bilmeyen halka bilgi ve sosyalizmi yayma aracı olarak

kullanılmışken, İtalya faşizmi yaymak için kullanmıştır. Mussolini ve Lenin farklı ideolojiler benimsemesine rağmen ikisi için de sinema devletin propaganda aracı haline gelmiştir. Almanya'da da benzer bir durum yaşanmış, Weimar Cumhuriyeti sırasında kurulan alternatif kültür ağı Hitler döneminde yok edilmiş, birçok solcu ve Yahudi sinemacılar göç ettirilmiş ya da kamplarda öldürülerek sinema Nazi propagandası haline gelmiştir. (Nowell- Smith, 2008: 385-394).

Sinema tutkunu ve dünya sinemasındaki gelişmeleri takip eden Goebbels, Sovyetler Birliğinde, Bolşevik Devrimi'nin ve yeni sistemin benimsenmesinde sinemanın oynadığı etkili rolü fark etmiş, Milli Eğitim ve Propaganda Bakanı olduğunda (13 Mart 1933) Wilhelmplatz'a yerleşerek kültür etkinliklerini ve sinemayı tek merkezden yönetecek olan Reichskulturkammer'i (Devlet Kültür Odaları) kurmuştur. Bu merkez, sinemanın parasal sorunlarının yanı sıra üretimin "estetik ve düşünsel" kimliğini de belirlemiştir. Sinemanın, halkı "*ölüm kalım savaşına hazırlayabilecek önemli bir etken"* olduğunu düşünen Goebbels, 28 Mart tarihinde Alman sinemacılarını Kaiserhof Oteli'nde bir toplantıya çağırmış ve onlara Alman ulusunun üstün niteliklerini ve Alman ordusunu yücelten filmler yapmalarını önermiştir. Daha sonra ise Yahudilerin sinemadan dışlayan yasa çıkarılmıştır. Bu sebeplerle, 1930'ların Alman sinemasında, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde Nazi propagandası yapan filmler ağırlık kazanmıştır. Nazi ideolojisini benimsediği bilinen ve Nazi ideolojisinin geniş kitlelerce desteklenmesine yönelik filmlerle ünlenen yönetmen Kari Ritter filmlerinde, kendi deyişiyle, *"bireyin toplumsal dava uğruna kendini feda etmesi gerektiğini"* savunur. Filmlerinde, verilen emirleri yerine getirme, dostluk ve dayanışma, vatan uğruna can verme, filmlerinin gibi konuları ele alır. (Teksoy, Cilt1,2009: 293-295)

2. Dünya Savaşı döneminde savaşan ülkeler kendi sinema endüstrilerine *"savaş postallarını"* giydirmiştir. Uzun metrajlı filmler, dış tehdide karşı ulusal birlik ve dayanışma vurgusunu ön plana çıkartacak biçimde çekilmiştir. Pearl Harbor'dan sonra genellikle Pasifik'teki savaşla ilgili çok sayıda Hollywood filmi yapılmıştır. (Nowell- Smith, 2008:394-395). Sinemanın ideoloji ile serüveni günümüzde de devam ederek her ülkenin kendi yapısına uygun bir biçimde

gelişmekte ve değişmektedir. En etkili ideolojilerden biri olan milliyetçilik ise hem açık biçimde hem de örtük biçimde sinemada kendine yer bulmaktadır.

Faşist dönem İtalya'sında sinema güçlü bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Mussolini 1922'de iktidara gelmiş ve totaliter bir devlet sistemi kurmuştur. 1924'de sinemanın propaganda ve öğreticiliğinden yararlanmak amacıyla Sinema ve Eğitim Birliği Ulusal Kurumu'nu (Instituto Nazionale LUCE) kurmuştur. Böylece kendisine sinematografik enformasyon tekeli yaratmıştır; belgeseller ve haber filmleri üretmiş, haber filmlerinin gösterimini zorunlu kılmıştır. 1929'a kadar defalarca değiştirilerek 'kusursuzlaştırılan' sansür ve devlet müdahalesi ile sinema siyasal ve bürokratik gücün merkezine çekilmiştir. Fakat faşist ideoloji filmlerde belirgin şekilde verilmemiş, çekilen filmlerdeki temalar dört farklı kategoride toplanmıştır; yurtsever ve/veya askeri filmler, İtalya'nın askeri misyonu ile ilgili çekilen filmler, kostümlü dramalar (tarihin yeniden yazıldığı filmler) ve Anti-Bolşevik ve Anti-Sovyet propaganda filmleri. Faşist yönetimin yirmi yıllık dönemdeki resmi sineması erkek, kahraman, devrimci ve kutsayıcı olma niyetinde olsa da ulusal üretimin çok az bölümünde bu niyeti gerçekleştirebilmiştir. (Morandini,2008: 406-408)

2.Dünya Savaşı sırasında ABD, Japonya'ya (Hiroşima ve Nagazaki) iki atom bombası atmış, bu bombalar sonucu binlerce kişi ölmüş, savaş sona erse de "Soğuk Savaş" yılları başlamıştır. Nükleer bir çatışma olasılığının yarattığı tedirginlik Hollywood'da etkisini göstermiş ve bu temada birçok film çekilmiştir. Savaş, Hollywood'a kaynak üretmiş, bol bol savaş sahnelerine yer verilen, bir hedefin ele geçirilmesi için öne çıkan müfrezelerin olduğu, bireysel kahramanlıklarla hedefe ulaşıldığı, askerlerin çektiği sıkıntılar ve korkular gösterilse de savaşın nedenlerinin gösterilmediği, düşmanın sadece adının geçtiği "militarist" bakış açısının egemen olduğu filmler üretilmiştir. Ayrıca ABD'de, Komünizm korkusu ortaya çıkmış, antikomünizm ABD'li siyasetçilerin başvurdukları en etkili araçlardan biri olmuştur. Senatör McCarthy'nin başlattığı antikomünist akım, Hollywood'un komünizmi açıkça yeren filmler üretmesine yol açmıştır. Ülkeyi komünizm sızmasına karşı 1937 yılında Amerika Karşıtı Etkinlikler Parlamento Komitesi (House Committee on Un-

American Activities) adlı bir komite kurulmuş, komite yıkıcı çalışmaları araştırmak, gerekli yasal değişiklikleri hazırlamakla görevlendirilmiştir ve inceleme alanına sinemayı da dahil etmiştir. 1944'de ise Hollywood'a komünistlerin sızmasını önlemek amacıyla muhafazakar görüşlü sinemacılar Motion Picture Alliance far The Preservation of American Values (Amerikan Değerlerinin Korunması İçin Sinema Birliği) adlı bir dernek kurmuştur. (Teksoy, Cilt:1,2009: 352- 357) Kısaca, Savaş dönemi Hollywood'da nükleer çatışma korkusuyla militarist eğilimli filmler ve sonrasında anti-komünizm temalı filmler olarak yansımıştır. Hollywood'u etkileyen bir diğer önemli savaş da, 1955 ile 1975 arası 21 yıl süren Vietnam Savaşı'dır. Dönemin filmleri, değişen politikaları yansıtmış ve beslemiştir. Savaş çığırtkanlığı yapan, erkeksi, yenilmeyen beyaz kahraman miti sinemaya dönmüştür. 1982 yılında çekilen ilk Rambo filmi Vietnam'da yaralanan "Amerikalı erkek egosunun" tamiridir. Rambo, 1985'teki ikinci filminde ise Vietnam'a rehin kalan Amerikan askerlerini kurtarmak için, bir "ölüm makinesi" gibi yüzlerce Vietnamlı ve Rus askerini yok ederek ülkesine kahraman olarak döner. (http://neclaalgan.com/)

Hollywood, İtalyan, Alman sinemalarında olduğu gibi diğer ülke sinemalarında da ideoloji kendine yer bulmuştur. Japonya'da 1920'lerde *jidaigeki (geleneksel dönem draması)* biçimi filmlerin içerikleri sadece geleneksel kılıç oyunlarından değil, yeni ideolojilerden de etkilenmiştir. Kasabalılar ve köylülerin ezilmesi, halkın egemen sınıfa karşı isyanları işlenen önemli temalardı ve geleneksel dönem dramalarından yeni bir solcu sinema biçimi, eğilim sineması ortaya çıkmış ve sansürün sertleştiği 1931 yılına kadar popülerliğini sürdürmüştür. Daha sonra ise savaşı ve milliyetçiliği yücelten, özellikle Japonya'nın Mançurya politikasını destekleyen filmler yapılmaya başlanmıştır. 1939'da Japon sinemasını neredeyse fiilen devlet gücünün denetimine sokan bir yasa çıkarılmış, savaşı öven ya da faşizmi desteklemeyen filmler yapmak zorlaşmıştır. Bu durum 1945'te Japonya'nın teslim olmasına kadar sürmüş ve 1939 tarihli yasa kaldırılarak, 1946'da işgal ordusu milliyetçi filmlerin yapılmasını yasaklamış, savaş öncesi yapılan filmlerin yakılmasını emretmiştir. Değişen koşullar nedeniyle stüdyolar demokratik eğitim için geçmişteki milliyetçi eğilimlere saldıran filmler yapmışlardır. (Komatsu,2008: 472-480)

Sinema ve ideoloji ilişkisinde, sinemada sadece milliyetçilik ve faşizm kendine yer bulmamış, farklı ideolojilerde kendine yer edinmiştir. Örneğin 1930'larda Sovyet Rusya faşist ideoloji yerine sosyalist ideolojiyi benimsemiş olmasına rağmen sinemayı bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bolşevikler mesajlarını kitlelere yaymak ve *"yeni Sovyet vatandaşını yaratmak"* için sinemadan yararlanmışlardır. (Bkz. Peter Kenez, 1985). Hükümet, *"Kültür Devrimi"* adını verdiği bu süreçte, kolektif çiftliklerin projektör satın almasını zorunlu kılarak ve işçi ve köylülerin ilgisini çekecek filmler üretilmesini isteyerek sinemanın sadece kentlerde yaşayan insanlar ile sınırlı kalmamasını sağlamıştır. Çekilen filmler didaktik bir yapıda, kapitalist ülkelerdeki yaşanan zorlukları, mücadeleleri ve buna karşılık dayanışmanın önemini anlatarak, Sovyet toplumunun başarılı olduğunu imgeleyerek komünist bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Daha sonra ise rejim ulusal övgüye ve yurtseverliği arttırmaya ilgi göstermiş, tarihsel kahramanların anlatıldığı filmler çekilmiştir. Ayrıca sosyalizm karşısında duran vatan hainlerine karşı mücadeleler ve 1940'larda yabancı düşmanlar veya ajanlara karşı Sovyetler Birliğini oluşturan ulusların birlikte çalışmaları gerektiğini anlatan filmler üretilmiştir. Hükümet, özellikle senaryolara sansür politikaları uygulamış, bu durum senaryolarda kısır döngü yaratmıştır. Öyle ki, Stalin bizzat piyasaya çıkan her filmi izlemiş, değişiklikler yapılmasını istemiş, onaylamıştır. 2.Dünya Savaşı döneminde ise sinema savaş için seferber edilmiş, filmler açıkça propaganda aracı olarak kullanılmış ve Nazi karşıtı kısa filmler üretilerek derleme biçiminde yayınlanmıştır. Anavatan, onur, özgürlük ve Stalin için savaşan Sovyet Rusya çok uluslu bir yapıdaydı, bu sebeple halkların kardeşliğine, birlikte mücadele edilirse zafer kazanılacağına vurgu yapan filmler üretilmiştir.(Kenez, 2008:446- 455) Sovyet Rusya örneği, sinemanın sadece milliyetçilik ve faşizm tarafından propaganda aracı olarak kullanılmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Yaşanan iki dünya savaşı sonrasında da ülkelere yönelik terör saldırıları gibi sebeplerle milliyetçi duyguların yüceltilmesi ve terörle mücadeleyi meşrulaştırma zeminin hazırlanması adına sinema yine araç olarak kullanılmıştır. Tüm dünyada etkin sinema olarak Hollywood'da da benzer durumlar yaşanmış ve 11 Eylül saldırısı

sonrasında Karl Rove'la bir araya gelen prodüktörlere "terörle savaş"ta ülkeye hizmet etmeleri ve yurtsever filmler yapmaları çağrısında bulunulmuştur. Çağdaş Hollywood sineması, temsillerin birbiriyle mücadelesi olarak ve mevcut toplumsal mücadelelerin yeniden üretildiği, dönemin siyasi söylemlerinin tahvil edildiği bir mücadele alanı olarak tanımlanabilir. (Kellner, 2013: 11-13)

Sinema toplumsal sorunları, korkuları, günlük ve sıradan olan durumları, tarihsel ve mitolojik olaylar gibi olay ve durumları kendine konu edinirken, toplumsal ve güncel olaylardan etkilenerek şekillenir, kendine özgü bir dil yaratır, olay ve durumları anlatır. Tüm bunlar gibi hakim ideoloji de sinemayı etkiler. Farklı ülke sinemalarından örnekler verildiği üzere, ideoloji ve sinema dönem dönem baskın bir biçimde birlikte yürünmüştür. Sinema ideolojinin kitlelere ulaşmasında etkili ve eğitici bir rol oynamış, bu rolün bilincinde olan siyasi aktörlerin sıklıkla başvurduğu, denetim altına aldığı, kurallarla biçimlendirdiği araç olarak kullanılmış ve kullanılmaya da devam edilmektedir.

2.3.1.1. Türk Sineması ve Milliyetçilik

Sinema, Türk izleyicisi ile hemen hemen Avrupa ile aynı dönemde buluşmuştur. İlk film gösterimi 1897'de Romanyalı Sigmund Weinberg tarafından Beyoğlu'nda yapılmıştır. (Yusuf Kaplan, 2008:740). Türkiye'de yabancı kameramanlar tarafından çekilen filmlerden sonra, 1914'de Fuat Uzkınay, *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı*'nı filme alarak ilk Türk sinemacısı unvanını almıştır. (Scognamillo, 2010:23) Harbiye Nazırı Enver Paşa, Almanya'ya ziyareti sırasında, Alman ordusunun cephelerde çektiği görüntüleri izlemiş ve sinemanın propaganda gücünü görmüştür. Bu sebeple Türk ordusunda sinema bölümünün kurulmasını emreder ve 1915'de Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulur. (Özön, 1985: 339) Dairenin kuruluş amacı; cephelerde savaşan birliklerin harekâtıyla ilgili filmleri, önemli olaylarla ilgili filmleri, askeri fabrikaların çalışmalarıyla ilgili filmleri, müttefik ülkelerden gönderilen yeni silâhların kullanılışlarım gösteren filmleri ve manevralarla ilgili filmleri çekmekti. (Özön, 1970:11) Weinberg bu

kurumun başına geçer ve Uzkınay da yardımcısı olarak çalışmaya başlar, ancak Türk-Romen savaşı başlayınca Weinberg'in yerine Uzkınay geçmiştir. Türk Sinemasında çekilen ilk filmler belgesel niteliği taşır – 1.Dünya Savaşı'ndaki cephelerden görüntüler-, sonrasında ise *Lebleci Horhor (1916,tamamlanamamıştır), Himmet Ağa'nın İzdivacı (1916-1918)* isimli konulu filmler çekilmeye başlanır. Bir başka sinemacı Sedat Simavi ise, yarı askeri nitelikteki Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne gelir elde etmek için *Pençe (1917)* ve *Casus (1917)* isimli filmleri çeker. (Özön,1985:340; Scognamillo, 2010: 22-25) Türk Sineması 1.Dünya Savaşı yıllarında başlamış olur. Ayrıca, Türkiye'de ilk kez bir Türk tarafından çekilen filmin ordu içinden biri tarafından çekilmesi ve sinemanın propaganda gücünün görülmesi sonucu ordu içinde kurulan bölüm ile ilk örneklerini vermesi dikkat çekicidir.

1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi, Cumhuriyet'in ilanı, yeni Türk Devleti'nin kurulması gibi önemli değişimler elbette ki sinemayı da etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sinema tiyatrocuların, özellikle Muhsin Ertuğrul'un egemenliğindedir ve bu dönem *"Tiyatrocular Dönemi"* olarak adlandırılır. (Özön,1985:346; Onaran Cilt:1, 1994:21). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sanat anlayışı, Batı sanatından etkilenerek şekillenmiştir. Türk tiyatrosu, Batı tiyatrosu etkisindedir ve filmlerde Batı tiyatrosunun tüm özellikleri kullanılmıştır. Bu durum yeni kurulan devlette, Batı toplumunun kültürel, siyasal ve toplumsal yapılarını yansıtan *"tasarlanmış bir topluluk"* yaratmayı amaçlayan resmi ideolojiyle uyumludur. (Kaplan, 2008:740) Cumhuriyetin ilk yıllarında dinsel ideoloji yerine milliyetçi ideoloji egemen olmaya başlamış ve Muhsin Ertuğrul yeni Cumhuriyet'in getirmiş olduğu siyasal, kültürel ve ideolojik değerleri benimsemiş; ulus devletin inşasıyla uyumlu modern, Batılı ve milliyetçi bakış açısı ile filmler yapmıştır. (Yaylagül, 2018:19-20) Çektiği en önemli filmlerden biri, Halide Edip Adıvar'ın Kurtuluş Savaşı'nı anlattığı romanı *Ateşten Gömlek (filmin tarihi 1923'tür)* uyarlamasıdır ve çekilen ilk Kurtuluş Savaşı filmi (Özgüç, 1990: sf: 36) olarak izleyiciyi etkilemiştir. (Özön,1985: 344; Onaran,1994: 23) Çünkü Kurtuluş Savaşı Türk halkı için milli var oluş mücadelesidir ve zaferle sonuçlanmıştır. Türk sinemasına asker kahramanlar bu filmle girmiştir. Diğer filmleri *Ankara Postası (1928, Kurtuluş Savaşı'ndaki padişahçılar ile Kuvayı Milliye'ciler arasındaki*

çatışmayı anlatır) ve *Bir Millet Uyanıyor (1932)* ise Kurtuluş Savaşı filmleri olarak, milliyetçi söylemi yansıtan filmler olarak gösterilebilir.(Özön,1985:348-351;Scognamillo,2010:50-55). *Bir Millet Uyanıyor,* asker devşirilerek kurulan Milli Ordu'nun zafere ulaşan çabalarını, hainlerle kahramanların çekişmelerini ve Yüzbaşı Davut'la öğretmen Nesrin'in zafer kazanıldığında evliliğe dönüşen aşkını konu edinmiştir. Milli duyguları doyuran ve halkın beğenisini kazanan bu film, Türkiye'de çekilecek Kurtuluş Savaşı konulu filmlerin gerçek *"prototipi"* ve en başarılı örneği olmuştur. (Onaran, 1994:29) Bu filmler ile milliyetçi söylem, 1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği, yeni bir devletin kurulduğu bir dönemde Türk sinemasında kendine yer bulmuştur.

2.Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye savaşa girmemesine rağmen, ekonomik sıkıntılar, yiyecek sıkıntısı gibi sıkıntılar yaşıyordu ve savaşa girmesi yönünde baskılar görüyordu. Bu nedenle savaş propagandası yapan Avrupa filmlerine kapılar kapatılmıştır. Tüm bu sebeplerle, Türk sineması durgunlaşmış, propaganda tehlikesine karşı Amerikan ve Mısır filmleri izleyici ile buluşmuştur. (Özön,1985: 352)

Çok partili siyasal yaşamın başlaması ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıda dönüşümler yaşanmış, sinema da bu değişimlerden etkilenmiştir. Demokrat Parti, aldığı önlemler ile kendisine muhalefet edebilecek yapılar üzerinde baskı kurmuş, dış politikasını anti-komünizm üzerine kurmuş ve uluslar arası kuruluşlar ile ilişkiler kurmuştur. (Yaylagül,2018: 21-23) Türk tugayının Birleşmiş Milletler komutanlığında savaşmak için Kore'ye gitmesiyle, Kore filmleri gösterime girmeye başlamıştır. (Hilmi Maktav, 2013: 6-7) İç politikada gerici politikaların desteklenmesiyle sinemada dinsel öğeler fazlaca yer edinmiştir. (Özön, 1985:358) Örneğin, Lütfi Ö. Akad'ın 1949'da çektiği *Vurun Kahpeye* filmi, milli kuvvetlere bilgi sağlamasına rağmen kötü niyetli ve gerici kişilerin kışkırtmasıyla linç edilen köy öğretmeni Aliye'nin hikâyesini anlatmaktadır. Vurun Kahpeye filmi, dönemin ruhunu yansıtmış ve Kurtuluş Savaşı filmlerine olan ilgiden dolayı izleyici tarafından çok beğenilmiştir.

Ayrıca film, sinematografik açıdan başarılı bir film olarak kabul edilmiştir. (Onaran,1994:54-55)

1948'de İhsan Koza'nın eserinden uyarlanan *İstiklal Madalyası* ile Kurtuluş Savaşı filmleri dönemi başlamış, *"kahraman Türk askeri"* sinemada yerini almıştır. Demokrat Parti'nin getirdiği muhafazakârlaşma ve Kore Savaşı'nın *"kahramanlık hikâyeleri"* Türk tarihine ilgiyi arttırmış ve tarihi filmler çekilmiştir. Bu filmlerin ortak özelliği Osmanlı'dan işgal yıllarına, Kurtuluş Savaşı'nın farklı dönemleri ve olayları konu alarak "milli duyguları" öne çıkarmalarıdır. (Hilmi Maktav, 2013: 7)

Türkiye, çok partili sürecin hemen ardından Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle tekrar değişim sürecine girmiştir. Sağ ve sol görüş, siyasal arenada ve toplumsal yaşamda yoğun bir biçimde görülmeye başlanmış, kültürel ve siyasal çatışmalar yaşanmıştır. (Yaylagül,2018:23-24) 1960 müdahalesi ve 1961 Anayasası daha özgürlükçü bir ortam yaratmış, baskı ve polis devleti yöntemleriyle önlenmeye çalışılan tüm sorunları gün yüzüne çıkarmış ve sinemacılar tarafından bu sorunlar işlenmeye, sinemada "toplumsal gerçeklik" akımının başlamasına olanak sağlamıştır. (Özön, 1985:361; Scognamillo, 2010:159) Örneğin, Metin Erksan'ın çektiği ve ilk uluslar arası ödülü Berlin Film Festivali'nde alan *Susuz Yaz (1963),* toprak ve su mülkiyeti meselesini konu edinmiş, Halit Refiğ'in Altın Portakal Film Festivali'nin ilk yarışmasında ödül alan filmi *Gurbet Kuşları (1964)* Türkiye'de iç göç meselesini konu edinmiştir. (Onaran,1994: 112; Scognamillo, 2010:142-143) Halit Refiğ'in bu dönemde çektiği bir başka filmi, *Şafak Bekçileri*'nde ise, ilk kez 27 Mayıs 1960 müdahalesini gerçekleştiren Türk ordusu ve havacı subayların yerel zorbalar ile mücadelesini anlatmıştır. (Yaylagül,2018: 26; Scognamillo,2010: 165)

Dünyada 1960'lı yıllarda Soğuk Savaş sürmekte ve ABD Güney Vietnam'ı, komünist Kuzey Vietnam'a karşı korumak amacıyla savaşmıştır. Amerikan ve Avrupa gençliği savaş karşıtı gösteriler düzenlemiş ve 1968 öğrenci hareketleri başlamış, öğrenci eylemlerinin 'muhalif bakışı' işçi eylemleriyle birleşerek, dünyaya yayılmıştır. 1968 hareketlerinin Türkiye gençliğini de etkilemesi, 1961 Anayasası'nı hoş karşılamayan kesimden tepki görmüştür. Sendikal haklarını vermeyen patronlara

karşı ya da kapitalizmi ve Amerikan emperyalizmini protesto için eylemler yapan sol görüşlü öğrencilere saldıran karşıt görüşlü gençler, iktidar tarafından, güvenlik güçlerine yardımcı oldukları gerekçesiyle engellenmemiştir. 1971'de askeri muhtıra ile Süleyman Demirel istifa ettirilmiştir. (Esen, 2010: 70-71) Tüm bu siyasi değişimlerin yaşandığı 60'lı yıllar Türk Sineması'nda muhafazakârlık ve ulusallık tartışmalarıyla beraber devrimci filmlerin de görüldüğü bir dönem olmuştur.

1960'lar Türk sinemasında çeşitliliğin ve yeni arayışların yaşandığı yıllardır. Büyük ölçüde ticarî kaygıların biçimlendirdiği filmlerde, Kore Savaşı'nın, Soğuk Savaş döneminin ve Demokrat Parti'yle yükselen muhafazakârlığın etkisiyle çekilen çok sayıda tarihî film görülür. Millî Sinema'dan önce çekilen *Hazreti Ömer'in Adaleti (1961/Yön: Nejat Saydam), Hac Yolunda Hazreti Yahya (1965/Yön: Muharrem Gürses),* vb. filmlerin ortak özelliği dinî kişiliklerin veya kahramanların hayatlarını konu almalarıdır ve bu filmler "dinî film" olarak tanımlanmasına rağmen milliyetçilik vurgulu diğer tarihi filmlerle benzerdir. Hikâye inananlar/iyiler ve inanmayanlar/kötüler arasında yaşandığı için bu kahramanlar da, diğer tarihsel kahramanlar gibi *"ezeli ve ebedi bir öteki"*ni işaret ederler. (Maktav, 2005: 990-991)

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet yıllarının yoğun Batılılaşma programlarına karşı, Türk Sineması'nın kendi yerel değerlerini yansıtmasını düşünen Halit Refiğ öncülüğünde, Metin Erksan, Atıf Yılmaz, Lütfi Akad *"Ulusal Sinema Akımı"*nı oluşturmuş; Refiğ de görüşlerini de *"Ulusal Sinema Kavgası"* adıyla kitaplaştırmıştır. Ele aldığı konular, Halit Refiğ sinemasını oluşturur. Buna göre konular şöyle sıralanabilir: (Kırbaş, 2010: 258)

- Doğu İslam ve Batı Hıristiyan toplumlarının farklı değişme çizgilerinin mukayesesi.
- Medeniyetlere göre estetik oluşum ve Doğu-Batı sanatlarında ki şekillenme.
- Aydın yabancılaşması ve Batılılaşmanın seyri.
- Türk sinemasını bir çeşit halk sanatı olarak görmesi.

Ulusal Sinema Akımı gibi, Milli Türk Talebe Birliği'nde bir araya gelen Yücel Çakmaklı ve arkadaşları ise İslami düşünceleri temel alan Milli Sinema Akımı'nı başlatmışlardır.(Kaplan, 2008:742-744) Akım, İslam'ı kitlelere ulaştırmak için sinemayı bir araç olarak görmüş ve kullanmıştır. Akımın ilk filmi *Birleşen Yollar (1970)*, Yücel Çakmaklı'nın ve muhafazakâr kesimin çektiği ilk film olma özelliği taşıyarak sinemaya çok fazla gitmeyen muhafazakârlar ve kapalı kadınlar tarafından yoğun ilgi görmüştür. (Emirosmanoğlu,2010:315) Sinemada ilk kez şehirli, dindar, başörtülü kadın temsilleri görünmüş, Batılı ve modern hayatın tahrip edici ve insanı azaltan, bencilleştiren yanına dikkat çekerken geleneksel değerleri ve aileyi kutsamıştır. (Tezcan, 2010: 328) Yücel Çakmaklı, 1973'te Milli Sinema açık oturumunda düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: (MTTB Sinema Kulübü, 1973: 45-47)

> *" Milli Sinema, Milli Kültür'ün sinema diliyle anlatılmasıdır. Milli kültür bir toplumun, yani milletin, tarihi birikiminden aldığı duyuş, düşünce ve yaşama biçimi ile oluşturduğu değer hükümleridir... Şimdi burada gayet önemli bir mesele olarak milli sinema anlayışında yabancı kültür ile şartlanmamak ve yabancı kültürün emperyalist siyasetine mağlup olmadan kendi öz kültürümüzü müdafaa edebilmek durumu ortaya çıkmaktadır."*

Halit Refiğ ve Yücel Çakmaklı'nın öncüleri olduğu iki farklı akımın özünde benzer fikirleri benimsediğini söyleyebiliriz. İkisi de Batı düşüncesinin ve Batı toplum değerlerinin yerine Türk toplumunun yaşam biçimlerinin, düşünce ve değerlerinin sinemada konu edinmesini, sinemanın yerelleşmesini savunmuştur. Aralarındaki temel fark ise, Ulusal Sinema'nın laiklik barındırması ve Türkiye'nin tarihsel şartlarının özgünlüğüne dayanmasıyken; Millî Sinema'nın temel fikri ise İslâmî bir düşünce şekline ve yaşayış biçimine dayanmasıdır.

Ayrıca bu dönemde devrimci sinema anlayışı da ortaya çıkmıştır. 1965'te kurulan Sinematek Derneği'nde, ticari nitelik taşımayan dünya ve Avrupa sanat filmlerinin gösterimini yapan, sinema ve kapitalist sistemi eleştiren toplantılar

düzenleyen grup; Yeşilçam ve Holywood sineması yerine, toplumdaki sınıf çatışmalarını sergileyen, ezilen sınıfların haklarını savunan, geri kalmışlığın ve yoksulluğun sorgulandığı, gelişmiş bir dil kullanan Devrimci Sinema'yı savunmuştur. (Esen, 2008: 75)

l970'li yıllar Türkiye'de, iktidardaki Demirel hükümetine verilen askeri muhtırayla başlamıştır. l2 Mart l97l'de verilen bu muhtıra ile askerler doğrudan yönetimi ele almasalar da, güdümlü hükümetler aracılığıyla yönetime müdahalede bulunmaktadırlar. Soğuk Savaş, etkisini sürdürmekte, Türkiye'nin içeride yaşadığı sıkıntılarla, dışarıda yaşadığı sıkıntılar birbirini tetiklemekte ve 1961 Anayasasının değişen maddeleri temel haklan sınırlamış, TRT'nin özerkliğini kaldırmış, memurların sendika üyeliklerini yasaklamış, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermiş, üye seçiminde hükümetin etkin olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kurulmasını sağlamıştır. İktidarın yaptıklarına muhalefet eden sosyalist gençlik hareketlerinin önderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmiş, muhalif birçok aydın, sendikacı ve öğrenci tutuklanmıştır. Protesto eylemleri yapan gençlerin gösterileri ne, 'güvenlik güçlerine yardımcı' karşıt görüşlü gençlerin silahlı saldırıları sokakları savaş alanına çevirmiştir. l974'te Yunanistan'la Kıbrıs sorunu yaşanmış, 1977'de 1 Mayıs kutlamalarında işçilere açılan ateşle 37 işçi öldürülmüş, mezhep çatışmalarının körüklenmesiyle Malatya, Çorum, Kahramanmaraş katliamlarında yüzlerce kişi katledilmiştir. 1970'li yıllarda dönemin genel tartışmaları ve yönelimi sinemayı etkilemiş, sansür uygulanmasına rağmen bir yanda Yılmaz Güney'in başlattığı ve *Umut* filmiyle damgasını vurduğu toplumsal ve siyasal eleştiri filmleri; diğer yanda ise 1975-1980 yılları arasında seks filmleri izleyici ile buluşmuştur. (Esen, 2010:130-138)

70'li yıllarda yaşanan süreç, 12 Eylül 1980 darbesini getirmiştir. Darbe sonrasında ise devletin resmi politikası Türk-İslam sentezi anlayışıyla sinema filmleri ve televizyon dizileri yapılmıştır. 1982 Anayasası ile baskıcı bir yönetim meşrulaştırılmış, eleştirel filmler yok olma noktasına gelmiştir. 80'ler sineması sansür ve baskı nedeniyle çoğunlukla komedi filmlerine yönelmiş, ayrıca kadın sorununu ele alan filmler de çekilmiştir.(Yaylagül, 2018:31-34) Devlet tekelindeki

tek televizyon kanalı TRT siyah-beyaz yayın hayatına başlamış ve ordu gündelik hayata olduğu gibi sinemaya da müdahale etmektedir. Ancak bu baskıcı döneme rağmen, Yılmaz Güney'in hapiste yazdığı, Şerif Gören'in yönettiği *Yol (1982*) filmi, 35. Cannes Film Festivalinde *"en iyi film"* seçilerek büyük ödül Altın Palmiye'yi Costa Gavras'ın *Missing* filmi ile paylaşmıştır. (Vardan, 2008:745)

80'li yılların ortasında 12 Eylül'ü ve yapılan işkencelere dair filmler üretilmeye başlanmış, ancak bu filmler incelendiğinde, tümünün sistem ya da dönem eleştirisi yapan, keskin eleştirel filmler olamadıkları gözlenmektedir. 12 Eylül filmlerinin çoğunun konusu, siyasal çatışmalar nedeniyle tutuklanmış kişilerin cezalarını bitirip çıktıklarında, çok hızlı değişmiş olan toplum koşullarına yabancılıkları ya da anlayış açısından farklılaşmış buldukları arkadaşlarına uyumsuzluklarıdır. (Esen, 2010:181-182)

Siyasal alanda Refah Partisi ile güçlenen İslamcı düşünceye uygun olarak, Milli Sinema akımı da Yücel Çakmaklı'nın kitap uyarlaması *Minyeli Abdullah (1989) ve Minyeli Abdullah 2 (1990*) filmleriyle ve Mesut Uçakan filmleriyle devam etmiştir. Türkiye'de bu yıllarda Kürt sorunu ve etnik kimlik meseleleri ön plana çıkmış, azınlıklar toplumsal yaşamda ve görsel kültürde daha fazla görünmeye başlamıştır. Bu yıllarda devlet kendi varlığını Kürt hareketleri karşıtlığı üzerinden meşrulaştırmaya çalışmıştır.(Vardan, 2008:747-748; Yaylagül, 2018:36-37)

1970'ler ve 1980'lerin iç karışıklıkları ve siyasi bunalımları, baskıları sonucu 90'lı yıllarda en yaygın olan inceleme türü birey üzerine kurulu ruhbilimsel sinemadır. 12 Eylül ve sonrasının bireyler ve toplum üzerindeki, özellikle birey üzerindeki etkilerini konu edinen filmler ise siyasal filmler olarak nitelendirilebilir. (Scognamillo,2010: 445) Ancak açık bir biçimde siyasal eleştiri yapan filmler değillerdir. Kişisel filmler ve popüler filmlerle beraber, Türkiye'nin yaşadığı iç sorunlar ve özellikle Kürt sorunu sinemada da etkisini göstermiştir. Ümit Elçi, 1992'de bir Kürt destanının sinema uyarlaması olan *Mem-u Zin* filmiyle Türk sinemasına ilk kez Kürt olgusunu taşımıştır. 1997'de ise Reis Çelik *Işıklar Sönmesin* filmiyle Kürt sorununu ve terörü sinemada ilk kez işlemiştir. Filmde Kürtlere ve

orduya belli bir mesafeden yaklaşarak barış temennileri içeren bir finalle bitirmiştir. Çelik, 1998'de ise *Hoşçakal Yarın* ile idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf İnan ve Hüseyin Cevahir'in mahkeme sürecini sinemaya aktartmıştır. (Vardan, 2008:751-752)

Cumhuriyet'in 75. yıldönümü sebebiyle TRT tarafından Ziya Ökten'e çektirilen *Cumhuriyet (1998)* filmi ve daha önce televizyon dizisi olarak çekilen *Kurtuluş*, devlet-ordu-sinema işbirliğinin en önemli örneklerini vermiştir. TSK çekimler boyunca askerî teçhizatını ve binlerce askerini seferber etmiş, bu çapta bir *"tarihî filmin"* Türk sinemasında ordunun desteği olmaksızın çekilmesi neredeyse imkânsızdır.(Maktav, 2013:29)

2000'li yıllarda AKP'nin iktidara gelmesiyle, siyaset dine dayalı ve muhafazakâr bir politika benimsemiş, toplumsal alan da bu politikadan etkilenmiştir. 80'li ve 90'lı yıllarda 12 Eylül etkisini göstermişken, 2000'li yıllarda siyasal kirlilik, mafyalaşma, Güneydoğu sorunu, Kürt kimliği, marjinaller, yozlaşan büyük kentler, ekonomik kriz gibi sebepler etkilidir. Türk sineması gündemi takip ederken bir yandan da geçmişten yararlanmıştır. Atıf Yılmaz *Eylül Fırtınası (2000)* ile bir çocuğun gözünden 12 Eylül'ü ele almış, Yeşim Ustaoğlu *Güneşe Yolculuk (2000)* ve Handan İpekçi *Büyük Adam Küçük Aşk (2001*) ile Kürt kimliğini ele almış, Derviş Zaim *Filler ve Çimen (2001)* ile mafya ve yolsuzlukları ele almıştır. (Scognamillo, 2010: 452-453) Bu yıllar Türk Sinemasında çeşitlenmenin yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği yıllardır. Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoğlu, Zeki Demirkubuz, Reha Erdem, Derviş Zaim, Fatih Akın, Yılmaz Erdoğan, Semih Kaplanoğlu, Ferzan Özpetek, Çağan Irmak gibi yönetmenlerin, Cem Yılmaz, Ata Demirer gibi komedyenlerin ve arabesk/pop şarkıcılarının çektiği filmler görülmektedir.

Derviş Zaim'in *Cenneti Beklerken (2005)* filmi ile tarihsel ve toplumsal sorunları irdelemiş, *Gölgeler ve Suretler (2011)* filmi ile de Kıbrıs sorununu irdelemiştir. Milli Sinema anlayışını benimseyen Mesut Uçakan *Anne ya da Leyla (2006)* ve ülkücü kimliğiyle bilinen ve daha çok Türk İslam sentezine uygun filmler üreten İsmail Güneş *The İmam (2005)* filmini çekmişlerdir. Ezel Akay'ın *Hacivat ve*

Karagöz Neden Öldürüldü? (2005) filmi ile güldürü öğelerini ve tarihsel karakterleri birleştirerek iktidar eleştirisi yapmıştır. 1*20 (2008), Çanakkale Yolun Sonu (2013) Son Mektup (2015)* gibi Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Zaferi temalı filmler ve *Fetih 1453 (2012)* gibi Osmanlı Dönemi filmleri; Can Dündar'ın çektiği *Sarı Zeybek (1993)* ve *Mustafa (2008-belgesel),* Zülfü Livaneli'nin çektiği *Veda (2010)* filmleri gibi Atatürk filmleri ve 12 Eylül'ü konu edinen filmler çekilmiştir. (Yaylagül,2018: 39-43) Ayrıca tarihi savaş filmlerinden farklı olarak, *Nefes: Vatan Sağolsun (2009), Dağ (2012), Dağ 2 (2016, Anadolu Kartalları (2011)* gibi Türk askeri ve kahramanlıklarını konu edinen filmler de çekilmiştir. 2017 yılında Can Ulkay tarafından çekilen *Ayla* filmi ise, salt kahramanlık hikayesi yerine,1950'de Kore'ye giden Süleyman Astsubay ile savaş alanında bulduğu kimsesiz Koreli küçük kızın arasındaki ilişkiyi, bağlılığı ve yıllar sonra tekrar buluşmalarını anlatır. Film, Türk askerinin yardımsever ve merhametli olduğunu imgelemektedir. Bu filmler doğrudan milliyetçilik söylemini üreten ve pekiştiren yapımlar olarak dikkat çekmektedir.

Bu yıllarda Türk televizyonlarında popüler milliyetçiliği ön plan çıkartan ve Türkiye'deki siyasi ve politik olaylarla ilgili olduğunu açıkça belirten *Kurtlar Vadisi* (2003 -daha sonra filmleri de çekilmiştir-) dizisi yayınlamıştır. Dizinin konusu; Türkiye, temel olarak ABD-İsrail odaklı uluslararası iktidarlar ile ilişkisi olan Kurtlar Konseyi tarafından yönetilmektedir. Konseyin küresel önemli bağlantıları ve misyonları vardır. Dizinin öyküsü "Kurtlar Vadisi" adlı bir operasyona dayanır; bu operasyon ise Konseye "derin devlet" tarafından bir istihbaratçının sızdırılması ile Konsey ve ilgili ilişki ağlarının deşifre edilmesini hedefler. Ayrıca dramatik bir aşk hikayesi ve aile/kimlik arayışı hikayesi de esas hikaye ile harmanlanmıştır. Dizinin politik söylemi komplo teorileri üzerine kurulmuştur. İzleyiciye devlet içindeki 'iyi niyetli' istihbaratçıların milleti ve devleti kurtarma misyonu olduğu hatırlatılır. Konsey üyelerinin alan kavgaları da milli çıkarlara uyma/uymama kaygısı üzerinden aktarılır. Gelenekçi Konsey üyeleri ile Türkiye'yi Büyük Orta Doğu Projesi'ne dahil etmek ya da 'satmak isteyen' Konsey üyelerinin çatışması aslında milli değerlere ve vatana karşı yapılan ihanetin ne ile sonuçlanacağını örneklendirmede kullanılan bir konudur. Genelde erkek karakterlerin olduğu dizide, sayıca az olan kadın karakterler hemen hemen bütün milliyetçi söylemlerde olduğu gibi kadın korkulacak, korunacak

ve kontrol edilecek olandır. Vatan da tıpkı kadın gibi korunması gerekendir. (Işık, Sayı: 38, 2012: 234-340)

Dizi olarak başlayan Kurtlar Vadisi (*Kurtlar Vadisi Terör, Kurtlar Vadisi Pusu* isimleriyle de dizi olarak devam etmiştir), *Kurtlar Vadisi Irak (2006), Kurtlar Vadisi Gladio (2009), Kurtlar Vadisi Filistin (2012)* ve *Kurtlar Vadisi Vatan (2017)* sinema filmleriyle de yayınlanmıştır. Her bir film asıl konuya ve karakterlere bağlı olarak Türkiye'nin güncel siyasi atmosferine uygun olarak kurgulanmıştır. Örneğin *Kurtlar Vadisi Irak* filmi, 2003'te Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde Amerikan askerleri tarafından Türk Özel Kuvvetleri Bürosu'na yapılan baskınla, 11 Türk askerinin başlarına çuval geçirilip kelepçelenerek esir alınması olayını ve Polat Alemdar ve ekibinin bu olayın intikamını almasını; *Kurtlar Vadisi Filistin* filmi, Gazze'ye giden insani yardım gemilerine saldıran İsrail'den intikam almasını; *Kurtlar Vadisi Vatan* ise 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimini ve Polat Alemdar ile ekibinin darbeye karşı mücadelesini anlatmaktadır.

Son dönem Türk Sineması konu bakımından çeşitlilik gösterse de milliyetçi söylemin yeniden üretildiği, pekiştirildiği, kahramanlık öykülerinin anlatıldığı filmler sıklıkla kendine yer bulmaktadır. Bu filmler tarihi film özelliği gösterdikleri gibi günümüz siyasal olaylarından da etkilenme özelliği taşımaktadırlar. Sinemada olduğu gibi Türk televizyonlarında yayınlanan *Diriliş Ertuğrul (2014'den itibaren, TRT), Payitaht Abdülhamid (2017'den itibaren, TRT), Muhteşem Yüzyıl (2011-2014, Show, Star TV) Muhteşem Yüzyıl Kösem (2015-2017 Star TV, Fox)* gibi Osmanlı dönemi dizileri; özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından yayınlanan *İsimsizler (2017, Kanal D),*tezimizin ana örneklemi olan *Börü (2017, Star TV), Savaşçı (2017'den itibaren, Fox), Söz (2017'den itibaren, Star TV)* gibi asker ve polis temalı diziler milliyetçi söylemi üreten, şekillendiren ve pekiştiren araçlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. "BÖRÜ, SAVAŞÇI VE SÖZ" DİZİLERİNİN "VAN DIJK ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ YÖNTEMİ" İLE ANALİZİ ve BULGULAR

Çalışmanın analiz bölümü olan bu bölümde Teun A.Van Dijk'in "Eleştirel Söylem Çözümlemesi" yöntemi kullanılarak bulgular elde edilip, yorumlanmıştır.

Araştırmanın sınırlılığı ise, 28 Şubat 2018- 11 Nisan 2018 tarihleri arasında Star TV'de yayınlanmış olan "Börü" dizisinin 6 bölümü, 3 Nisan 2017 - 19 Haziran 2019 tarihleri arasında yayınlanmış olan "Söz" dizisinin ilk sezonuna ait 12 bölümü ve 9 Nisan 2017 -18 Haziran 2017 tarihleri arasında Fox TV'de yayınlanmış "Savaşçı" dizisinin ilk sezonuna ait 10 bölümü analiz edilmiştir.

Çalışmanın amacı, medya ve milliyetçilik ilişkisi bağlamında, sözü edilen dizilerin milliyetçi söylemin üretilmesinde ve pekiştirilmesinde önemli aracılar olduğunu ortaya koymaktır.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi ancak dilin rolü, dilin kullanımı ve eşitsizliğin yeniden üretimindeki iletişimsel olaylar veya söylem hesaba katıldığında eleştirel, sosyal ve politik çözümlemelere belirli bir katkıda bulunabilir. Egemenler, "ötekilerin" iletişimsel haklarını, iletişimsel olaylar, söylem türleri, katılımcılar, konu, stil, konuşma eylemlerine özgürce ulaşmalarını önleyerek veya kendi çıkarları doğrultusunda onların kamu söylemine erişimlerini denetleyebilirler. Bunu yaparken de kamu zihinlerini (tutum, ideoloji, norm ve değerlerini) kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilirler. (Akt.İnceoğlu ve Çomak, 2016: sf:31)

Analizimizde Van Dijk'in analiz yöntemini bu başlıklar altında uygulayacağız;

Aktör Tanımlama: İnsanlar ve eylem üzerine olan tüm söylem çeşitli aktör tiplerinin tanımını içerir. Bu nedenle, aktörler grupların üyeleri olarak ya da bireysel olarak, adları ya da soyadlarıyla, işlev, rol ya da grup adıyla, belirli ya da belirsiz olarak, eylemleriyle ya da (sözde) nitelikleriyle, konumları ya da diğer insanlarla ilişkileriyle düşünülebilirler. (Van Dijk, 2003, 81). Bu başlıkla, aktörlerin kim olduğu kısaca verilecektir.

Kavramsal Tanımlama: "Biz ve onlar" karşıtlığının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması veya tanımlanmamasıdır. "Bizim" iyi taraflarımız daha belirgin ve ayrıntılı bir biçimde verilirken; "onlar" hakkında kötü olgular daha belirgin ve ayrıntılı verilir. Bizim kötü taraflarımız, onların iyi tarafları ise muğlak bir şekilde aktarılır (Van Dijk, 2003, 59).

İmalar: Söylem üretimi bir olay hakkında sahip olduğumuz zihinsel modellere yani bilgilere dayalıdır. Metinde yer almayan bilgi, çözümleyici tarafından genel sosyokültürel bilgisi aracılığıyla çıkartılabilir. Dolayısıyla metinde ima edilen veya varsayılan bilgi ortaya çıkarılabilir. Genellikle insanlar (biz) olumlu imajlarıyla uyuşmayan bilgiyi örtük bırakmaya; düşmanlar (onlar) hakkındaki kötü olguları ise büyük bir açıklıkla ifade etmeye meyillidirler (Van Dijk, 2003, 60).

Karşıtlık: İdeolojiler çoğunlukla iki veya daha fazla grubun çatışan çıkarları söz konusu olduğunda, toplumsal mücadele veya rekabet var olduğunda ve egemenlik durumlarında ortaya çıkar. (Van Dijk, 2003, 62). Bu başlıkta, söylemi güçlendiren özellikteki, biz ve öteki arasında yaratılan karşıtlıklara yer verilecektir.

Kanıt Gösterme: İfade edilen konunun güvenilirliği ve inandırıcılığı için onun hakkında kanıt sunma gerekir. Bu ifade edilen konunun içeriğine ve biçimine göre değişiklik gösterir. Çağdaş toplumda kitle iletişim araçları kanıtsallığın göze çarpan bir ölçütüdür: 'Televizyonda gördüm' ya da 'Gazetede okudum ' günlük sohbetlerin güçlü savlarıdır. (Van Dijk, 2003, 65-66) Bu başlıkta ise söylemin güçlendirilmesi ve inandırıcılığının artırılması için geçmişe yönelik atıflara yer verilecektir.

Analizi yaparken şu sorulara da cevap arayacağız ve "Bulgular" başlığı altında detaylı bir şekilde vereceğiz;

a) Dizilerde milliyetçi söylemin yeniden üretimi nasıl sağlanmıştır?
b) Milliyetçi söylemin üretildiği dizilerde "biz" ve "öteki" nasıl tanımlanmıştır?
c) Milliyetçi söylemin üretildiği dizilerde din ve milliyetçilik arasında bağ kurulmuş mudur?
d) Milliyetçi söylemin üretildiği diziler güncel olay ve durumlar ile ilişkili midir?

3.1. "BÖRÜ" DİZİSİ ANALİZİ

"Börü" dizisi 28 Şubat 2018- 11 Nisan 2018 tarihleri arasında, güncel olay ve kişilerin kurgulanmasıyla mini-dizi biçiminde oluşturulmuştur ve Star TV'nin prime time kuşağında yayınlanmıştır. Final bölümü ise sinema filmi olarak yayınlanmıştır. Çalışmamızda inceleme alanı olarak sinema filmi dahil edilmemiş, televizyonda yayınlanan 6 bölüm incelenmiştir.

"Börü", 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden önceki sürece tarihlenmiş ve sahte belgeler ile haksız bir biçimde görevlerinden ihraç edilmiş ve hapse atılmış komutanlara da yer vermiş, hapiste dahi devlet içine sızmaya çalışan kişilere karşı mücadeleyi ve asıl tehlikenin ne olduğunu bulmaya çalışan ve önlemeye çalışan 3450 telsiz kodlu Polis Özel Harekat biriminin mücadelelerini anlatmaktadır.

Börü karakterleri ve oyuncuları ise**;** ekip lideri Behçet Orbay (Fırat Doğruloğlu), babası gibi özel harekat polisi ve ekip komuta zincirinde ikinci isim Asena Tümer (Ahu Türkpençe, ayrıca Asena dişi kurt demektir)**,** disiplinsizlikten açığa alındıktan sonra görevine geri dönen Turan Kara (Emir Benderlioğlu), ekip içindeki en eğitimli ve zeki kişi Kemal Boratov (Murat Arkın), zengin bir ailenin oğlu ve travma sonucu özel harekata katılan Kaya Ülgen (Serkan Çayoğlu) istihbarattan sorumlu Tolga Erlik (Can Nergis), üçüncü unsur lideri Barbaros Çepni (Ahmet Pınar), timin ağır silah uzmanı Murat (Armağan Oğuz), Baran (Ozan Ağaç), BÖRÜ'nün ikinci sürücüsü Ömer Tunç (Bedii Akın), ihtiyaç, erzak, mühimmat ve

yemek sorumlusu Tan Altay (Tan Altay), Polis Özel Harekat'ın ilk nesil kurucularından ve Üç Başkan diye anılanlardan biri İrfan Aladağ (Mesut Akusta), Üç Başkan'dan ikincisi ve Polis Özel Harekat'tan sonra TEM'in Daire Başkanlığına yükseltilen Turgut Atalay (Gürol Tonbul), efsanevi emekli Özel Kuvvetler Korgenerali Osman Alan (Zafer Algöz) ve bir sahne hariç isim olarak geçen, Asena karakterinin babası Üç Başkan'lardan biri olan Kenan Tümer (Hüseyin Avni Danyal).

3.1.1. Aktör Tanımlama

Dizinin aktörleri, *"biz"* olarak nitelendirilen Polis Özel Harekat ve daha özelde BÖRÜ ve *"ötekiler"* olarak nitelendirilenler ise PKK terör örgütü ve devlet içindeki FETÖ terör örgütü üyesi savcılar, hakimler, polisler ve askerlerdir. Dizide, *"biz"* olarak tanımlanmış Börü, ilk bölüm ve ilk sahnede açıkça şu şekilde tanımlanmıştır:

> *"Aklına gelen soruyu biliyorum.* ***Neden Börü?*** *Orta Asya mitolojisinde Türklerin koyduğu bir ad. Sürüyü koruyan ama sürüden sonsuza kadar uzakta durması gereken* ***kurt, Börü****.* ***Biz,*** *toplumun iyiliği için kendini tüketenleriz. Kahraman değiliz. Çoğumuz huzursuz, mutsuz, yapayalnız. Yalnızca amacımız kutsal. Gecenin karanlığında, sürü zayıf düştüğü an onları parçalamak isteyen canavarları durdurmak."*

Biz'in kurt ile ilişkilendirilip, Börü isminin seçilmesi ise Türk'ler için kurt önemli bir hayvandır. Türk'ü tanımlayan, mitolojide Türk soyunun ilişkilendirildiği, yol gösterici olan dolayısıyla kutsallık atfedilen bir hayvandır.

Diğer bir bölüm ve sahnede ise, Emekli Korgeneral Osman Alan, Kemal, Turan ve Kaya'nın arasında geçen diyalogda da devletin içinde temiz kalmayı başarabilmiş, teröristlerin kendi saflarını çekmeyi başaramadığı ve vatanı kişisel çıkarlarından üstün tutanların *"biz"* olarak nitelendirildiği görülmüştür.

*"**Osman Alan:** Yakında faylar yerinden oynar, İrfan'ı tahliye edecekler.*

***Kemal:** İrfan Başkanı niye serbest bıraksınlar.*

***Osman Alan:** Hamle yaptıklarında baş belalarının açıkta olmasını isteyecekler, kolay hedef çünkü.*

***Turan:** Hamle ne?*

***Osman Alan:** Emin değilim. Ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Yalan bir 10 sene geçirdi bu ülke, geriye fazla bit seçenekleri kalmadı. Açık açık saldıracaklar.*

***Turan:** Kime?*

***Osman Alan:** Kime mi? **Gerçek devlete, bize.** Artık **bize** kolay kolay uyku yok arkadaşlar"*

Diğer bir konuşmada ise *"ötekiler"* açıkça Fethullahçı Terör Örgütü üyeleri ve teröristler olarak tanımlanmıştır.

*"**İrfan:** Sızamadıkları bir tek siz kaldınız, **Fethullah'ın itleri** sizi hedef alacak."*

İrfan Başkan karakterinin *"siz"* olarak belirttiği Börü timidir ve *"bir tek"* vurgusu ile terör örgütü üyelerinin devletin her kademesine sızdığı sonucu çıkarılabilir. Fethullah'ın itleri sözüyle de ötekiler nitelendirilmiştir.

*"**Turan:** Anlatmazlar tabi.*

***Kaya:** Neyi?*

***Turan:** Savaşı, gerçekleri insanın insana yaptığını. Ölürken nasıl çırpındıklarını anlatmazlar, "de de" diye nasıl inlediklerini anlatmazlar. **Vurulan bir teröristin** gözündeki parıltı giderken **ona** bakmanın nasıl bir şey olduğunu anlatmazlar. **Onlara** anlattıkları **Türkiye'den toprak koparabilecekleri**. **Bizim gibilerin** pes edeceği, korkacağı*

*falan. Ama **onlar** bize kefen biçtiler ölümleri feci oldu. Çünkü her şeyin bedeli var. **Haine kahramana,** bedava mal yok.*
***Kaya: Biz? Biz** ne ödeyeceğiz?*
***Turan:** Ne gerekiyorsa onu.*

Turan ile Kaya'nın molozların altında kaldıkları sahnedeki konuşmasında, *"onlar, hain ve terörist"* olarak nitelendirilenler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak isteyen kişilerdir. Turan, *"kahraman için de bedava bir şey olmayacağını"* söyleyerek, kahraman olmak için vatan için savaşma, gerekirse can verme gibi kahramanca sayılabilecek eylemlerin yapılması imasında bulunmuş, karşılığında Kaya ise *"biz ne ödeyeceğiz"* diye sorarak kendilerini kahraman olarak tanımlamışlardır. Turan ve Kaya'nın örnek verilen diyalogunda, *biz* yani *kahramanlar* ve *öteki* yani *hainler* açıkça verilmiştir.

3.1.2. Kavramsal Tanımlama

Asena, İrfan Başkanı ziyaret eder ve İrfan Başkan ona aşağıdaki cümleleri söyler;

*"**İrfan: Türkiye** ne biliyor musun? **Bir rüya**. Uğruna isimli isimsiz can vermeye hazır milyonların rüyası. **Mustafa Kemal Atatürk'ün rüyası**. Çağdaş olalım diye. **Fatih Sultan Mehmet'in rüyası**. Avrupa bize, bizim ona imrendiğimiz kadar imrensin diye. **Alp Arslan'ın rüyası**. Bir yuvamız olsun diye.*
…
***Kenan Tümer'in rüyası.** GabarDağı Sarıyer kadar güvenli olsun diye. **Kızı Asena'nın rüyası.** Herkese örnek olsun, babası gururlansın diye."*

Rüya kavramı, insanın yaşamsal tecrübelerinin ve özellikle bilinçaltının ortaya çıktığı, çoğunlukla arzu edilen güzelliklerin ve sonsuzluğun alanı olarak gerçek

dünyadan ayrıdır. Türkiye, bu sahnede rüya kavramı ile özdeşleştirilmiş ve kişilere göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Mustafa Kemal için, çağdaş ve batılı bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Türkiye Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulmuş, hedefi önceki yönetim sisteminden tamamen farklı olarak demokratik bir düzen kurmak ve muasır medeniyetlere ulaşmaktır. Alp Arslan için yuva olarak görülmüştür. Tarihte, Alp Arslan 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'yu Türklerin anavatanı haline getirmiştir. Milliyetçilik tanımlamalarında "tarihi bir toprak üzerinde yaşamak", yuvaya/vatana sahip olmak milliyetçiliğin temel unsurlarından biri olarak sayılmaktadır. Dizideki karakter Kenan Tümer için ise, Gabar *Dağı ile Sarıyer'in eşit derecede güvenli* olmasıdır. Çünkü Şırnak'taki 1850 rakımlı Gabar Dağı, Türkiye tarihinde PKK ile çatışmaların en fazla yaşandığı, teröristlerin saklanabileceği jeolojik yapıya ve yaz kış barınabileceği yumuşak iklime sahiptir. Bu nedenle bu bölgenin güvenli hale getirilmesi ülkenin genel güvenliği için önemlidir. Bu diyalogda, Türkiye'nin rüya kavramı ile ilişkilendirilerek ve tarihi kişilerin isimlerinin kullanılmasıyla, Anadolu ve Türkler arasındaki bağın çok uzun yıllar öncesinde kurulduğu, dolayısıyla Türkiye topraklarının düşmana karşı her zaman savunularak Anadolu'nun ebedi Türk vatanı olarak kalacağı izlenimi yaratılmıştır.

Emekli Korgeneral Osman Alan ve Kemal arasında geçen diyalogda;

> ***"Osman Alan:*** *Ben ömrüm boyunca beraber çalıştığım birçok adamımı bayraklara sarıp toprağa verdim Kemal.* ***Her cenazede ben de öldüm****. Uzuvlarını kaybeden askerlerimi gördüm ben. Her biri ruhumdan birer parça koparır gibi kollarını ve bacaklarını kaybettiler.* ***Kör olan oğullarımla beraber ben de kör oldum.*** *Biz bu devlete kalkan olduk,* ***öldük öldük dirildik. 'Vatan sağ olsun' dedik, gıkımız çıkmadı.*** *..."*

Osman Alan'ın sözlerinde, vatan için ölmeyi göze almışların arasında oluşmuş, vatan için can verenler ile geride kalanlar arasında çok derin bir bağ vardır. Bu bağ, her bir şehidin acısını derinden hissetmeyi ve paylaşmayı sağlamış, daha da

güçlenmiştir. Öyle ki, vatan için can verenlerin yerini tekrar can verecek, şehit olanların intikamını alacak kişiler almış ve bu böyle sürüp gidecek bir hal almıştır.

Devam eden diyalogda; Fethullah Gülen aşağılanarak maklube kokan, geveze ve soytarı olarak nitelendirilmiştir.

> *"**Osman Alan: …** Ama şimdi yaşanan şu kalleşliklerden sonra, tertemiz Anadolu çocukları boşuna mı öldüler diyorsun ha? Boşuna mı şehit oldular? **Bir gün bir uçak gelecek içinden maklube kokan, geveze bir soytarı inecek**, devleti eline geçirecek biz de buna sessiz kalıp, 'Vatan Sağ olsun' diyeceğiz öyle mi?*

Diyalog bir bütün olarak değerlendirildiğinde, vatanını gerçekten seven Korgeneral ve insanlar, onların arasındaki bağ yüceltilmiş, vatan için her zaman can verecek insanların var olacağı gibi *"biz"*e dair olumlu özellikler verilirken; öteki konumundaki Fethullah Gülen soytarı olarak nitelendirilmiştir.

Benzer bir biçimde, Kemal'in, yabancı bir teröristi sorguladığı ve Kemal adının anlamını açıkladığı sahnede;

> ***"Kemal:** … Güzel isimdir Kemal… Bu isim kimine huzur verir, güven verir kimine de korku. **Uzaklarda, elin ülkesinde, malikanelerde saklanan korkak bir kuklacıyı mesela.** İşte **o kuklacı** bu isimden korkar, duyduğunda titrer. Elinden gelse yeryüzünden siler, çamura bular, yakar. Senin gibileri de bu korku yüzünden yetiştirir, vatanına milletine değil **sadece kendine aşık** olsunlar diye."*

Bu söylemde, Fethullah Gülen, korkusundan dolayı başka bir ülkede saklanan, sadece kendini düşünen ve çıkarları için terörist yetiştiren "korkak ve kuklacı" biri olarak nitelendirilmiştir.

Burcu ve Kemal arasında geçen diyalogda ise;

> **…**
> ***Kemal: …** Burada olma sebebim **ülkenin her yerine sızmış olan art niyetli bir grubun**, bir parçası olup olmadığınızı anlamak. Bir çeşit analiz etmek yani.*
> ***Burcu:** Peki, öyle miymişim?*
> ***Kemal: Onlar hesapçıdır. Böcek larvası gibi uslu dururlar, kozalarından bir akrep gibi çıkana kadar beklerler.***

Kemal'in sözüne ettiği art niyetli ve devlete zarar veren grup, FETÖ'dür. Konuşmasının devamında güçlenene kadar dikkat çekmeden, sinsice beklediklerini ve güçlendiklerinde çıkarlarını elde etmek için ortaya çıktıklarını belirtmiş, *"böcek larvaları"* benzetmesinde bulunmuştur. Böcek larvaları güçsüz, yok edilmeleri kolayken; gelişip, güçlenip bir akrep haline geldiğinde yok edilmesi zorlaşır ve hatta karşısındakini de zehirleyerek yok edebilir. Özellikle akrep olarak yorumlarsak, akrep güçlü bir zehre sahiptir ve ölümcül olabilmektedir; kültürümüzde ise sinsi, gizlice iş yürüten, sözleri ve eylemleriyle metaforik olarak *"zehir akıtan"* kişiler akreple özdeşleştirilmektedir.

3.1.3. İmalar

2. Bölümde, Bahoz (Azad) kod adlı bir teröristi teslim etmek için gittikleri yolda pusuya düşer ve çatışma çıkar. Çatışma sonrasında en yakın jandarma karakoluna gitmek zorunda kalan Börü timi, yaralı bir korucudan Bahoz'u almak için sınırdan geçen bir grup teröristin bilgisini alır. Bahoz'u sorgulanması sırasında geçen diyalogda;

> ***"Behçet:** Mardinli Pijat ne arıyor? Seni niye bu kadar istiyorlar?*

Bahoz (Azad): *Kuzey Kürdistanın fethi için el ele vereceğiz de, ondan.*
Turan: *Hadi ya, öyle mi?*
Bahoz (Azad): İç savaş *çıkınca göreceksin.*
Tolga: *Yine öldüğünüzle kalacaksınız.*
Behçet: *Ne* ***iç savaşı****? Kobani'den mi bahsediyorsun sen?*
Bahoz (Azad): *(güler)*
Behçet: *Neye gülüyorsun lan? Ne gülüyorsun oğlum?*
Bahoz (Azad): *Bakacağız artık.* ***Bizimkiler*** *hazır."*

5. Bölümde, Turgut Başkan, Tolga, Mit Müsteşarı ve Börü ekibinden birkaç kişi toplantıdadır. Toplantı sırasında geçen diyalogda;

"Müsteşar: *Sahi, Behçet Orbay nerede? Bu kadar olaydan sonra görevinin başında olmasını temenni ederdim.*
Ömer: *Şef çatışmadan yeni çıktı, sıkıcı masa başı işleriyle uğraşmaz.*
Müsteşar: *İnşallah çok yakında böyle "şef, başkan" kelimeleri emniyet teşkilatından çıkartacağız.*
Turgut Başkan: *Ama* ***hoca*** *sözcüğünden kurtarmazsınız herhalde."*

Devam eden sahnelerde ise, Kemal yabancı teröristi sorgulamaktadır ve parmaklarını kırmıştır. Terörist Kemal'e;

"Yabancı terörist: *... Bunların hiç birinin önemi yok. Engel oluyorsunuz, hepiniz. Kimse, hiç kimse kurtulamayacak.* ***Hiç bir fikriniz yok. Bu, sizin son yazınız olacak****!"*

İncelenen diyaloglarda, Bahoz'un *"iç savaş"* söylemi ve yabancı teröristin *"son yaz"* söylemi 15 Temmuz'u ima ederken, Turgut Başkan'ın müsteşara "*hoca"* sözcüğü ile ilgili söylemi Fethullah Gülen'i ve müsteşarın Fethullah Gülen'e bağlı

olduğunu ima etmektedir. Ayrıca, Bahoz'un *"bizimkiler"* olarak sözüne ettiği, Türkiye için *"öteki"* olan tehdit unsurları yani teröristlerdir.

3.1.4. Karşıtlık

1. bölümde, Diyarbakır'da okul ziyareti sırasında vali ve öğrenciler rehin alınmıştır. Kemal, teröristi ikna etmeye çalışır ve konuşmasında;

> ***"Kemal:*** *Şimdiye kadar olan her şeyi unut. ... Topu topu üç tane olasılığımız var. Bir, siz öleceksiniz. İki, biz öleceğiz ama yine de sizi dışarıda öldürecekler. Pencereden bir bak istersen, üç konvoy 3450 sizi bekliyor. O telsiz kodunu duymuşsunuzdur. ...* ***Ama son bir olasılık daha var, kolay, acısız, çıt çıtmadan, ateş etmeden alalım biz sizi. Söz veriyorum, kelepçe dışında üzerinize demir değmeyecek. Ancak bizim de merhametimizin bir bedeli var, o da içerideki sivillerin güvenliği. Sen de biliyorsun onların hiçbir suçu yok, valinin de.***
>
> ***Terörist: Vali geberdi.***
>
> ***Kemal:*** *O halde sizin amacınız bitmiş, işiniz bitmiş.* ***Bırakın da mahkemeler karar versin akıbetinize****, bizim elimizde ölmenize ne gerek var.*
>
> ***Terörist:*** *3450 tutuklamaz, sizi biliyoruz.*
>
> ***Kemal:*** *O konuda haklısın,* ***ama içerideki sivillerin güvenliği için biz tek mermi daha sıkmayacağız."***

Bu diyalogda, sivillerin masum olduğu, Börü için canları ve güvenliklerinin her şeyden önemli olduğu vurgusu ve buna karşılık teröristin valinin öldüğünü söylemesiyle, teröristlerin masum insanları katlettikleri izlenimi yaratılmıştır. Bu

söylemde, Türk devletini temsil eden Börü için sivillerin hayatının ve güvenliğinin önemli oluşu ile teröristlerin sivillerin hayatına kast etmeleriyle karşıtlık yaratılmıştır. Ayrıca, teslim olurlarsa mahkemelerde yargılanmaları vurgusuyla da Türkiye'nin hukuk devleti olduğu, her suçlunun adil bir biçimde yargılanabileceği izlenimi yaratılmıştır.

3.1.5. Kanıt Gösterme

> *"**İrfan: Türkiye** ne biliyor musun? **Bir rüya**. Uğruna isimli isimsiz can vermeye hazır milyonların rüyası. **Mustafa Kemal Atatürk'ün rüyası**. Çağdaş olalım diye. **Fatih Sultan Mehmet'in rüyası**. Avrupa bize, bizim ona imrendiğimiz kadar imrensin diye. **Alp Arslan'ın rüyası**. Bir yuvamız olsun diye."*

Daha önce de verilen bu diyalogda, tarihi kişilerin bakışıyla Anadolu topraklarının uzun yıllar boyunca Türk devletlerinin yurdu olduğu, her zaman korunması gerektiği ve onu her zaman koruyacak gönüllü vatansever insanların olacağı imgelenmiştir.

3.1.6. Bulgular

a) Milliyetçi söylemin yeniden üretimi:

> ***"Turan:** (Doğu'da teröristlerin sayısı artmıştır)… Benim orada olmam lazım! **Türk'ün gazabı, adıyla, şanıyla delikanlı Turan Kara'nın…"***

Başka bir sahnede;

> ***"Turgut Başkan:** (yakalanan yabancı terörist için) **Elinde Türk'ün kanı var**, kimin vatandaşı olursa olsun."*

Kemal, yabancı teröristi sorguladığı sırada kendi isminin anlamını ve neden Kemal ismini taşıdığını anlatır;

> ***"Kemal:*** *Adım Kemal.*
>
> ***Yabancı Terörist:*** *(Türkçe bilmektedir) Merhaba Kemal.*
>
> ***Kemal: Güzel isimdir Kemal****, yetkinlik demek, mükemmellik demek, eksizlik demek ama babam bana bu ismi anlamından dolayı vermedi.* ***Bu adı taşıyan büyük, çok büyük bir adamdan dolayı bana Kemal dediler.***
>
> ***Yabancı Terörist:*** *Tahmin ettim.*
>
> ***Kemal: Bu isim kimine huzur verir, güven verir kimine de korku. Uzaklarda, elin ülkesinde, malikanelerde saklanan korkak bir kuklacıyı mesela. İşte o kuklacı bu isimden korkar, duyduğunda titrer. Elinden gelse yeryüzünden siler, çamura bular, yakar****. Senin gibileri de bu korku yüzünden yetiştirir,* ***vatanına milletine değil sadece kendine aşık olsunlar*** *diye."*

Osman Alan ve Behçet'in konuşmasında:

> …
> ***"Osman Alan:*** *Hani az önce sordun ya "Ben kime güveneyim" diye. Önce kendine güven, sonra emrindekilere güven, gerçeklere güven,* ***hepsinden önemlisi milletine güven****.* ***Biz, onlar uğruna katılmadık mı özel kuvvetler, özel harekatlar, onlar uğruna gönüllü olmadık mı?"***

Darbe gecesi Turgut Başkan ve Fethullahçı Albay'ın yanındaki üsteğmene dönerek;

*"**Turgut Başkan:** Sen de bu ihanete dahil misin?*

***Üsteğmen:** Başkanım, indirin silahı.*

***Turgut Başkan:** Bak evlat beni iyi dinle. Bu gördüğün Albay Halis bir Fethullahçı. Şu anda senin hayatının dönüm noktası. Şu anda yaptığın her şey bu ülkenin geleceğiyle ilgili.*

***Üsteğmen:** Bize sandalyedeki adam (Kemal, elleri ve ağzı bağlıdır) hain denildi. Başkanım, ben askerim. Sadece komutanımın emrini dinlerim.*

***Albay:** İndir silahını Turgut Başkan.*

Turgut Başkan: Senin ilk ve son emrin, Atatürk Cumhuriyeti'ni korumak. İlk ve son komutanın o. Gerekirse bu uğurda öl, üsteğmen. Beni vursa dahi asla geri adım atma.

...

(Üsteğmen silahını Albay'a çevirmiştir)

***Turgut Başkan: İşte Mustafa Kemal'in askeri.** (Fonda İzmir Marşı çalmaktadır)"*

Darbe haberini alıp, operasyona çıkarken İrfan ve Behçet'in konuşmaları;

***"İrfan Başkan:** O gün geldi çattı, Yarım saat önce Havacılık Daire Başkanlığı'na bombalı saldırı olmuş. Yedi şehidimiz var. Herkese posta güvercini mesaj gönderildi. Sıcak yuvalarından binlerce Polis Özel Harekatçı göreve geliyor.*

Behçet:** Herkes görev yerini dinlesin. Arslan karargah, Kuzgun Türksat, Börü ve Şahan Genelkurmay, Yangan teşkilat, Kartal meclis. **Unutma, Türk askeri ve polisi etle tırnaktır. Kardeşi kalleşle karıştırmayın, Hata olmayacak. Gazamız mübarek olsun!"

Diyaloglarda verildiği üzere milliyetçi söylem, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak isteyen tüm düşmanlara bedel ödetme, Türk'ün güçlü olduğu vurgusu, Mustafa Kemal ve onun askeri olma, millet uğruna gönüllü olarak can verme gibi söylemler ile yeniden üretilmektedir.

b) "Biz" ve "öteki" tanımlaması

Aktör tanımlama bölümünde verilen örneklerle "biz" Polis Özel Harekat (PÖH), Börü, devlet, Türk ve Türkiye olarak tanımlanmışken; ötekiler ise FETÖ ve PKK olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, kullanılan bazı kelimeler bu terör örgütlerine gönderme niteliğindedir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır;

Canavarlar: Genel olarak teröristler/tehdit unsurları ya da kural bozan disiplinsizler canavar olarak nitelendirilmiştir.

> *" ... Gecenin karanlığında, sürü zayıf düştüğü an onları parçalamak isteyen **canavarları** durdurmak.*
> *... Bazen **canavarlar** kazanır."*

Asena ve Turan tartışırken;

> ***Asena:** Herkes **canavarlarla** savaşırken senin gibi **canavar** olmadı. Bazılarımız hala iyi olmak için uğraşıyor.*

Sızıntı: Devlet içine sızmış terör örgütü üyeleri, özellikle FETÖ üyeleri için kullanılmaktadır.

> *"**İrfan: Sızamadıkları** bir tek siz kaldınız, **Fethullah'ın itleri** sizi hedef alacak."*

> ***"Behçet:** Kafayı sıyırmaya başlayacağım. Her yerde **bir sızıntı** görüyor gibiyim."*

Kokarca: Doğudaki tünel ve hendek kazan terör örgütü üyeleri için kullanılmaktadır.

> ***"Turan:*** *Hee ya, gidelim be Şef. Çözüm mözüm dediler,* ***kokarca*** *400 tane hendek kazmış."*
>
> ***"Behçet:*** *İran* ***kokarcaları*** *ne arıyor burada?"*

c) Din ile milliyetçilik arasındaki bağ:

Asena'nın İrfan Aladağ'ı hapishanede ziyaret ettiği sahnede aralarında geçen konuşma;

> ***"Asena:*** *Doksanlarda siz tim lideriyken,* ***dağlarda bile beş vakit namazı*** *aksatmazmışsınız.*
>
> ***İrfan:*** *Hala aksatmam".*

Namaz, İslam dininin en önemli şartlarından biri olarak gün içinde tekrarlanan rutin bir ibadettir. İrfan Başkan'ın dağ koşullarında görevdeyken bile namazını aksatmaması dinine olan bağlılığını göstermektedir.

Börü'nün telsiz kodu numarası ise 3450'dir. Anlamı ise, İrfan Aladağ karakterinin ifadesiyle;

> ***"İrfan Başkan:*** *Geçenlerde düşündüm de, malum burada düşünmeye vakit bol. Telsiz kodumuz* ***3450. 34. sure Seben'in 50. ayetinde*** *der ki "Eğer Hak'tan saparsam bu benim kendi kusurumdur, ama doğru yolu bulursam onun vahiy etmesindendir. O her şeyi bilir." ..."*

Telsiz kodunun 3450 olarak seçilmesi ve İrfan Aladağ'ın deyimiyle Kuran'daki sure ile ilişkilendirilmesi, dizideki milliyetçilik söyleminin din ile bağı olduğunu göstermektedir. Dizinin temel kurgusu FETÖ ve PKK, kurallar dışına çıkmış, doğru yoldan sapmış olan gruplar olarak nitelendirirsek ve ayetin anlamıyla değerlendirirsek kusurludurlar ve bu durumdan kendileri sorumludur.

15 Temmuz gecesi, operasyona çıkarken Behçet'in konuşmasında;

> ***"Behçet:*** *Herkes görev yerini dinlesin. Arslan karargah, Kuzgun Türksat, Börü ve Şahan Genelkurmay, Yangan teşkilat, Kartal meclis. Unutma, Türk askeri ve polisi etle tırnaktır. Kardeşi kalleşle karıştırmayın, Hata olmayacak.* ***Gazamız mübarek olsun!"***

Gaza direkt olarak İslam dini ile ilişkilidir ve Türk Dil Kurumu'nda "*İslam dinini korumak ya da yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş, kutsal savaş, cihat"* olarak tanımlanmaktadır. (http://tdk.gov.tr/) Dizide de, darbecilere karşı savaşmak, ülkeyi savunmak kutsaldır ve onlara karşı başarılı olunmak istenmektedir.

d) Güncel olaylar ile ilişkisi:

Dizi boyunca, FETÖ ve PKK'ya yönelik söylemlere ek olarak; daha önceki bir tarihe alıntılansa da Ortaköy'deki gece kulübü saldırısı, Ergenekon ve Balyoz davaları ve Silivri Cezaevi'nde hapis yatan subaylar *("Kardak'a bayrak diken adam da burada içeride Filonun en zeki adamı da" cümlesiyle)*, çözüm süreci ve süreç sırasında kazılan hendek ve tüneller, çok konuşulan MİT tırları meselesi (Asena'nın sorgusu sırasında geçmektedir), Rus uçağının düşürülmesi olayı, FETÖ firarisi olarak anılan Savcı Zekeriya Öz'ün Asena'nın sorgusunda aynı isimle kullanılması, FETÖ'nün haberleşme ağı olarak belirtilen kriptolu By Lock uygulaması, 15 Temmuz'da paşanın düğünde olması gibi detaylı olarak güncel olaylarla ilişkilidir.

3.2. "SÖZ" DİZİSİ ANALİZİ

"Söz" dizisi, 3 Nisan 2017 ile 27 Mayıs 2019 tarihleri arasında Star TV'nin prime time kuşağında yayınlanmıştır. Çalışmamıza ise 3 Nisan 2017 – 19 Haziran 2017 tarihleri arasında yayınlanan ve 12 bölümden oluşan birinci sezon bölümleri dahil edilmiştir.

Üsteğmen Yavuz Karasu, İstanbul'da bir alış veriş merkezinde yapılan bombalı saldırı sonucu nişanlısı Merve'yi kaybeder. Daha sonra ise görev yeri Mardin Karabayır'a döner. Döndüğünde ise Çolak isimli teröristi yakalamak için özel olarak oluşturulmuş timin lideri olarak görevine başlar. Birinci sezonun ana konusu Çolak isimli teröristi yakalamak ve eylemlerine engel olmaktır.

Karakterler ve oyuncular ise; timin lideri Üsteğmen Yavuz Karasu -Sarı Komutan- (Tolga Sarıtaş), Yarbay Erdem Korkmaz (Nihat Altınkaya), Üsteğmen Zafer Yaman –Geveze- (Çağan Atakan Arslan), Başçavuş Ali Haydar Bozdağ –Hafız- (Mustafa Yıldıran), Başçavuş Ateş Acar –Karabatak- (Eren Vurdem), Üstçavuş Mücahit Serdengeçti –Keşanlı- (Görkem Sevindik), Üstçavuş Fethi Kulaksız – Avcı- (Burak Sevinç), Uzman Çavuş Feyzullah Altıparmak –Çaylak- (Aytaç Şaşmaz), Aşık Mansur (Doğukan Polat), Baş Çavuş Ahmet Kartal –Kurtdereli- (Mehmet Ali Karakuş), Üst Çavuş Cevdet Aydın –Kibar- (Volkan Uygun), Hakkı Toprak –Baba Hakkı- (Oktay Samurkaş), Bahar Kutlu (Aybüke Pusat), Güler Korkmaz (Nil Günal), Nazlı Korkmaz (İlayda Ildır), Eylem Mercier (Meriç Aral), Yasin (Derda Yasir Yenal)**,** Çolak (Serhat Kılıç), Sebo (Yiğit Uçan), Funda Kurlu (Ece Okay), Fatma Bozdağ (Melisa Yıldırımer).

3.2.1. Aktör Tanımlama

Aktör tanımlama, *"biz"* ve "*ötekiler"*in tanımlanması olarak ele alınmıştır. Aşağıda örnek verilen diyaloglarda da belirtildiği üzere *"biz"* Türkiye Cumhuriyeti devleti ve Türk Silahlı Kuvvetleri; *"ötekiler"* ise terör örgütleridir.

*"**Üsteğmen Bilal:** Saldırıyı üstlenen oldu mu **komutanım?***

***Erdem Yarbay:** Az önce **komutanla** görüştüm, istihbaratla konuşmuş. Köse'nin olduğundan şüpheleniyorlar. Görüntüler inceleniyor.*

***Üsteğmen Bilal:** Korkaklar.*

***Erdem Yarbay:** Savaşı şehirlere taşıdılar, sivilleri hedef alıyorlar. Tabi köşeye sıkıştıkça gözlerini kan bürüdü*

Üsteğmen Bilal:** Bu bataklığı kurutmadan **bize** rahat yok **komutanım."

***"Komutan:** Yayınlanan videoyu izledim. Senin kızın ya da çoban Mehmet'in kızı fark etmez. **Bizim** için **her Türkiye Cumhuriyeti** vatandaşı değerlidir. **Terör örgütünün** elinde tutulmasına razı olamayız. Ne gerekiyorsa sonuna kadar yapacağız."*

"Komutan" askeri bir unsur olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ni açıkça, Türkiye Cumhuriyeti'ni de dolaylı olarak temsil eder.

3.2.2. Kavramsal Tanımlama

Yarbay Erdem, özel timin neden kurulduğunu ve Çolak'ın kimliğini açıkladığı sahnede;

***"Erdem Yarbay: …** Arkadaşımızı şehit eden **bu şerefsizin kod adı Çolak**. Bu topraklarda "lenk lenk" diye tanınıyor. AVM saldırısını da bu yaptı. Sizleri bu yüzden topladık. **Bize** bu adamı getireceksiniz. Bu adam **bize** ve **Türk adaletine** hesap verecek. Bunları da siz yapacaksınız.*

***Yavuz:** Bu adamın hikayesi nedir **komutanım**, arkasında kim var?*

***Erdem Yarbay**: Neden ilk bu soruyu sordun?*

*Yavuz: **Terör örgütleri** dünyanın en pahalı oyuncakları. **Bizim** başımıza musallat olduğuna göre arkasında da **bizi** çok seven dostlarımız vardır tahmin ettiğimiz üzere.*

…

***Erdem Yarbay:** Özgüven iyi bir şey, herkese lazım. Ama cahil cesareti **bir Türk askerine** yakışmaz. **Bizim** en büyük düşmanımız, düşmanımızı hafife almaktır ve inanın bana bu adam hiç de hafife alınacak biri değil.*

***(Çolak)** 42 yaşında iki karısı 3 çocuğundan sadece, biri geriye kaldı. Onları kim vurdu biliyor musunuz? Bizzat kendisi. Karısı ve iki kız çocuğunu kendi elleriyle vurdu. Bağdat doğumlu … Irak'ta iç savaş çıkmış ve mezhepler birbirine girmişti. … Çolak'ın evini de bastılar. Karısı ve iki kızına tecavüz ettiler. Fazla seçeneği yoktu, öyle yaşayamayacaklarını biliyordu.(karısı ve kızlarını vurur) Hepsi bu değil, onun hikayesi yeni başlıyordu. Bunu yapanların peşine düştü, yerlerini buldu. Etrafı duvarlarla çevrili bir üsse tek başına sızması gerekiyordu. … Hayalet gibi içeri süzüldü, o gece orada olan 36 kişiyi öldürdü. Tam 36 kişi. Tecavüzcülere ne yaptı, kafalarını kesti. Sonrası aynı hikaye. Efsane gibi yayıldı yaptığı ya da bilerek yaydılar. Bu arada **sevgili Batı dünyası Çolak'ın elinden tuttu** önce Afganistan'dan gelen eroin ticaretini yönetmeye başladı. Zengin oldu, zengin olunca etrafına binlerce adam topladı. **Bizim** Suriyedeki varlığımız birçok ülkeyi rahatsız ediyor arkadaşlar. **Onlar da bu Çolak'ı kullanıyorlar, bize karşı**. İşte her şey bu kadar basit."*

Dizide, sıklıkla geçen kavramlar; *Türk Askeri, Türk devleti, Türk adaleti (hukuk sistemi), terörist grubu, terörist elebaşı, Batı destekli teröristler.* Verilen uzun diyalogda, biz ve ötekinin ayrımı kesin bir biçimde tanımlanarak, "biz"e ait olumlu

yönler verilirken, "öteki" nin olumsuz yönleri verilmiştir. Biz, bu ülke için can veren olarak nitelendirilmişken; öteki ise kendi ailesini bile öldürebilecek kadar cani, uyuşturucu satıcısı, güçlü ülkelerin emir ve isteklerini yerine getiren ve onlar tarafından kullanılan, kendi iradesi olmayan biçiminde nitelendirilmiştir.

Ateş'in bir çocuk ile konuşmasında Türk askeri kurtarıcı, teröristler ise katil olarak tanımlanmıştır;

> ***"Çocuk:*** *Evet eminim* ***komutanım. Kurtarın bizi o heriflerden (teröristleri kast eder),*** *yaktılar yıktılar her şeyi.* ***Onlar*** *benim babamı da öldürdü."*

Doktor Nazmi'nin tayini çıkmıştır. Kürt kadın ise doktorun gitmesini istememektedir;

> ***"Kürt kadın:*** *Bize buralarda kim bakar?*
> ***Doktor Nazmi: Devletimiz*** *büyüktür. Merak etme, sizi doktorsuz da ilaçsız da bırakmaz."*

Bir başka örnek olarak ise, Çolak'ın elinden kaçıp, asker ile işbirliği yapan terörist Mesut ile karısının arasındaki diyalogda;

> ***"Karısı:*** *Direkt kaçsaydık ya. Askerle iş birliği yapman şart mıydı?*
> ***Terörist Mesut:*** *Nasıl kaçacaksın Çolak'tan ha?* ***Bizi Çolak'tan ancak Türk devleti korur."***

Devlet, her vatandaşı için sahip çıkan, ihtiyaçlarını gideren, koruyan ve kurtaran konumundadır. Hatta öyle ki, "öteki" olan terörist bile devletin koruyuculuğunun farkındadır.

Bir başka diyalogda ise;

***"Bahar: Askersin** diye hemen **ölmek** zorunda değilsin.*
***Yavuz: Askerler ölmez** yalnız, **şehit olurlar**."*

Asker kavramıyla birlikte sıklıkla geçen *"şehit olma"* kavramı, ölmekten ayrı bir anlam taşımaktadır. Kültürümüzde şehit olma, vatan için can veren bir kişinin ulaşabileceği yüksek bir mertebe olarak görülür ve bu sebeple şerefle kabul edilen bir olgudur. Şehidin, normal bir ölüden farklı olarak ahrette ödüllendirileceğine ve tüm günahlarından arınacağına inanılır, kutsallık atfedilir. Dizide de özellikle Mücahit karakteri şehit olmak ister ve bunu sıklıkla dile getirir.

Bir başka kavram ise *bayrak*tır. Birçok diyalogda geçmektedir ve örnek olarak ise Yavuz, nişanlısının öldüğü AVM saldırısının faillerinden birini öldürdüğü için sorguya çekilir. Erdem Yarbay ile arasında geçen diyalogda ise;

***"Erdem Yarbay: (Türk bayrağını uzatır) Bunun** ne olduğunu biliyor musun?*
Yavuz: Uğruna yaşadığım her şey.
***Erdem Yarbay** Ne işe yaradığını biliyor musun? Ben söyleyeyim. **Mezhebi, ırkı, rengi ne olursa olsun hepimizi bir arada** tutmaya yarar. Her sabah uyandığımızda **hala özgür insanlar olduğumuz** için şükretmeye yarar. **Hala uğruna can verecek bir sürü şeyimiz olduğunu hatırlatmaya** yarar. **Bu bayrak** en tepede dalgalansın diye, **yüz binlerce verdiğimiz şehitleri** hatırlatmaya yarar ve hepsinden önemlisi **seni vicdanlı, adaletli, hukuka inanan bir asker** yapmaya yarar. Ama sen sırf **bu bayrağı** göğsünde taşıdın diye o çoluk çocuk katilleri gibi davranamazsın. Davranmayacaksın!"*

Bayrak, özgür bir milleti tanımlayan ve diğer milletlerden ayıran bir unsurdur. Dizide birçok diyalogda bayrak kavramı geçmektedir. Örnek verilen diyalog incelendiğinde; *bayrak,* birleştirici, özgürlük göstergesi olarak daima dalgalanması

için birçok şehidin verildiği ve verileceği, hukukun üstünlüğünü kabul etmiş bir insan ve devlet nitelendirmesi yapan, değer verilen bir unsur olarak tanımlanmıştır.

3.2.3. İmalar

Dizide, sıklıkla geçen ima, terör örgütlerinin güçlü ülkeler tarafından desteklendiği, korunduğu ve kullanıldığı yönündeki söylemlerdir. Ayrıca bu ülkelerin Orta Doğu ülkelerine yönelik sözde barış ve demokrasi politikalar üzerinden yarattıkları savaş ortamı dizide de işlenmiştir.

> ***"Yavuz:*** *Terör örgütleri dünyanın en pahalı oyuncakları. Bizim başımıza musallat olduğuna göre arkasında da* ***bizi çok seven dostlarımız*** *vardır tahmin ettiğimiz üzere.*
>
> ***Erdem Yarbay:*** *(Irak)İşgal güçlerinin hedefi, sözüm ona* ***barış getirmekti*** *ama öyle olmadı. Irak'ta iç savaş çıkmış ve mezhepler birbirine girmişti.* ***…*** *Efsane gibi yayıldı yaptığı ya da bilerek yaydılar. Bu arada* ***sevgili Batı dünyası Çolak'ın elinden tuttu*** *önce Afganistan'dan gelen eroin ticaretini yönetmeye başladı. Zengin oldu, zengin olunca etrafına binlerce adam topladı. Bizim Suriyedeki varlığımız* ***birçok ülkeyi*** *rahatsız ediyor arkadaşlar.* ***Onlar da bu Çolak'ı kullanıyorlar,*** **bize karşı**. *İşte her şey bu kadar basit." Bu Çolak, bugün yarın ısı güdümlü füze alacak.* ***Sevgili Batı dünyasından hatta bizim dostlarımızdan*** *alacak.*
>
> ***Yavuz: Orta Doğuya barış getirme*** *konusunda baya ısrarlılar komutanım.*
>
> ***Fethi:*** *Gözlerim doldu komutanım."*

Sınır ötesi operasyon ile yakalanan Çolak, timin elinden kaçarak başka bir ülkenin üssüne sığınır. Yavuz ile yabancı üsteki komutanın arasında geçen diyalog;

> ***"Yabancı komutan: (aksanlı Türkçe konuşmaktadır)*** *İndirin silahlarınızı. Size indirin silahlarınızı dedim.*
> ***Yavuz: İçeri aldığınız*** *kişi, Türkiye'de çok büyük terör eylemleri planlayan büyük bir terör örgütü lideri. Çok büyük yanlış yapıyorsunuz*
> ***Yabancı komutan:*** *Size hesap verecek değiliz, hemen terk edin burayı!*
> ***Yavuz:*** *Çolak'ı almadan asla.*
> ***Yabancı komutan:*** *Beni duymadan galiba? Hemen burayı terk etmezseniz ne ülkeniz, ne de dünya burada göründüğünüzü dahi bilmeyecek"*

Örnek verilen diyaloglardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin düşmanı olan terör örgütleri, ekonomik ve siyasi olarak güçlü olan, genellikle "Batı dünyası" olarak sınıflandırılan ülkelerce desteklenmekte, korunmakta ve kullanılmaktadır.

Bir diğer ima ise, Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğu ve suçluları kanunlara uygun olarak cezalandırdığıdır. Erdem Yarbay, silah satıcısı Simsar'a;

> ***"Erdem Yarbay:*** *Bak seni* ***adaletin önüne çıkarmaya*** *yemin ettim. Bize hesap vermeden geberemezsin, anladın mı?"*

Yavuz'un Çolak'ı yakaladığı bir sahnede;

> ***"Yavuz:*** *Boşuna uğraşma Çolak. Öyle ya da böyle bu yolun sonunda, ellerinde kelepçe,* ***Ankara'da sorgu odasında bulacaksın kendini****."*

Yavuz teröristi etkisiz hale getirmek için Bahar'ı omzundan vurmak zorunda kalmıştır ve Bahar'ın annesi Yavuz'dan şikayetçi olmuştur. Bahar savcı ile görüşür;

*"**Savcı:** Bakın bu ciddi bir durum. Biliyorsunuz **asker dahi olsa herkes hukuka uygun davranmalı.** Bir sivilin hayatını tehlikeye atmış.*
***Bahar:** Evet ama bunu yaparak bir sürü insanın hayatını kurtardı. Ben şikayetçi değilim en azından kendi adıma.*
***Savcı:** Kusura bakmayın Bahar hanım. O işler öyle olmuyor.*
***Bahar:** Ne olacak şimdi dava falan mı açılacak*
Savcı:**Mahkeme uygun görürse evet. **Ben de görevimi en iyi şekilde yapmak için milletime söz verdim."

Çolak Eylem'e gösterdiği fotoğraflarda kimsesiz çocukları okutup, kadınları ise meslek öğrettiğini ifade ettiği sahnede;

*"**Çolak: Kimsesiz çocukları okutmak** mı canilik? Onlar bizim çocuklarımız. Biz o çocuklara burada **çok iyi bir eğitim** veriyoruz. **İngilizce bile öğreniyorlar.** Kadınlar, çocuklar **el işi bile** öğreniyorlar. Çünkü bu savaş, bir gün, illaki bitecek ve savaş bittiğinde onlara **birer meslek** gerekecek. Biz de elimizden geleni yapıyoruz. Yani bizi burada tutan şey herkesin bildiğinin çok aksine bir şey, küçük hanım."*

Bu diyalog dizide görüntüyle desteklenerek verilmiştir. Kimsesiz çocuklar, teröristler tarafından ailelerinden zorla alınan, kaçırılan çocuklardır. Çok iyi bir eğitim olarak ise silah kullanımının öğretildiğini, İngilizce öğrenimi ile yabancı ülkelerin desteğini, el işi ile bomba yapımını ve silah temizliği, bakımının öğretildiğini ima etmektedir.

Dizide, açıkça verildiği gibi dolaylı bir biçimde de Türk askerinin Müslüman olduğunu dair imalar yapılmıştır. Bir sahnede ise Mücahit (Keşnlı), Ali Haydar (Hafız), Feyzullah (Çaylak), Zafer (Geveze), Cevdet (Kibar, Hakkı (Baba Hakkı) dağda görevdeyken oruç tutmaktadır ve iftar vakti gelmiştir;

*"**Hafız:** Komutanım, **vakit geldi. Allah kabul etsin."***

3.2.4. Karşıtlık

Biz ile ötekiler arasındaki karşıtlıklar dizide ölüm/yaşam, bayrak sahibi olma/olmama (özgür devlete sahip olma/olmama) ve onurlu davranış/onursuz davranış üzerinden işlenmiştir.

Terör örgütü, Suriyeli sığınmacıların bedenlerinde biyolojik madde yerleştirerek onları Avrupa'ya götürme hayali ile kandırmakta, bedenlerindeki maddeyi aldıktan sonra ise öldürmektedir. Ekip teröristler ile çatıştıktan sonra kamyondaki sığınmacılara;

> ***"Kibar:*** *Sakin olun.* ***Bunlar sizi ölüme götürüyorlardı****. İçinize biyolojik madde yerleştirdiler.* ***Eğer bizi dinlerseniz buradan sağ salim kurtulursunuz.*** *Şimdi yavaşça inin, olur mu? Hadi."*

Teröristlerin haberleşmesini sağlayan Yusuf yakalanmak üzereyken Yavuz ile arasında geçen diyalogda;

> ***"Yusuf: Öldüreceksini****z beni.*
> ***Yavuz: Kimse sana zarar vermeyecek****, söz veriyorum sana.*
> *...*
> ***Yavuz: Bak biz sana zarar vermeye gelmedik.*** *Asla. Öfkelisin biliyorum. Ben de öfkeleniyorum bazen, hepimiz öfkeleniyoruz.*
> *...*
> ***Yusuf: Siz bizi öldürüyorsunuz!***
> ***Yavuz: Biz sizi öldürmüyoruz, biz sizin içinizdeki katilleri öldürüyoruz. Ne geçecek eline kendini patlatınca, ha?***
> ***Ne dedi sana Çolak, -kendini öldür-*** *dedi değil mi, ha? Bak gördün mü umurunda değilsin onun, ya anladın mı? ... Ama benim umurumdasın Yusuf. Hem de çok umurumdasın."*

Verilen iki farklı diyalogda, terör örgütleri ölüm kavramıyla ilişkilendirilmiş, Türk askeri ve devleti ise tam zıttı olarak yaşam ile ilişkilendirilmiştir.

> ***"Yavuz: (Çolak'a)*** *Seninle benim aramdaki fark ne biliyor musun?* ***Benim bir bayrağım var****. Türk bayrağı.* ***Senin bir bayrağın yok****, hiçbir zaman da olmayacak da. Bir paçavrayı bayrak sanmaya devam edeceksin."*

Çolak ile Yavuz arasındaki bu diyalogda, özgür ve diğer devletlerce tanınmış bir devletin/milletin simgesi olarak bayrak, Türk devleti/askeri ile terör örgütü arasındaki zıtlık olarak verilmiştir.

Diyalogun devamında ise, silahsız bir insanı öldürmek onursuz bir davranış olarak

> ***"Çolak: Ben olsam çoktan kazığa oturtmuştum sizi.***
> ***Yavuz: Ben yapmam. Onurum var benim. Silahsız bir adama müdahale etmem ben***
> ***Çolak: Ben ederim, bizimkiler zevkle ederler.*** *Belki çoktan etmişlerdir bile."*

3.2.5. Kanıt Gösterme

Dizide, bağımsız bir devlet olabilmek için mücadele verilmesi gerektiği ve bu mücadelenin onurlu bir biçimde olması gerektiği, Kurtuluş Savaşı üzerinden verilmiştir.

> ***"Yavuz:*** *Sen gerçekten inanıyor musun buna? Bu salakları da öyle mi kandırdın? Özgürlük mü dedin?* ***Ülke mi kuracağız dedin?*** *Kesin sen de başbakan olursun şimdi. Uyuşturucudan gelen parayla ülke mi kurulur lan? Onun bunun kucağına otururak ülke mi kurulur? Mücadele mi verilir? İstihbarat servislerinden emir alarak bağımsızlık*

edilir, hıyar! ***Ülke nasıl kurulur*** *ben sana söyleyeyim. Bak* ***Çanakkale****'ye görürsün,* ***Anafartalar****,* ***Conkbayırı,*** *bak* ***Sakarya****'ya bak. Kralını görürsün. Özgürlük, bağımsızlık ne demek görürsün!"*

Anadolu toprakları etnik çeşitliliğe sahiptir ve bu sebeple her zaman iç karışıklığa müsait yapıda olmuştur. Bu sebeple karışıklık yaratacak kişiler var olmuş ve olacaktır, dizide ise bu düşünce Yavuz'un ekibine yaptığı konuşmada şu biçimde verilmiştir;

"Yavuz: *Kardeşlerim! Sizi tanıdığım için ne kadar şükretsem az. Biz beraber bir yola çıktık. ...* ***Burası Anadolu. Burada kavga bitmeyecek, Çolak gidecek topal gelecek, o gidecek başkası gelecek ama biz, kıyamete kadar burada olacağız. Vatanımızı ve bayrağımızı savunuyor olacağız."***

3.2.6. Bulgular

a) Milliyetçi söylemin yeniden üretimi;

Dizide milliyetçi söylem, bayrak miti, Kurtuluş Savaşı, Türk askerinin güçlü ve mücadeleci oluşu, teröristlere boyun eğmeme, vatan uğruna can verme, şeref ve onuru hayattan üstün tutma, sığınmacıları kurtarma ve koruma (merhamet, vicdan söylemi), teröristleri yakalama ve intikam alma, marş söyleme (Alay Marşı'nı ve Gündoğdu Marşı'nı söylemişlerdir) gibi birçok kavram ile yeniden üretilmiştir.

Bahar, Güler ve Nazlı çocuklara aşı yapmak için gittikleri bir köy okulunda teröristler ile karşılaşır. Sonrasında Ateş, Mücahit ve Feyzullah gelir, okulda mahsur kalırlar. Terörist bahçedeki Türk bayrağını indirmek ister ve ama indiremez;

"Ateş: *O* ***bayrak*** *inmesin diye biz binlerce şehit verdik.* ***O bayrak benim canım, o bayrak benim kanım."***

Yavuz teröristlerin arasına sızar ve çaldıkları araçtaki Türk bayrağını gören terörist, bayrağa tükürüp atmasını ister. Sonrasında ise;

> ***"Terörist**: Kimsin lan sen?*
> ***Yavuz: Bu bayrağın sevdalısı**. Bak beni iyi dinle. **Bu bayrağa dil uzatanın dilini keserim!"***

> ***"Ateş: Biz Türk askeriyiz. Biz zaten zoru başarıyoruz. Bana imkansızlıklarla gel**, artist."*

Erdem Yarbay'ın kızı kaçırıldığında, kızına karşılık yakalanan teröristi teslim etmeleri istenmiş ancak pazarlık yapılmamış, şeref ve onu kızın hayatından üstün tutulmuştur.

> ***"Erdem Yarbay:** Pazarlık yapamayız Güler. Güler, sabretmen lazım o bizim kızımız olsa da, teröristlerle pazarlık yapamayız. **Eğer bir kere boyun eğersek, hep boyun eğmemiz lazım. Şerefimizi ayaklar altına alamayız."***

Simsar'ı taşıyan helikopteri Çolak füze ile vurur ve helikopter düşer. Pilotlar sıkışmıştır;

> ***"Erdem Yarbay:** Eğer gelir de, bu helikopteri ele geçirirlerse bizi dünyaya madara ederler. **Hayatımız şerefimizden daha önemli değil.** Eğer helikopteri ele geçirecek olurlarsa, helikopteri patlatın.*
> ***Fethi:** Ya onlar (pilotlar)?*
> ***Pilotlar:** Onların paçavrasını helikopterin üzerinde görmektense, **paramparça olmayı tercih ederim** Komutanım!"*

Çolak, Yavuz'u diri diri yakmakla ve videoya alıp, tüm dünyaya yaymakla tehdit eder. Bu durum devletin imajına zarar vereceği için Yavuz, bulundukları yerin vurulmasını ister;

> ***"Yavuz:*** *Komutanım ben 25 dakikaya kül olurum.* ***Önemli olan benim canım değil. Mesele bu ülkenin onuru, şerefi.*** *Bu adamlara bu fırsatı vermeyin. ... Vurun burayı komutanım! ...* ***Bana böyle ölmeyi reva görmeyin, onurumuzu çiğnetmeyin. Bu hainlerin elinde can vereceğime, dünyaya reklam olacağıma vurun. Gözüm açık giderim komutanım."***

> ***"Şehit:*** *Tüm acılara, tüm ölümlere, tüm şehitlere değer.* ***Bir anne kavuşsun diye yavrusuna Mehmetçikler can verir. Bebekler beşiklerinde rahat uyusun diye Mehmetçikler can verir. Şanlı bayrak, gökte sonsuza kadar dalgalansın diye Mehmetçikler can verir. Ve her gün binlerce Mehmetçik doğsun diye, yine Mehmetçikler can verir."***

b) "Biz" ve "öteki" tanımlaması

Aktör tanımlama ve diğer bölümlerde de değinildiği gibi, "biz" Türk askeri (Türk Silahlı Kuvvetleri) ve Türkiye Cumhuriyeti devletidir. "Ötekiler" ise terör örgütü ve lideri konumundaki Çolak ve terör örgütüne yardım eden devletlerdir (Batı dünyası). Dizide incelenen bölümler boyunca Türkiye'nin barış ortamını ve toprak bütünlüğünü bozmak isteyenlerin asıl diğer devletler olduğu, terör örgütlerinin ise bu devletlerin kullandığı araçlar olduğu vurgusu yapılmıştır.

Teröristler için dizi boyunca; *hain, şerefsiz, kancık (sansürlenmiştir), kahpe, soysuz, cani/canavar* gibi söylemler kullanılarak; "biz'den" ayrı tutulmuştur.

> ***"Erdem Yarbay:*** *Aslanlarım benim, hepinizle ne kadar gurur duysam az. Helal olsun. Yine canınızı ortaya koydunuz, yine*

*gözünüzü budaktan sakınmadınız. **Ama düşman kahpe,** her türlü rezilliğe başvuruyor."*

***"Keşanlı:** Koçum, sen bu ülkenin geleceğisin, sen bizlerin geleceğisin, şehit olmak yok. Şehit olacak birileri varsa, onlar bizleriz. ... Sen yaşayacaksın aslanım, biz o dağlarda bayırda **o şerefsizlerle** niye çarpışıyoruz? Sen hain pusularda şehit ol diye mi? ... Yok aslanım yok, vermem seni o **hainlere**"*

***"Erdem Yarbay:** Buraya sizin için geldik. Beni bir evladınız bilin. ... Ama **bu soysuz kansızlar** bu milleti askerinden, köylüsünü de devletinden ayıramayacak. Size şerefim, namusum üzerine söz veriyorum, **bu soysuzlar** kanlarında boğulacak."*

***"Bahar:** Yavuz oradaki insanlardan ne istiyorlar, ne istiyorlar onlardan?*
***Yavuz: Onlar cani,** onların birilerini öldürmesi için bir sebebe ihtiyacı yok."*

***"Yavuz:** Ben, hadi beni geçtim bir Türk subayı, **senin gibi kancık (sansürlenmiştir) bir şerefsizden** af dileyecek öyle mi? ... Aslanım biz bu ay yıldızlı bayrağı **sizin gibi çakallardan** af dilemek için göğsümüzde taşımıyoruz.*

*"**Mücahit:** (çatışma sırasında) Kaçıyor **kancıklar (sansürlenmiştir)** komutanım. Hahah. Gelin lan **şerefsizler."***

***"Yavuz:** Onca savaş ne içindi biliyor musun? İşte böyle senin gibi **canavarlar** yaratmak içindi, başardılar da."*

Ayrıca, incelenen bölümlerde, kullanılan bazı özel kavramlara rastlanmıştır. Bunlar;

Monicalar: Terör örgütüne destek veren ülkelerin tuttuğu paralı askerler.

Yankiler: Terör örgütüne destek veren ABD'li askerler

Düdüklüler: Teröristlerin içindeki keskin nişancılar/ ölmeye gelen teröristler.

c) Din ve milliyetçilik arasındaki bağ

Dizide sıklıkla komutanlar ve askerler dua etmekte, oruç tutmakta ve Allah'tan yardım istemektedirler. Özellikle Ali Haydar karakteri, namaz kılan, secdede dua eden, Kurandan ayetler söyleyen, arkadaşları ve komutanları arasında Hafız olarak adlandırılmış bir karakterdir. Komutanlar operasyon öncesi genellikle ***"Allah yardımcınız olsun"*** demektedirler. Bu söylemler ile Türk askeri ve İslam dini arasında bağ kurulmuş, Türk ve Müslüman asker imajı yaratılmıştır. Ayrıca, bazı sahnelerde İslam dinine ait olan ezan ve selâ, iftar ve oruç kavramları kullanılmıştır.

Düğündeki saldırı sonrasında Feyzullah dua etmektedir;

> ***"Feyzullah: Allah'ım*** *sen bu hainlerden hesap sormayı nasip et bize.*
> ***Hafız: Amin. Amin Rabbim amin."***

Hafız, namaz sonrasında ülkesi ve milleti için dua etmektedir;

> ***"Hafız: Allah'ım… Rabbim…*** *Bu zalimlere karşı bize güç verir. Ülkemize milletimize birlik, beraberlik, anlayış, saygı* ***nasip eyle ya Rabbim. Allah'ım*** *sen bu zalimlerin tuzaklarını boşa çıkar. Sen tuzakları boşa çıkaranların en hayırlısısın.* ***Amin."***

Çolak, Yavuz'a eğer af dilerse serbest bırakacağına söyleyince;

> ***"Yavuz:*** *Ben bir tek* ***Allah'tan*** *merhamet dilerim. O da şereftir benim için"*

Erdem Yarbay'ın eşi, kızı ve Bahar, okulun öğretmeni ve öğrencileri, Mücahit, Ateş ve Feyzullah okulda teröristlerle çatışmış ve mahsur kalmışlardır;

> ***"Erdem Yarbay: Allah'ım… Allah'ım*** *şu mübarek günde askerlerimi, kardeşlerimi, silah arkadaşlarımı koru* ***ya Rabbim.*** *Onları vatana, millete, analarına bağışla* ***ya Rabbim.*** *Kızımı karımı da bana bağışla* ***Allah'ım. Sen çok büyüksün, biz aciziz Allah'ım."***

Kurtdereli, canlı bomba saldırısını durdurmak için üzerine atlar, bomba patlar ve şehit olur. Arkasından Yavuz ve Hafız'ın konuşmaktadır. Hafız'ın söyledikleri Kurandaki surelerde geçen ayetlerdir ve sırasıyla İsrâ Suresi 99. Ayet, Âli İmrân Suresi 134. Ayet ve Tevbe Suresi 14. Ayettir.

> ***"Yavuz:*** *Gitti Hafız… Biri daha gitti hafız.*
> ***Hafız: Allah,*** *onlar için hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir ecel belirlemiştir.*
> ***Yavuz:*** *İçim yanıyor Hafız. Hepsinin yuvalarını bulup, içindekilerle beraber yakmak istiyorum Hafız.*
> ***Hafız:*** *Onlar, bollukta ve darlıkta* ***Allah*** *yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir.*
> ***Yavuz:*** *İntikam almayacak mıyız Hafız?*
> ***Hafız:*** *Onlarla savaşın ki* ***Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin."***

d) Güncel olaylar ile ilişkisi

İncelenen bölümlerde terör örgütü PKK'ya yönelik söylemlere ek olarak, Türkiye'de yaşanan terör eylemleri, terör örgütlerinin mühimmat ve erzak depolarını karşı başlatılan operasyonlar, Türkiye'nin Suriye konusundaki politikaları ve sınır ötesi operasyonlar söylemleriyle güncel olaylar ile ilişki kurulmuştur.

Çolak'ı kaçırmaya yardım eden şoför;

> ***"Şoför:*** *Bu sefer çok kararlılar Çolak, Ağır zahiyat var.* ***Dağdaki unsurlarım birçoğu öldü. Mağaralar, mühimmat depoları hepsi gitti."***

Erdem Yarbay'ın Çolak'ın hikayesini anlattığı sahnede Türkiye'nin Suriye'deki operasyonları için;

> ***"Erdem Yarbay:*** *...* ***Bizim Suriyedeki varlığımız*** *birçok ülkeyi rahatsız ediyor arkadaşlar. Onlar da bu Çolak'ı kullanıyorlar, bize karşı."*
>
> ***"Sezin:*** *Alışveriş Merkezinden sonra neden durdun. ...*
> ***El-bab'ı*** *tamamen ele geçirdiler. Hesapta yoktu. Planlar değişiyor, ilerlemeye devam edebilirler.*
> ***Çolak:*** *İki uçak gönderin vursunlar. Nasılsa yanlışlık oldu dersiniz, üstüne bir de pardon patlatırsınız. Olur biter."*

Dizideki televizyon kanallarındaki haberlerde ise;

> *"Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başlattığı Şehit Başçavuş Kurtdereli operasyonu birinci haftasını bitirdi sayın seyirciler. Hedef, terör örgütünün kampları, mağaraları ve lojistik depoları. Tonlarca erzak imha edildi, yüzlerce kalaşnikof, roket atar, helikopter düşüren füzeler ve patlayıcı*

ele geçirildi. Bir haftanın sonunda hedeflenen alanın dörtte üçü kontrol altına alındı operasyon çok zorlu koşullarda ilerliyor ancak tüm zorlu koşullara rağmen operasyon devam ediyor."

3.3. "SAVAŞÇI" DİZİSİ ANALİZİ

"Savaşçı" dizisi, 9 Nisan 2017 tarihinde Fox Tv'nin prime time kuşağında yayınlanmaya başlamıştır ve halen devam etmektedir. Çalışmamız konusuna ise 9 Nisan 2017 ile 18 Haziran 2017 tarihleri arasında yayınlanan birinci sezon bölümleri dahil edilmiştir. Dizi, Özel Kuvvetler'e bağlı Bordo Bereli birliğindeki *"Kılıç Timi'*nin" hikayesini anlatmaktadır.

Albay Halil İbrahim Kopuz, Yüzbaşı Kağan Bozok ve başka askerler hapistedir, bazı askerler ise meslekten ihraç edilmiştir. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden sonra Albay Kopuz tahliye edilerek, kendi timini oluşturarak Türkiye'nin içinde bulunduğu karışıklıktan kurtulması ve sınır güvenliğinin sağlanması görevi verilir. Kopuz Albay, Kılıç Timi'ni tekrar bir araya getirir.

Oyuncu ve karakterler; Tümgeneral Ahmet Kutalmış (Serhat Nalbantoğlu), Albay Halil İbrahim Kopuz (Murat Serezli), Yüzbaşı Kağan Bozok (Berk Oktay), Üsteğmen Serdar Türkmen (Fırat Albayram), Üsteğmen Burak Yiğit (Ahmet Kayakesen), Teğmen Murat Gündoğdu (Alican Albayrak), Başçavuş Bayram Bayat (Burç Kümbetlioğlu), Başçavuş Turan Hüseyinoğlu (Hakan Dinçkol), Astsubay Galip Aygün (Bahadır Vatanoğlu), Üstçavuş Emre Durmuş (Uğur Biçer), Üstçavuş Selçuk Yenilmez (Doğan Bayraktar), Emekli General Mehmet Akif Kırlangıç (Alp Öyken), İlyas Karaca (Ali Tarık Fındık), Aslı Özkaynak (Yıldız Çağrı Atiksoy), Selver Bozok (Nazan Diper), Yıldız Bozok (Zeynep Elçin), Hatice Bayat (Yeliz Akkaya), Kubilay Ketenci (Onur Özaydın), Handan Hemşire (Münire Apaydın), Necati Türkmen (Necmettin Çobanoğlu), Yahya Batur (Hasan Şahintürk), Akın Özkaynak (Ege Aydan), Tepegöz Zülküf Keskin (Ercüment Fidan), Nihat (Timur Ölkebaş), Baran (Mert Öcal).

3.3.1. Aktör Tanımlama

Aktör tanımlama, *"biz"* ve "*ötekiler"*in tanımlanması olarak ele alınmıştır. Dizide, *"biz"* olarak tanımlanan Türkiye, Türk askeri, Bordo Bereliler ve özelde Kılıç Timi'dir. *"Öteki"* olarak tanımlanan ise PKK ve diğer terör örgütü üyeleri, devlete karşı ayaklanan ve darbe girişiminde bulunan kişilerdir –FETÖ- . İlk bölümde Kılıç Timi'nin kimlerden oluştuğu açıkça belirtilmektedir.

> ***"Kağan Bozok: Kılıç Timi, üstsubay, 5 astsubay*** *emir ve görüşlerine hazırdır* ***komutanım!***
> ***Kopuz Albay: … Bayram*** *geldin mi (Astsubay Kıdemli Başçavuş Bayram Bayat)? … **Burak** (Üsteğmen Burak Yiğit)? … **Gündoğdu** (Teğmen Murat Gündoğdu)? … **Selçuk** (Astsubay Kıdemli Üstçavuş Selçuk Yenilmez)? … **Turan** (Astsubay Başçavuş Turan Hüseyinoğlu)?… **Emre** (Astsubay Üstçavuş Emre Durmuş)?… **Galip** (Astsubay Üstçavuş Galip Aygül)? … **Kılıç Timi!***
> ***Kılıç Timi:*** *Emret* ***komutanım!***
> ***Kopuz Albay:*** *Kılıcınız keskin olsun!"*
>
> ***"Kağan Bozok:*** *Albayım ne düşünüyorsunuz?*
> ***Kopuz Albay:*** *Bir şey düşünmüyorum Kağan. Sadece utanç hissediyorum.* ***Bir asker olarak, utanç sadece. Bizi şeytanın aklına gelmeyecek oyunlar ile buraya tıkanlar şimdi devletin ta kendisine karşı saldırıyor. Bu adamlar asker falan değil. Kendi halkını bombalayan adam asker değil, teröristtir."***

Kopuz Albay bu konuşmasında kendini ve Kağan'ı asker olarak, darbe girişimini gerçekleştirenleri ise terörist olarak tanımlamıştır.

> ***"Emre: Biz*** *neyi bekliyoruz ya?*

> ***Turan:*** *Ne bekleyeceğiz ya?* ***Asker*** *ne bekler. Emir bekliyoruz."*

Benzer bir biçimde Emre ve Turan arasındaki diyalogda da *biz,* kurallara uyan ve emre itaat eden asker olarak tanımlanmıştır.

> ***"Kopuz Albay:*** *...* ***Bu gruba (terörist grubu)*** *mensup unsurlar silahlı kuvvetlerimizin içinde bulunduğu karışıklıktan yararlanıp, bazı kamu binalarına ve küçük yerleşim merkezlerine sızmayı deneyecekler. Flama asıp, kurtarılmış bölge görüntüsü vermeye çalışacaklar. Göreviniz* ***bu girişimi durdurmak ve olası bir sınır tecavüzünü engellemek ve sızma olursa, o grubu bulup etkisiz hale getirmek."***

3.3.2. Kavramsal Tanımlama

Bozok, teröristlerin elinde tutsaktır. Yabancı aksanla Türkçe konuşan bir tanesi, Bozok'a;

> ***"Yabancı (Redd) : O*** *(Ebu Şam isimli terörist) basit* ***bir katil****. Sana bir sır vereyim mi? Asıl korkman gereken kişi benim****.*** *Çünkü* ***ben şeytanın ta kendisiyim!"***

> ***"Kağan Bozok:*** *Sen kimsin?*
> ***Yabancı (Redd):*** *Bana herkes* ***"Redd"*** *der.* ***Benim işim*** *ihtiyaç duyulanı karşılamak. Nedir o Yüzbaşı?* ***Silah, silah ve daha çok silah. Ha bir de anlaşmazlık,*** *ben bunları sağarlım, gerisi kendiliğinden gelir."*

İlk diyalogda, Yabancı (Redd)'nın Ebu Şam'ı sadece bir katil olarak adlandırması, onun sadece sıradan bir uygulayıcı; kendisini ise Ebu Şam'dan daha

fazlası şeytan olarak tanımlaması planlayan düşman olduğunu göstermektedir. Diğer diyalogda ise, çıkarları uğruna kargaşa çıkartan ve bundan beslenen düşman olarak tanımlanmıştır.

Kopuz Albay, Kağan tutsakken tim ile yaptığı konuşmada kendisini yaptığı iş ve rütbesi gereği sakin ve akılcı davranması gereken bir asker ve tüm bunlardan önce bir insan olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmasıyla insani yönün tüm rütbelerden daha önemli ve değerli olduğunu vurgulamıştır ;

> ***"Kopuz Albay: Ben grup komutanıyım. Benden soğukkanlı, sakin, mantıklı kararlar vermem beklenir.*** *Doğrudur.* ***Devlet hizmetinde olan herkesin, her birimizin böyle olması gerekir. Ama ben her şeyden önce insanım, bir insan****, o kadar."*

Kağan tutsakken Ebu Şam'ı (teröristi) açıkça çocuk katili ve kadın satıcısı olarak tanımlamıştır;

> ***"Kağan Bozok:*** *Sen emir memir değilsin lan.* ***Sen çocuk katilisin, sen kadınları parayla satan orospu (sansürlenmiştir) çocuğusun!"***

Selver, Kaan ile konuşurken, Türk askerini yiğit, şerefli ve aslan gibi olumlu kelimeler ile tanımlarken; Tepegöz'ü katil ve zehir saçan olarak tanımlamıştır.

> *"Selver: Oğlum, ben seni* ***bu memleketin bir yiğidi ol, şanlı şerefli aslan gibi bir asker ol*** *diye yetiştirdim. Git,* ***görevin neyse onu yap.*** *Ben seni* ***babamın kan davasını*** *güt diye büyütmedim.* ***O (Tepegöz) katilin seni zehirlemesine, sana yanlış adım attırmasına izin verme.*** *Duydun mu beni?"*

Türkmen lideri Yahya Batur ile kafiledeki Aybala isimli küçük bir kız arasındaki diyalogda, Türk askerine kurtarıcı olma ve zor durumda olan insanlara yardım etmek için kendi canından vazgeçme gibi olumlu özellikler atfedilmiştir;

> ***"Aybala (Küçük kız):*** *Yahya bey, ya bizi onlara (teröristleri kast etmektedir) vermeyi konuşuyorlarsa?*
> ***Yahya Batur:*** *Bak ay kız.* ***Şu güneş batıdan doğsa, iki cihan bir araya gelse, o senin dediğin şey olmaz.***
> ***Aybala (Küçük kız):*** *Neden?*
> ***Yahya Batur: Onlar (Türk askerleri), aman verdikleri hiçbir Allah'ın kulunu zalime teslim etmezler.***
> ***Aybala (Küçük kız):*** *Neden?*
> ***Yahya Batur: Çünkü onlar Türk askeri. Onlar canlarını verirler, yine de bizi ele vermezler."***

Diğer dizilerde olduğu gibi, bu dizide de ***Türk bayrağı,*** özgürlük sembolü ve uğruna can verilmekten kaçınılmayan olarak kutsanmaktadır.

> ***"Turan: …*** *Orada gördüğü şey* ***bayrak*** *olmasaydı, Burak Üsteğmen şimdi yaşıyor olacaktı. Bizim de zayıf noktamız bu demek ki,* ***bayrak***. ***Onu*** *öyle görünce hiç birimiz dayanamıyoruz. Unutuyoruz her şeyi. Galiba düşmanda bunu çok iyi biliyor, biliyor ve kullanıyor.*
> ***Kağan Bozok:*** *Sonuç Turan?* ***Dünyanın en çok kan değen ve uğruna bedel ödenen bayrağı.*** *Sonuç bu işte."*

3.3.3. İmalar

Dizide, ilk bölümde 15 Temmuz darbe girişimi iması yapılmıştır. Tarih 15 Temmuz 2016'yı göstermektedir. Kağan ve Kopuz Albay hapistedir, Kopuz Albay'a suikast girişimi yapılacaktır ancak Kağan engel olur;

"Kopuz Albay: *Bunlar bizi öldürmeye çalışıyorlarsa Yüzbaşım,* ***çok ciddi bir şey*** *olacak demektir***.**
Kağan Bozok: 'Ciddi bir şey'*, derken ne düşünüyorsunuz*
Kopuz Albay: *Voltadaki o geri zekalı, sadece bir tetikçi Kağan. Zaten hapiste olan bir özel kuvvetler subayını neden öldürmek istersin ki, sebep ne olabilir? Bu şu demektir Yüzbaşım,* ***'biz bir şey yapmaya niyetliyiz ve sen buna burnunu sokamayacaksın'****. Tedbirli olalım Kağan,* ***sanırım o şeyin ne olduğunu çok yakında öğreneceğiz."***

15 Temmuz 2016 tarihini gösteren sahnedeki diyalogda, Kopuz *Albay'ın "çok yakında öğreneceğiz"* ve *"çok ciddi bir şey*" söylemleri, izleyicinin zihninde darbe girişimini yaratmaktadır. Ayrıca, Kopuz Albay ve Kağan'ın hapiste olması ve Albay'ın öldürülmeye çalışılması; darbe öncesi meslekten ihraç edilen ve mahkum edilen Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin, darbe girişimini gerçekleştirenler tarafından mesleklerinden ihraç edildiği ve mahkum edildiği iması yapılmıştır. Çünkü devam eden sahnelerde, Kopuz Albay'ın tahliye edilmesi, tekrar göreve dönmesi ve timini tekrar toplaması ile bu ima güçlendirilmiştir.

"Emre: *Pas nedir komutanım? Kılıç bir araya geldi ya, şimdi* ***dağlar*** *düşünsün."*

Kılıç Timi tekrar bir araya geldikten sonra, Emre'nin *"dağlar"* söylemiyle, dağlarda barınan, saklanan ve saldıran teröristler ima edilmektedir.

"Kırlangıç Paşa: *Kopuzdan haber çıkmadı mı Handan hanım?*
Handan: *Ay yok paşam, aramadı hiç.*
Kırlangıç Paşa: Burada hava kapandı, *Handan Hanım.* ***Demek bilmediğimiz bir yerlerde fırtına var."***

Kırlangıç Paşa, *"kapalı hava"* ile Kopuz Albay'ın ziyaretine gelmemesini ve "*fırtına"* ile ortada bir sorun olduğunu ima etmektedir. Nitekim diyalogun devamında bu imasını net bir biçimde açıklamaktadır;

> ***"Kırlangıç Paşa:*** *Anlayın ki handan hanım,* ***eğer Kopuz Albay beni ziyarete geliyorsa ortalık sakin, asayiş berkameldir. Eğer gelmiyorsa o vakit vardır bir çapanoğlu."***

Dizide birkaç sahnede Türkiye'nin bölünmesini isteyen ülkeler olduğu ve terör örgütlerinin bu devletler tarafından finanse edildiği ve kullanıldığı iması yapılmıştır;

> ***"Yabancı (Redd):*** ***…*** *Bak Ebu Şam'a bak. Bunlar Konstantinopolis'i alacaklar. Sen ne yaparsan yap,* ***ülkeni parça parça bölecekler****. Sen öldüğünle kalacaksın.* ***Herkes Türkiye'den bir parça alacak*** *ve Türkiye bitecek, pufff."*

Nihat isimli teröristin aynı bölüm içindeki iki farklı sahnede, *"dostlar"* olarak tanımladığı yabancı ülkelerdir;

> ***"Nihat (Terörist):*** *Selim, zaviyedeyiz. Adamlar geliyormuş. ... Olur ya bir aksilik olur,* ***dostlarımızı*** *hazır tut ha. ... Ben* ***o adamlar iç****in yıllarca eşek gibi uğraştım. ...* ***Onlara*** *inat canlı ele geçerim ve bildiğim her şeyi anlatırım. ... Zorda kalırsam buraya gelecekler ve beni alacaklar bu kadar."*
>
> ***…***
>
> ***"Nihat (Terörist): Bu adamları*** *tanıyor musun?* ***Onlar Batılı.*** *Kanada, Amerika, Avusturya. Bu sefer, sert kayaya tosladın Yüzbaşı.* ***O adamların*** *önünde beni öldüremezsin.* ***…*** *Gördün mü Yüzbaşı? Beni* ***onların*** *elinden beni alamazsın.* ***Onlar*** *seni aşar, seni aşar.* ***…*** *Türkiye'de değilsin, Türk sınırlarında*

değilsin. Seni yaşatmazlar, ***onlar*** *seni sağ bırakmazlar…* *Vurun şunu, vurun! Vursanıza ne bekliyorsunuz?"*

3.3.4. Karşıtlık

"Kopuz Albay: Burası Türkiye. Burada insanlar sorgusuz sualsiz asılmaz. İnsanların üzerine kimyasal bomba atılmaz. Çocuklar okula gider, babalar ev geçindirir, gençler âşık olur. Stadyumlarda insanlar bağırırlar, otogarlarda askerler uğurlarlar. Burada düğün olur, ölüm olur, sevinç olur, yas olur. Ama burada kafana göre davranamazsın. Burada düzen vardır, kanun vardır, yasa vardır. Burası Türkiye! Ama orası Türkiye değil *ve orada biri benim yüzbaşımı alıp da yaptığı işkenceyi filme çekiyorsa ben onu bastığı toprağa gömerim."*

Kopuz Albay'ın bu diyalogunda Türkiye'nin hukuk devleti olduğu ve vatandaşlarının yasalar ile yaşadığı ve korunduğu; sınır ötesinde ise Türkiye'nin aksine yasaların olmadığı ifade edilerek karşıtlık yaratılmıştır.

Nihat adlı terörist kaçırıldıktan sonra, Serdar ve Kağan arasında geçen diyalogda ise Türk askeri ve Türk devleti ile teröristler arasındaki yasaya bağlı olma/olmama karşıtlığı tarihe de atıf yapılarak verilmiştir;

"Serdar: *Ah be ağabey ya… Kafasına sıkacaktık onun. Hangimizin aklına gelmedi ki ağabey.* **…** *Hepimiz de düşündük bunu.* **…** *İşte yapamayız. Niye?* ***Çünkü biz yasayla bağlıyız. Çünkü bizim kurallarımız var. Ağabey tamam biz öyle aklımıza geleni yapmayız*** *da, ağabey, bu herifler bana neler yaptı, Ayhan'ı vurdular.*
Kağan Bozok: *Serdar, hepimizin duygusu aynı, ama…*

Serdar: *Ne ama ağabey işte hiçbir şey yapamayız değil mi? İçimiz kan ağlasa da, aynı düşünceyi bin kere kafamızdan geçiriyoruz gene hiç bir şey yapamıyoruz.*

Kağan Bozok: *Yapamayız evet. Yapamayız Serdar. Çünkü* ***biz*** *binlerce yıldır****, hiç çete olmadık. Hiç haydut olmadık, hiç pusu kurmadık, hiç arkadan vurmadık. Bizim*** *elimizde kılıç da olsa, ekmek de olsa* ***başımızda hep yasa vard****ır. Bu hep böyle olacak.* ***Türk töre demektir,*** *Serdar,* ***töre de yas****a. Oğlum hatırlasana Anadolu işgal altındayken kurduğumuz derneğin adı ne?* ***Müdafaa-i Hukuk, "yasayı savunmak". Biz buyuz*** *Serdar, bu değişmeyecek."*

3.3.5. Kanıt Gösterme

Turan ve Yahya Batur arasındaki konuşma, Türklerinin ve Kerküklülerin (Türkmenlerin) sadece günümüzde değil, tarihte de baskı ve şiddete maruz kaldığına kanıtlamaktadır.

"Yahya Batur: *Ben sizden birine bir şey olacak, maazallah yaralanacaksınız diye çok korkuyorum. Bizim için canınızı ortaya koydunuz.*

Turan: *Görevimiz.*

…

Yahya Batur: *Turan… Allah sizi esirgesin, başka ne diyebilirim ki. Keşke, felek bize bu günleri göstermeyeydi, bu acıları yaşatmayaydı, bu kaç-göç olacağına bayram seyran olaydı. Ama ne edersin,* ***Kerkük'ün de, Kerküklü'nün de bahtı kara yazılmış.***

Turan: *Yahya Bey.* ***Belene kampında, bir duvarın dibinde babamla dedem kurşuna dizilirken 5 yaşındaydım.***

Yahya Batur: *Bulgaria, muhacir misin?*

> ***Turan:*** *Evet, Bulgaria. O gün etrafta ay yıldızlı bir şey görmeyi o kadar isterdim ki ama koskoca dünyada sığınacak hiçbir şey yoktu. Nüfus kâğıdıma 'Turan' yerine 'Todor' yazıldı. Yahya Bey biz sıkıntıları çekiyoruz, evet, ama ben, ben susuzluktan ölmeye, bir kör kurşunla kara toprağa girmeye razıyım. Yeter ki bir daha hiç birimizin adı değişmesin, yeter ki siz Yahya Batur kalın, ben Turan Hüseyinoğlu."*

Yemin töreninden çıkan askerlere yapılan bombalı saldırı ve asker uğurlaması sırasındaki saldırılar sonrasında Kopuz Albay, Kılıç Timi'ni operasyona göndermektedir. Operasyon öncesinde yaptığı konuşmada, Türk Silahlı Kuvvetleri tarihinin köklü olduğu, daima gençlerin olduğu ve olacağı, ordunun var olmasını sağlayan en önemli şeyin vatani görevini yerine getiren gençlerin olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu konuşma Türk Silahlı kuvvetlerinin köklü bir tarihe sahip olduğunu kanıtlamaktadır;

> ***"Kopuz Albay:*** *Önceki akşam* ***Mehmetçik koğuşuna****, konuk oldum arkadaşlar.* ***Oradaki çocukların yüzünde bütün tarihi gördüm.*** *Bağlama çaldılar, çay içtiler, sevdiklerine bir şeyler yazdılar, gün saydılar, nöbet kavgası yaptılar.* ***Onlar bu ocağa adını veren çocuklar.*** *Kimi çiftçi, kimi işçi, hatta kimi mühendis, kaynakçı, elektrikçi, berber, aşçı ama öyle kaynaşmış, öyle değişmiş durumdalar ki sanki bir elin parmakları gibiler.* ***Bu ordunun tarihi tam 2500 yıllık bir tarih arkadaşlar. Ama emin olun, bu ordunun yaşı, bu 2500 yıl içinde hiç değişmemiştir. Bu ordu, tam 2500 yıldır 20 yaşında bir ordu ve bu ordu daima 20 yaşındadır. Çünkü bu ordu Mehmetçiktir. Çünkü bu orduyu 2500 yıldır yaşatan o ruhtur, o soy, o kandır o gençtir.*** *Şimdi, şimdi o Mehmetçik'e yapılan bir operasyon varsa, birileri gözüne o Mehmetçik'e*

dikiyorsa size vereceğim emir açıktır. Gidin, gidin ve o gözleri oyun anlaşıldı mı Kılıç?"

3.3.6. Bulgular

a) Milliyetçi söylemin yeniden üretimi

Dizinin incelenen bölümlerinde milliyetçi söylem, Türk askeri, daha özelde Bordo Bereliler ve Kılıç Timi, bayrak miti, Türkiye sınırları dışındaki Türkler için de kurtarıcı olma üzerinden işlenmiştir. Ayrıca, milli marşlar, milli andlar ve ağıtlar milliyetçi söylemin yeniden üretilmesine katkı sağlayan en güçlü unsurlardır. Savaşçı dizisinin incelenen bölümlerinde Komando Andı, Bordo Bereli Yemini, Dağlıca Ağıtı, Azeri şair Ahmet Cevat'ın Çırpınırdın Karadeniz şiiri (bestesiyle) kullanılmıştır.

> ***"Kırlangıç Paşa:*** *Evlat (Kopuz Albay'a),* ***asker dediğin adam iki bacağı iki dizinden kopmuş da olsa enseyi karartmayacak."***

> ***"Kağan Bozok:*** *Bakın, 14 yaşımdan beri* ***"sınır namustur"*** *diye gırtlak patlattım ben.* ***Sınır namustur, bayrak namustur ve ben namusumu korurum. Buna engel olan adam bedelini öder.*** *Ben size silah doğrultmam, Türk askeri size silah doğrultmaz.* ***Ama sınırını korur, namusunu korur, biz buna yemin ettik."***

Türk askerinin ne olursa olsun vatanını ve milletini koruyacağına dair olan bu söylemler milliyetçilik söylemi yeniden üretmektedirler.

Yahya Batur ve Türkmen kafilesi Türkiye'ye geçmeye çalışırlarken terörist gruba yakalanır. Grup içindeki küçük bir kız çocuğu olan Aybala, Türk askerini ve

Türkiye'yi hepsinden daha çok umut olarak görmektedir. Türk askerini görünce, *"Türkiye geldi, Türkiye geldi"* diyerek ve koşarak askere sarılır.

> ***"Aybala: Bu giysi (üniforma) çok güzel bayraklı, allı bayraklı.***
> ***Bayram:*** *Güzel değil mi?*
> ***Aybala:*** *Keşke kızlar da giyebilseydi. Ama olmaz değil mi?*
> ***Bayram: Sen Atatürk'ü biliyor musun?***
> ***Aybala:*** *Biliyorum.*
> ***Bayram: Kızlar da giyebilir bu elbiseyi. Subay da olabilirsin, astsubay da olabilirsin hatta pilot bile olabilirsin. Her şey olabilirsin."***

Aybala ile Bayram arasındaki bu diyalogda, küçük kızın üniformaya olan hayranlığı ama kız olduğu için giyemeyeceğini düşünmesi, karşılığında ise Bayram'ın Atatürk'ü sorması; Atatürk Türkiye'sinde kadın ve erkeğin eşit koşullarda olduğu göndermesiyle, söylem, Atatürk üzerinden verilmiştir. Çünkü Atatürk Türkiye'nin kurucusu ve kurtarıcısıdır.

Tepegöz ve diğer terörist Merdan arasında geçen diyalogda ise, Bordo Bereliler sayıca az olsa bile teröristleri yok edebilecek şekilde tanımlanmıştır ve bu şekilde milliyetçi söylem üretilmiştir;

> ***"Merdan:*** *Nasıl? Hiçbir şey yapmayacak mıyız? Öylece çekip gidecekler mi?*
> *…* *Şuraya bak, Bizim onlarca adamımız var istersek onları talan edebiliriz. Hah, nereye gidiyorsunuz? Korktun mu?*
> ***Tepegöz:*** *Korkmak mı? Aptal mısın sen?* ***Bordo Bereliler onlar, Özel Kuvvetler. Tamam, onlara saldırabilirsin, hatta bir kaçını öldürebilirsin ama geri kalan bir kaçı var ya, o senin yanında getirdiğin adamların hepsini yok eder.***

Sadece onları değil, seni de beni de yok ederler anladın mı?"

Necati Türkmen'in oğlu Serdar ile olan konuşmasında, önemli olanın vatan olduğunu vurgulamıştır;

"Necati Türkmen: ***…*** *Türkiye de koçlara kına yakarlar, Allah'a kurban olsun diye. Geline güveye kına yakarlar, birbirine kurban olsun diye. Bir de* ***askere kına yakarlar, vatana kurban olsun diye.*** *Ben seni o ocağa kınalayıp göndermiştim,* ***Necati Türkmen vatana verdiği oğlunu geriye isteyecek değil.*** *Katıl arkadaşlarına, Allah yardımcın olsun.* ***Benim vazifem size dua etmek, sizin vazifeniz bu toprağı çiğnetmemek."***

Kopuz Albay, Nihat isimli teröristi sorgularken, şehit olan her asker için hesap sorulacağını ve intikamının alınacağını söyler. Şehitlerin intikamının alınması, katilin cezalandırılması milliyetçi söylemi yeniden üretmektedir;

"Kopuz Albay: … *İş Mehmetçiğe gelince hesap biter. Hesap bitmezse açık yara kanamaya devam eder. Her Mehmetçiğin her damla kanı, onun dökülmesine neden olan şerefsizden gün gelir sorulur. Er ya da geç. Bu millet, evladının hesabını adamın burnundan fitil fitil getirir."*

b) **"Biz" ve "öteki" tanımlaması**

"Biz" tanımı, önceki örneklerde verildiği üzere, *Türk askeri, Türk devleti, Bordo Bereli Kılıç Timi* olarak verilmiş; *şanlı, şerefli, savaşçı, yiğit, kurtarıcı, aslan, kurt, kartal* nitelendirilmiştir. "Öteki" ise, *terör örgütleri ve üyeleri, devlete karşı ayaklanan kişiler* olarak verilmiş; *katil, şerefsiz, alçak, kahpe, çakal* olarak nitelendirilmiştir.

*"**Selver:** Oğlum, ben seni **bu memleketin bir yiğidi ol, şanlı şerefli aslan gibi bir asker ol** diye yetiştirdim. Git, **görevin neyse onu yap.** Ben seni **babamın kan davasını** güt diye büyütmedim. **O (Tepegöz) katilin seni zehirlemesine, sana yanlış adım attırmasına izin verme.** Duydun mu beni?"*

*"**Selver:** Hasan diyorum, bak, oğlun hapiste. Ama diyorum, öyle itlikten, uğursuzlukta değil. Namertlikten değil**. Yer gök çakal olmuş, hasan diyorum. Yer gök çakal olduysa, aslan ne yapsın? O (babası) bir aslandı, sen de öylesin**, duydun mu beni oğlum?"*

*"**Kopuz Albay:** Karşımızdaki öyle bir güç ki her noktadan saldırıyor ve **kahpece saldırıyor."***

*"**Kağan Bozok:** Bizim görevimiz sizi (Yahya Batur) o **alçaklara** vermemek. O yüzden siz görevinizi yapın, biz de görevimizi yapalım."*

*"**Kırlangıç Paşa:** O çocukları Kopuz, o çocukları ateşe doğru yalın kılıç koşsunlar diye yıllarca eğitiyoruz. **O bir savaşçı, bir savaşçı o**. Seni ben yetiştirdim, onu da sen. Biz ne yetiştirdik Kopuz, salon beyefendisi mi? Bir centilmen mi? Akıllı uslu adamları mı? Hayır, hiçbiri değil. **Biz dişleri, pençeleri olan bir şey yetiştirdik. Ona her ne diyorsan, aslan mı? Kurt mu? Kartal mı?** Bu adamlar Kopuz, bu adamlar "deli" olsunlar diye yetiştirildiler."*

"Yahya Batur: Onlar (Türk askerleri), aman verdikleri hiçbir Allah'ın kulunu zalime teslim etmezler."

c) Din ve milliyetçilik arasındaki bağ

Dizide, bazı sahnelerde İslam dinine ait söylemler görülmüştür. Bu söylemler genelde operasyon öncesi komutanların *"Allah yardımcınız olsun."* şeklindeki söylemlerdir.

> ***"Kağan Bozok:*** *Beyler, ilk atış bende. Sekiz kişiyiz, her atışta sekiz kişi istiyorum. Hazır olun.* ***Bismillah!"***
>
> ***"Kopuz Albay: Allah*** *yardımcınız olsun!"*
>
> ***"Bayram: Allah'ım*** *sana şükürler olsun* ***ya Rabbim!"***
>
> ***"Kağan Bozok:*** *(Komando Marşı'nda)* **Allah** *Türk komandosunu korusun!"*
>
> *"**Yahya Batur: Allah'ım suretinizi daim etsin. Allah sizi Muhammet ümmetinin başından eksik etmesin."***

Kağan Bozok, Ebu Şam tarafından infaz edilmek üzereyken, tasavvuf ve İslam dini için önemli olan kişilerin isimlerini de söyleyerek dua eder;

> ***"Kağan Bozok: Allahım****! Sana Yesevi'nin duasıyla sesleniyorum. Sana Yunus'un sesiyle sesleniyorum. Sana Hacı Bektaş'ın nefesiyle sesleniyorum. Ey ümitsizlerin ümidi! Sana şehit dedelerimin seslendiği gibi sesleniyorum. Bana ölümü kolay kıl. Vatan sağ olsun. Türk milleti var olsun."*

d) Güncel olaylar ile ilişkisi

Dizi, Türkiye'nin yakın tarihindeki 15 Temmuz 2016 darbe girişimi görüntüleri ile başlamaktadır. Hapishanede olan Kopuz Albay ve Kağan Yüzbaşı darbe girişimiyle ilgili gardiyanla konuşurlar;

> ***"Albay:*** *Kadir, ne oluyor?*
> ***Gardiyan Kadir: Bu bir kalkışma girişimi Albay'ım. İstanbul, Ankara her yer bombalanmış. Müdür yardımcısı, jandarma komutanı hepsi diken üstünde."***

> ***"Selver:*** *Hasan diyorum,* ***bak, oğlun hapiste. Ama diyorum, öyle itlikten, uğursuzlukta değil. Namertlikten değil.*** *Yer gök çakal olmuş, hasan diyorum. Yer gök çakal olduysa, aslan ne yapsın? O (babası) bir aslandı, sen de öylesin, duydun mu beni oğlum?"*

Selver'in Kağan'ın hapiste olmasıyla ilgili sözleri, 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde, asılsız suçlamalar ile açılan Balyoz ve Ergenekon Davalarında hapiste olan ve meslekten ihraç edilen askerler için yapılmış bir gönderme olarak, gerçekle ilişkilendirilmektedir.

Bir terörist grubunun sınırdan geçişini engellemek için operasyona giden Kılıç Timi, sınıra yakın bir tugaydan destek alacaktır. Fakat, halk nizamiye kapısından yakıt tankerinin geçişini engellemektedir. Kağan Bozok, halk ile konuşmaya gider. Bu durum, 15 Temmuz darbe girişiminde sivil halkın ellerinde Türk bayraklarıyla kışla önlerinde, sokaklarda ve önemli merkezlerde tuttukları nöbetlere göndermedir.

> ***"Kağan Bozok:*** *Arkadaşlar!* ***Bakın burada toplanma sebebinizi biliyorum,*** *itiraz da edecek değilim. Ama bu tankeri içeri sokmak zorundayım.*

Sivil 1: Sizi buradan çıkartmayız, hiç boşuna uğraşmayın.

Sivil 2: Biz burada kaç gündür niye bekliyoruz, bilmiyor musun?

Sivil 3: Komutan, şu iş durulana kadar gir içeri. Bak, gariban askere de bir şey olmasın, tatsızlık da çıkmasın.

Kağan Bozok: *Bakın söylentileri biliyorum, duyduğunuz şeyleri de biliyorum. Ama bütün hepsi yalan. Yeni bir kalkışma hareketi yok. Bu söylentileri çıkartanlar o kanlı çete ile ilişkisi olanlar. Sınır güvenliğimiz ciddi tehdit altında. Siz de bize yardımcı olun biz de görevimi yapalım.*

Sivil 4: *Biz diyeceğimiz dedik komutan,* ***bu tankerle nereyi bombalayacağınızı nerden bilelim?"***

Verilen diyaloglarla örneklendirildiği üzere; dizi, Ergenekon ve Balyoz Davaları ile tutuklu ve ihraç edilen askerler; 15 Temmuz 2016 darbe girişimi; darbe girişimi sonrası sivil halkın kışla önlerinde, önemli merkezlerde ve sokaklarda tutuğu nöbetler; Türkiye'nin sınır ötesindeki operasyon ve varlığı; bir bölümde sivil askerleri taşıyan otobüse bombalı saldırı gibi güncel konularla ilişkilidir

SONUÇ

İnsanın benzerleri ile bir arada yaşama isteği, salt kişisel bir istek olmayıp, en basit neden olarak hayatta kalmak içindir. Çünkü ilkel çağlarda dahi yaşamsal döngünün devam ettirilebilmesi için, belli bir grup içinde yaşama ve o gruba aidiyet önemlilik arz etmiştir. Tarih ilerleyip, çağlar değiştikçe insanın grup içinde yaşama biçimi değişse de bu önemlilik kaybolmamış, yerine yeni yapılar koymuştur. İlkel dönemdeki kabile anlayışı, modern dönemde yerini sınırları çizilmiş, tanımlamaları yapılmış bir anlayışa, yani millete bırakmıştır. Millet ve milliyetçilik kavramları, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren bireyleri birleştiren ama aynı zamanda ayrıştıran, farklılaştırana en güçlü argümanlar olmuştur. Dönemsel ve toplumlara göre değişiklik gösterse de bu güçlülüğünü korumuştur.

İdeolojik olarak milliyetçilik, resmi devlet politikası olsun olmasın her ulus-devletin varlığını dayandırdığı, pekiştirdiği ve koruduğu bir ideoloji olmuştur. Bu sebepledir ki, bireyi etkilemek için aracılar yardımıyla empoze edilmekte ve her gün yeniden üretilerek hatırlatılmaktadır. Çünkü hatırlatma bir ideolojinin devamlılığını sağlamada aniden ortaya çıkarılmasından daha etkili olmaktadır. Bireyin bilinçaltına işlenen ve küçük hatırlatıcılar ile aktif tutulan ideoloji, ihtiyaç duyulduğu kriz anında kolayca ortaya çıkmakta ve kullanılmaktadır. Tarih boyunca, ulus-devletler bu yöntemi kullanmış ve kullanmaya da devam etmektedir. Milli eğitim, milli bayram, bayraklar, marşlar, futbol maçları, uluslar arası organizasyonlar vb. her biri milliyetçi söylemin yeniden üretildiği alanlardır.

Milliyetçi söylemin yeniden üretildiği alan şüphesiz ki medyadır. Medya, iletileri aracılığıyla açık ya da kapalı bir biçimde milliyetçi söylemi yeniden üretir. Bu üretim, toplumsal ve siyasal alanda karşılaşılan olay ve durumların şiddetine göre seyrini değiştirir. Hitler Almanya'sının radyo ve sinemayı kendi faşist ideolojisine göre kullanması, Stalin Rusya'sının komünizmi öğretme ve yayma amacıyla sinemaya başvurması, Kurtuluş Savaşı'nın etkisiyle Türk sinemasında birçok bu savaşı anlatan filmler üretilmesi gibi örnekler, ideolojinin özelde milliyetçiliğin empoze edilmesini ve hâkim ideolojinin devamlılığını sağlamaktadır.

Bu çalışmada millet ve milliyetçilik kavramları – kuramları ve bireyin gerek toplumsal gerekse siyasal düşüncelerinin nasıl oluştuğu, tecrübelerini nasıl edindiği, toplumla nasıl bir bağ oluşturduğuna ve bireyin toplumsallaşmasında ve siyasal anlamda da en fazla etkilendiği aracı olan kitle iletişim araçları/medya ile milliyetçilik arasındaki ilişkiye dair literatür taraması yapılmıştır. Toplumsallaşma süreci, bireyin, içinde yaşadığı toplumun değer ve normlarını öğrenmesi, kültürel birliktelik sağlaması toplumsal bütünlüğün dolayısıyla ulusal bütünlüğünün sağlanmasında önemlilik arz etmektedir. Van Dijk'in Eleştirel Söylem Çözümlemesi yöntemi, *aktör tanımlama, kavramsal tanımlama, imalar, karşıtlık ve kanıt gösterme* başlıkları kullanarak yaptığımız analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre medya ve milliyetçilik arasında karşılıklı yarara dayanan bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Medyanın bir yandan milliyetçi söylemi üreterek milliyetçi ideolojiyi beslediği, bir yandan da milliyetçilik ideolojisinden yararlanarak ürünler sunduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde hala hâkim medya aracı olan televizyon, bu ürünlerin sıklıkla yer aldığı aracı konumundadır.

Hall'e göre, anlamlar toplumsal ilişki ve yapılarda özümsenmektedir. Belirli kültürel ve siyasal pratikler aracılığıyla, toplumsal konularak eklemlenebildikleri ve toplumsal özneleri oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları sürece toplumsal olarak işlev görürler. Anlam ise, iktidar ilişkileri çerçevesinde anlamlandırılır. Söylem de bu ilişkiler çerçevesinde iktidara eklemlenir. Bu sebeple *"medya ideolojiktir"* diye özetlemektedir. Ona göre, ideolojik olanın kendine has toplumsal, siyasal ve kültürel koşulları bulunmaktadır ve iletişim çalışmaları, toplumda temsil sistemlerinin konumlandırıldığı toplumsal, teknolojik, ekonomik ve siyasal koşullar dikkate alınmadan gerçekleştirilemez. (Hall, 2014:90-91) Modern iletişim araçları toplumsal yapılar ve pratiklerin dışında kavramsallaştırılmazlar, çünkü giderek bu alanın bir parçası haline gelmektedir. Günümüzde, iletişim kurumları ve ilişkileri toplumsal ve siyasal alanı tanımlıyor ve inşa ediyor; üretken ekonomik ilişkileri biçimlendirmektedirler. (Hall,2014:83)

Medya, toplumun yaşadığı ekonomik, kültürel ve siyasal olaylardan etkilenerek ürünler sunar. Araştırmamızın da konusu olan diziler, açık bir biçimde milliyetçi

söylemi yeniden üreten diziler olarak Türkiye'nin yakın döneminde yaşadığı darbe girişiminin sonuçlarıdır. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi, Türkiye'de silahlı kuvvetlere karşı bakış açısında değişiklik yaratabilecek yapıdaydı. Çünkü devletin emniyet güçleri tarafından TBMM, Polis Özel Harekat (PÖH) ve diğer önemli merkezler bombalanmış, birçok silahlı kuvvetler personeli ve sivil halk yaralanmış, yaşamını yitirmişti. Fakat bu diziler gerek 15 Temmuz'u gerçekleştirenlere karşı, gerekse yıllarca mücadele edilen terör örgütlerine karşı olan mücadele söylemleriyle, silahlı kuvvetlere olan güveni ve saygıyı tekrar artırmıştır. Çünkü incelenen dizilerde vatan için şehit olan, bayrağı yere indirmeye çalışana izin vermeyen, sivil halkı koruyan, teröristlerden hesap soran kahramanlar aktarılmış ve milliyetçi söylemin yeniden üretilmesini sağlamışlardır.

İncelenen dizilerde, millet kavramının tanımlanmasında kullanılan ortak bir dil, ortak bir din, ortak mitler ve tarih, tarihi bir toprak/ ülke, bağımsızlık ve diğer milletlerden ayrılma sembolü olarak bayrak gibi kavramlara sıklıkla yer verilmiş ve "biz" oluşumunu sağlayan "öteki" ise yaratılmış, "biz" ve "öteki" arasındaki farklılıklar söylemlerde sıklıkla yer edinmiştir. Bizim milliyetçiliğimiz, vatan savunması, bağımsızlığımızı, birlik ve bütünlüğümüzü koruma, vatan ve millet için canımızı feda etme, masumların hayatını kurtarma ve tüm bunlara zarar verecek düşmanlar ile mücadele etme kavramlarıyla *"doğallaştırılmış"*tır. Bu doğallaştırma, gerek geçmiş dönemde verilen mücadelelerin anlatılmasıyla gerekse yakın dönemde yaşanılan olay ve durumların kurgulanmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca, dizilerde milliyetçi söylemin üretilmesi ve pekiştirilmesi amacıyla, Billig'in "*banal milliyetçilik"* olarak tanımladığı kuramında milliyetçiliğin hatırlatıcıları olarak gördüğü marşlar da kullanılmıştır.

Her üç dizide de ortak bir toprak/ ülke söylemi sıklıkla yer almıştır. Bu ortak ülke, Türkiye'dir. Türkiye uğruna mücadele edilen, korunan, geçmişte de yurt olarak sayılan ve ebedi olarak görülen, kutsal sayılandır. Bu sebeple uğruna verilen tüm mücadeleler doğru ve gerekli görülmektedir.

Bayrak kavramı bir söylem içinde anlamlandırır ve bu söylem çoğu kez milliyetçilikle ilişkilendirilir. Bayrak, aynı bayrak altında yaşayan insanların belli bir topluma aitliğini belirtir ve bu yönüyle güçlü bir ulus ve kimlik sembolüdür. Firth'e göre bayrak, bir *"yoğunlaşma sembolü"* ve *"toplum hakkındaki duygulanım için bir odak"* olarak günümüzde milli bayrak sembolik bir işlevi yerine getirir. Milli bayrak, milletin kutsallığını simgeler; sadık vatandaşlar tarafından ona saygı gösterilir ve protesto etmek isteyenler tarafından törensel bir şekilde aşağılanır. (Akt. Billig, 2002:52) İncelenen dizilerde, bağımsızlık sembolü olan bayrak da kutsanmış, gönderde kalması için can verme ve bayrağı indirmeye çalışanlara (bağımsızlığa zarar vermek isteyenler) izin vermeme söylemleri sıklıkla kullanılmıştır.

Hall'un de belirttiği üzere medya toplumun, ekonomik, kültürel ve siyasi gelişmelerinden etkilenmektedir.(Bkz.Hall) İncelediğimiz diziler de özellik Türkiye'nin yakın döneminden, genel ve güncel siyasi yapısından etkilenmiştir. İncelediğimiz ilk dizide, Börü ekibi FETÖ yapılanmasını önlemeye çalışan, aynı zamanda diğer teröristlere karşı mücadele veren ve bunu başarmak için birçok şeyi feda eden bir ekiptir. Dizide, milliyetçi söylem, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak isteyen tüm düşmanlara bedel ödetme, Türk'ün güçlü olduğu vurgusu, Mustafa Kemal ve onun askeri olma, millet uğruna gönüllü olarak can verme gibi söylemler ile yeniden üretilmektedir. Dizi boyunca, FETÖ ve PKK'ya yönelik söylemlere ek olarak; daha önceki bir tarihe alıntılansa da Ortaköy'deki gece kulübü saldırısı, Ergenekon ve Balyoz davaları ve Silivri Cezaevi'nde hapis yatan subaylar *(Kardak'a bayrak diken adam da burada içeride Filonun en zeki adamı da)*, çözüm süreci ve süreç sırasında kazılan hendek ve tüneller, çok konuşulan MİT tırları meselesi, Rus uçağının düşürülmesi olayı, FETÖ firarisi olarak anılan Savcı Zekeriya Öz'ün Asena'nın sorgusunda aynı isimle kullanılması, FETÖ'nün haberleşme ağı olarak belirtilen kriptolu By Lock uygulaması, 15 Temmuz'da paşanın düğünde olması gibi detaylı olarak güncel olaylarla ilişkilidir.

İkinci dizi, Söz'de ise, terör örgütleri ve özelde Çolak isimli teröristin yakalanması ve eylemlerine engel olunması biçiminde bir hikâye kurgulanmıştır. Dizide milliyetçi söylem, bayrak miti, Kurtuluş Savaşı, Türk askerinin güçlü ve

mücadeleci oluşu, teröristlere boyun eğmeme, vatan uğruna can verme, şeref ve onuru hayattan üstün tutma, sığınmacıları kurtarma ve koruma (merhamet, vicdan söylemi), teröristleri yakalama ve intikam alma, marş söyleme (Alay Marşı'nı ve Gündoğdu Marşı'nı söylemişlerdir) gibi birçok kavram ile yeniden üretilmiştir. Bu söylemi üretirken, Türkiye'de yaşanan terör eylemleri, terör örgütlerinin mühimmat ve erzak depolarını karşı başlatılan operasyonlar, Türkiye'nin Suriye konusundaki politikaları ve sınır ötesi operasyonlar söylemleriyle güncel olaylar ile ilişki kurulmuştur.

Savaşçı'da ise FETÖ yapılanması ve 15 Temmuz darbe girişimi ile yakından ilişki kurulmuştur. Dizinin ilk bölümü, asılsız suçlamalar ile hapiste olan muvazzaf subayların 15 Temmuz darbe girişini televizyondan izlediği ve radyodan dinlediği sahneler ile başlamaktadır. Sonrasında ise bu askerler tahliye edilir ve kendi özel timleri ile teröristlere karşı mücadele etmeye başlar. Dizide milliyetçi söylem, Türk askeri, daha özelde Bordo Bereliler ve Kılıç Timi, bayrak miti, Türkiye sınırları dışındaki Türkler için de kurtarıcı olma üzerinden işlenmiştir ve söylemi güçlendiren Komando Andı, Dağlıca Ağıtı, Azeri şair Ahmet Cevat'ın Çırpınırdın Karadeniz şiiri (bestesiyle) kullanılmıştır. Ayrıca dizi, Ergenekon ve Balyoz Davaları ile tutuklu ve ihraç edilen askerler,15 Temmuz 2016 darbe girişimi, darbe girişimi sonrası sivil halkın kışla önlerinde, önemli merkezlerde ve sokaklarda tutuğu nöbetler, Türkiye'nin sınır ötesindeki operasyon ve varlığı gibi güncel konularla ilişkilidir.

Milli kimliğin oluşturulmasında biz ve öteki tasarımının öneminden ve gerekliliğinden ilk bölümde bahsetmiştik. İlkel dönemde dahi biz ve öteki arasında var olan ayrım modern dünyanın en gelişmiş toplum yapısı olarak görülen uluslar olarak düşünüldüğünde, bir ulusun var olabilmesi ve kendini tanımlayabilmesi, yani biz olabilmesi, kendine ait ortak unsurlara bağımlı olduğu kadar diğer ulusların, yani ötekinin, oluşmasına ve onlardan farklılaşmasına da bağlıdır. Bir ulus kendi varlığının ve üstünlüğünün kabul görmesi için farklıları ile sınırlarının belirlendiği diğer uluslara, 'öteki' ye ihtiyaç duymaktadır. Ulus-devlet ve dolayısıyla hegomonik siyasi söylem bu ihtiyacın bilinciyle farklılıkları güncel tutarak, güçlü argümanlar ile

destekleyerek, gerektiğinde tarihe başvurarak ve kitle iletişim araçlarını kullanarak kendi milli kimliğini korur ve pekiştirir, bu koruma ve pekiştirme ise süreklilik arz eder. İncelenen üç dizide de bu önemli argümana dair ortak söylem "biz" olan Türk askeri ve Türk polisi, daima güçlü, kararlı, mücadeleden kaçmayan, vatan ve bayrak uğruna kendini feda eden, halkını koruyan ve diğer halklara da yardım eden, teröristlerden hesap soran ve intikam alan biçimindedir. "Öteki" olan teröristler ise, masum ve sivilleri öldürmekten çekinmeyen, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak isteyen, güçlü devletlerin maşası olan, cani, acımasız, hain biçimindedir.

İncelenen üç dizide de ortak bir mit ve tarih anlayışı kavramına dair söylemler kullanıldığı görülmüştür. Bu söylemler, izleyicide kadimlik hissi yaratmak ve milliyetçi ideolojiyi güçlendirmek adına tarihe atıf biçiminde kullanılmış, incelememiz sırasında ise "kanıt gösterme" başlığı altında verilmiştir. Börü'de Anadolu topraklarının çok uzun yıllar boyunca Türklerin yurdu olduğuna ve uğruna birçok mücadelenin verildiğine dair eski Türk devletlerinin liderleri olan Alp Arslan'a, Fatih Sultan Mehmet'e; Söz'de Kurtuluş Savaşı'na; Savaşçı'da ise Türk ordusunun 2500 yıllık tarihe sahip olduğuna ve Nene Hatun gibi tarihi bir kişiliğe atıflar yapılmıştır. Ayrıca Börü dizisinde hem anlamı hem de simgesi olarak, Türk mitolojisinde önemli bir hayvan olan ve Türkler ile özdeşleştirilen *"kurt"* kullanılmıştır.

Milleti tanımlayan unsurlardan ortak bir din anlayışı kavramı incelenen üç dizide de görülmüştür ve her dizide de ortak din olarak kabul edilen İslam'a dair söylemlere yer verilmiştir. Bu söylemler, Söz dizisinde çok daha yoğunken diğer dizilerde daha azdır. Söz dizisinde özelikle Hafız karakteri ile İslami söyleme yer verilmiş, ancak diğer asker ve komutanlar da bu söylemleri kullanmıştır. Börü'de ise İrfan Başkan ve Börü'nün telsiz kodu ile Kuran suresi arasında oluşturulan bağ en önemli İslami söylemdir. Savaşçı'da da dualar aracılığıyla benzer söylemler kullanıldığı görülmüştür. Dizilerde İslami söyleme yer verilmesi, Türk askerinin aynı zamanda Müslüman olduğu yönünde algılanmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, basılı araçlar ile başladığı 19. yüzyıldan bu yana, medya ve milliyetçilik arasındaki ilişki, teknolojinin de gelişmesiyle biçim değiştirmiş ve giderek artmıştır. Günümüzde, televizyon, sinema ve internet aracılığıyla milliyetçi söylem üretilmektedir. Bu aracıların içinde uzun bir zaman dilimine yayılmış etkisi ile televizyon, hala güncelliğini korumaktadır. Yakın tarihte yaşanan darbe girişimi sonrasında millet ve milliyetçiği pekiştirici, daha özelde asker ve polis temalı ürünler artan bir biçimde televizyonda sunulmaktadır. Araştırmamıza da konu olan televizyon dizilerinde ise ulus kimliği ön plana çıkarılarak, milliyetçi ideoloji pekiştirilmiştir. Sözü geçen dizilerde ideolojinin pekiştirilmesinde, milleti tanımlamada kullanılan ortak bir yurt/ülke, ortak bir din, bağımsızlık sembolü olan bayrak, ortak bir mit ve tarih anlayışı gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, Söz dizisinde Alay Marşı ve Gündoğdu Marşı; Savaşçı dizisinde ise Bordo Bereli Yemini, Komando Andı gibi marşlar ve yeminler kullanılmıştır. Bu marş ve yeminler, gerçek hayatta da olduğu gibi kullanıldığı için gerçekçiliği ve inandırıcılığı arttırmıştır.

İncelenen dizilerde genellikle Türk Silahlı Kuvvetleri ve Polis Özel Harekât'ın özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde olmak üzere terör örgütleri ile mücadeleleri anlatılmıştır. Biz ve öteki arasında ayrım yapılarak, biz'i temsil eden TSK ve PÖH'e *"şerefli, kurtarıcı, koruyucu"* gibi iyi özellikler atfedilirken; öteki konumundaki terör örgütlerine ise *"hain, katil"* gibi kötü özellikler atfedilmiştir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölge halkının da Türkiye'nin birer vatandaşı olduğu, dolayısıyla korunması ve hizmet edilmesi gerektiği, devletin her zaman yanlarında olduğu vurgusuna sıklıkla yer verilmiştir. Bu vurgu ile Türkiye'nin doğusu ve batısı arasında hiçbir fark olmadığı, devletin her zaman eşit davrandığı, bir ve bütün olduğu mesajı verilmiştir. Dizilerde din ile ilgili söylemler olarak özellikle İslami söylemlere belirgin bir biçimde yer verildiği görülmüştür. Ayrıca, asker taşıyan araca yapılan terör saldırısı, sınır ötesi operasyonlar, darbe girişimi gibi gerçek ve güncel olaylar dizilerde yer almıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alkan, Türker (1979). Siyasal Toplumsallaşma. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Althusser, Louis (2014), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Çev.Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları

Anderson, Benedict (2017). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (9. Basım) (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları

Arı, Tayyar (2008). Uluslar Arası İlişkiler ve Dış Politika. (7.Baskı) Bursa: Marmara Kitap Merkezi (MKM Yayıncılık)

Aristoteles (1975). Politika (Çev. Mete Tuncay). İstanbul:Remzi Kitabevi

Armstrong, John (2018). Milliyetçilikten Önce Milletler (Çev. S.Erdem Türközü). İstanbul: İletişim Yayınları

Aziz, Aysel (2015). Siyasal İletişim (6.Basım). Ankara: Nobel Yayınları

Balibar, Etienne, Immanuel Wallerstein (1993). Irk, Ulus, Sınıf (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları

Barth, Fredrik (2001). Etnik Gruplar ve Sınırları "Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizayonu" (Çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan). İstabul: Bağlam Yayınları

Baumann, Zygmunt (2010). Sosyolojik Düşünmek (7.Basım) (Çev.Abdullah Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Baumann, Zygmunt (2019). Kimlik (2.Basım). (Çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları

Bektaş, Arsev (2007). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi (3.Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları

Bilgin, Nuri (2007). Kimlik İnşası. İzmir: Aşina Kitaplar

Billig, Micheal (2002). Banal Milliyetçilik (Çev. Cem Şişkolar). İstanbul: Gelenek Yayıncılık

Breuilly, John (1993): Nationalism and State. (2.Baskı) Manchester University Press.

Calhoun, Craig (2012). Milliyetçilik (3. Baskı) (Çev.Bilgen Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Canetti, Elias (2006). Kitle ve İktidar (Çev. Gülşat Aygen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Cevizci, Ahmet (2005). Paradigma Felsefe Sözlüğü (6.Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık

Chatterjee, Partha (2013). “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm” (5.Baskı) (Çev. Evrem Tilki) Şu kitapta: Der. Ayşe Gül Altınay. Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 105-125

Chomsky, Noam ve Edward S. Herman (2012). Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politiği (2.Basım). (Çev. Ender Abadoğlu). İstanbul: BGST Yayınları

Connoly, William E. (1995). Kimlik ve Farklılık (Çev. Ferma Lekesizalın) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Çetin, Halis (2003). İnsan ve Siyaset Siyasetin Psikolojik Temelleri. Ankara.Siyasal Kitabevi

Daver, Bülent (1969). Siyaset Bilimine Giriş (2.Baskı). Ankara: Doğan Yayınları

Duverger,Maurice (1982) Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri (Çev. Şirin Tekeli) İstanbul: Varlık Yayınları

Eagleton, Terry (1996). İdeoloji (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Emerson, Rupert (1965). Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları (Çev. Dr.Türkkaya Ataöv). Ankara:Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları

Emirosmanoğlu, Ali Osman (2010). “Elif Film Yolculuğunda Yücel Çakmaklı” Şu kitapta: Ed. Abdrurahman Şen. Türk Sinemasında Yerli Arayışlar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,311-318

Erhat, Azra (2000). Mitoloji Sözlüğü (9.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi

Eriksen, Thomas Hylland (2004) Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Bakış (Çev. Ekin Uşaklı). İstanbul: Avesta Yayıncılık

Erözden, Ozan (1997). Ulus Devlet. Ankara: Dost Kitabevi

Esen, Şükran Kuyucak (2010). Türk Sinemasının Kilometre Taşları (2.Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı

Fichter, Joseph (2001). Sosyoloji Nedir? (5.Baskı) (Çev. Nilgün Çelebi) Ankara: Atilla Kitabevi

Flint, Colin,ve Peter J. Taylor (2014). Siyasi Coğrafya: Dünya Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik (6. Basım) (Çev. Fulya Ereker). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Gellner, Ernest (1992). Uluslar ve Ulusçuluk (Çev. Büşra Ersanlı Bahar,Günay Göksu Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları

Gellner, Ernest (2012). Milliyetçiliğe Bakmak (4.Baskı) (Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık). İstanbul: İletişim Yayınları

Giddens, Anthony (2008). Ulus, Devlet, Şiddet (2.Baskı) (Çev.Cumhur Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları

Giddens, Anthony (2012). Sosyoloji (Çev. Hüseyin Özel, Abdülkadir Sönmez vd). Editör: Cemal Güzel: İstanbul: Kırmızı Yayınları

Gidişoğlu, Sercan, Kerem Rızvanoğlu (2012). "İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler ve Ağ Yapısı Üzerine Bir Analiz" Şu kitapta: Der. Yasemin İnceoğlu. Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları,223-245

Göregenli, Melek (2013). "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları". Şu Kitapta: Ed. Mahmut Çınar. Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, 57-73

Güllüpunar, Hasan (2010). Siyasal İletişim ve Aday İmajı. Konya: Eğitim Akademi Yayınları

Güngör, Erol (1971). Avrupa'da Milliyetçilik, Elie Kedourie (Çev. M. Haluk Timurtaş), Önsöz.

Hall, Stuart (1994). "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki" (Çev. Mehmet Küçük). Şu kitapta: Der. Mehmet Küçük. Medya,İktidar,İdeoloji. Ankara:Ark Yayınları Sf:169-209

Hall, Stuart (2014). "İdeoloji ve İletişim Kuramı" (3.Basım) (Çev.Ahmet Gürata). Şu kitapta: Der. Süleyman İrvan, Medya, Kültür, Siyaset. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 79-96

Hechter, Micheal (1975). Internal Colonialism the Celtic Fringe in British National Development 1536-1966. Los Angeles: University of California Press

Heywood, Andrew (2014). Siyaset (14. Baskı) (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, vd.) Editör: Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları

Heywood, Andrew (2017). Siyaset Teorisine Giriş (8.Baskı) (Çev. Hızır Murat Köse). İstanbul: Küre Yayınları

Hobsbawm, Eric J. (1999). İmparatorluk Çağı 1875-1914 (Çev. Vedat Aslan). Ankara: Dost Kitabevi

Hobsbawm, Eric J. ve Terance Ranger (2006). Geleneğin İcadı (Çev. Mehmet Murat Şahin) İstanbul: Agora Kitaplığı

Hobsbawm, Eric J. (2014). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik" (5.Baskı) (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Hroch, Miroslav (2011). Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi (Çev. Ayşe Ödemir). İstanbul: İletişim Yayınları

Hutchinson, John (2008). "Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması" (Çev. Yetkin Başkavak). Şu kitapta: Der. Umut Özkırımlı 21.Yüzyılda Milliyetçilik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 77-100

Huyssen, Andreas (2011). “Postmodernin Haritasını Yapmak” (Çev. Mehmet Küçük) Şu kitapta: Der. Mehmet Küçük Modernite versus Postmodernite İstanbul: Say Yayınları 231-261

İnceoğlu, Yasemin ve Nebahat A. Çomak (2016). Metin Çözümlemeleri (2.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Jeanneney Jean- Noel (2006). Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi (2.Baskı) (Çev.Esra Atuk). İstanbu: Yapı Kredi Yayınları

Kaplan, Yusuf.(2008). Türk Sineması (2.Basım) Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi,740-745

Kaypakoğlu, Serdar (2006). Toplumsal Yaşam ve Birey Sosyoloji ve Sosyal Psikolojide Temel Yaklaşımlar. İstanbul: Noas Yayıncılık

Kedourie, Elie (1971). Avrupa’da Milliyetçilik (Çev. M.Haluk Timurtaş). Ankara: Milli Eğitim Basımevi

Kellner, Douglas (2011). “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm:Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar” Çev. Mehmet Küçük) Şu kitapta: Der. Mehmet Küçük Modernite versus Postmodernite İstanbul: Say Yayınları 409-450

Kellner, Douglas (2013). Sinema Savaşları Bush-Cheney Döneminde Hollywood Sineması ve Siyaset (Çev. Gürol Koca). İstanbul: Metis Yayınları

Kenez, Peter (1985). The Birth of the Propaganda State Soviet Methods of Mass Nobilization 1917-1929 Cambridge University Press

Kenez, Peter (2008). “Stalin Dönemi Sovyet Sineması” (2.Basım) (Çev.Ahmet Fethi) Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 446-455

Kırbaş, Bilal (2010). “Halit Refiğ ve Ulusal Sinema”. Şu kitapta: Ed. Abdrurahman Şen. Türk Sinemasında Yerli Arayışlar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 257-269

Kışlalı, Ahmet T. (1991) Siyasal Sistemler Siyasal Uzlaşma ve Çatışma. Ankara: İmge Yayınları

Kışlalı, Ahmet T. (2007) Siyaset Bilimi (12. Bakı) Ankara: İmge Yayınları

Komatsu, Hiroshi (2008). “Japonya’da Klasik Sinema”. (2.Basım) (Çev.Ahmet Fethi) Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 472-481

Leca,Jean (1998). Uluslar ve Milliyetçilikler (Çev. Siren İdemen). İstanbul: Metis Yayınları

Loomba, Ania (2000). Kolonalizm Postkolonyalizm (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Macionis, John J. (2013). Sosyoloji (13. Baskıdan Çeviri) (Çev. Ed. Vildan Akan). Ankara: Nobel Yayıncılık

Maktav, Hilmi (2013). Türk Sinemasında Tarih ve Siyaset. İstanbul: Agora Kitaplığı

Marshall, Gordon (2005). Sosyoloji Sözlüğü (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları

Milli Türk Talebe Birliği Sinema Kulübü (1973). Milli Sinema Açık Oturum. İstanbul: MTTB Sinema Kulübü Yayınları

Mills, C.Wright (1974). İktidar Seçkinleri (Çev.Ünsal Oskay). Ankara:Bilgi Yayınevi

Morandini, Morando (2008). "Faşizm'den Yeni-Gerçekçiliğe İtalya" (2.Basım) (Çev.Ahmet Fethi) Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 406-415

Morley, David ve Kevin Robins (1997). Kimlik Mekanları Küresel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar (Çev: E. Zeybekoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nagel, Joane (2013). "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik" (5.Baskı) (Çev. Aksu Bora) Şu kitapta: Der. Ayşe Gül Altınay. Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 65-101

Najmabadi, Afsaneh (2013). "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak" (5.Baskı) (Çev. Tansel Güney, Elçin Gen) Şu kitapta: Der. Ayşe Gül Altınay. Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 129-165

Nairn, Tom (2015). Milliyetçiliğin Yüzleri Janus'a Yeni Bir Bakış (Çev. Seda Kırdar, Mehmet Katip). İstanbul: İletişim Yayınları

Nişanyan, Sevan (2010). Çağdaş Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Everest Yayınları

Nowell-Smith, Geoffrey (2008). "Sosyalizm, Faşizm ve Demokrasi" (2.Basım) (Çev.Ahmet Fethi). Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 385-395

Onaran, Alim Şerif (1994). Türk Sineması 1.Cilt. İstanbul:Kitle Yayınları

Oran, Baskın (1980). Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği "Kara Afrika Modeli" (2.Baskı). Ankara: Işık Yayıncılık

Ozankaya, Özer (1991). Toplumbilim. İstanbul: Cem Yayınevi

Özgüç, Agah (1990). Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler. İstanbul: Yılmaz Yayınları

Özkırımlı, Umut (2017). Milliyetçilik Kuramları: "Eleştirel Bir Bakış". Ankara: Doğu-Batı Yayınları

Özön, Nijat (1970). İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay. İstanbul: TSD (Türk Sinematek Derneği) Yayınları

Özön, Nijat (1985). Sinema Uygulayımı, Sanatı, Tarihi. İstanbul: Hil Yayınları

Pareto, Vilfredo (2005). Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması. (Çev. Merve Zeynep Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları

Poloma, Margaret (1993) Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (Çev Hayriye Erbaş). Ankara: Gündoğan Yayınları

Ritzer, George (2013) Klasik Sosyoloji Kuramları. (Çev.Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basımevi ve Yayıncılık

Ritzer, George ve Jeffrey Stepnisky (2013) Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri (Çev.Irmak Ertuna Howison). Ankara: De Ki Basımevi ve Yayıncılık

Ritzer, George ve Jeffrey Stepnisky (2014) Sosyoloji (Çev.Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basımevi ve Yayıncılık

Ryan, Michael ve Douglas Kellner (2010). Çağdaş HoIlywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası (2.Basım). (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Roger, Antoine (2008). Milliyetçilik Kuramları (Çev. Aziz Ufuk Kılıç). İstanbul: Versus Kitap

Sarıbay, Ali Y. (1996). Siyasal Sosyoloji (3.Baskı) Ankara: Gündoğan Yayınları

Schnapper, Domonique (2005) Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki (Çev. Ayşegül Sönmezay) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Scognamillo, Giovanni (2010). Türk Sineması Tarihi (3.Baskı). İstanbul:Kabalcı Yayınevi

Smith, Anthony D. (1999). Myths and Memories of the Nation. Oxford University Press

Smith, Anthony D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni (Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir). Ankara:Dost Kitabevi

Smith, Anthony D. (2013). Milliyetçilik "Kuram-İdeoloji-Tarih" (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Atıf Yayınları

Smith, Anthony D. (2016). Milli Kimlik (8. Baskı) (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul:İletişim Yayınları

Smith, Anthony D. (2017). Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik (Çev. Bilge Firuze Çallı). Ankara: Alfa Yayınları

Smith, Philip (2007). Kültürel Kuram (2. Baskı) (Çev.Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu). İstanbul: Babil Yayınları

Sorokin, Pitirim A. (1994). Çağdaş Sosyoloji Kuramları 1.Cilt (Çev. M.Münir Raşit Öymen). Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi

Taşkın, Yüksel(2014). "Siyaset Nedir?" Şu kitapta: Ed. Yüksel Taşkın. Siyaset, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 19-46

Teksoy, Rekin (2009). Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi Cilt 1 (3.Baskı). İstanbul: Oğlak Yayınları

Tezcan, Gülcan (2010). "Yeşilçam'da Milli Bakışın Mimarı: Yücel Çakmaklı". Şu kitapta: Ed. Abdrurahman Şen. Türk Sinemasında Yerli Arayışlar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

Thompson, John B. (2008). Medya ve Modernite (Çev.Serdar Öztürk). İstanbul:Kırmızı Yayınları

Touraine, Alain (2004). Modernliğin Eleştirisi (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: YKY Yayınları

Van Dijk, Teun A (1994). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları" (Çev. Mehmet Küçük). Şu Kitapta: Medya, İktidar, İdeoloji. Der. Mehmet Küçük. Ankara: Ark Yayınevi, 271-329

Van Dijk, Teun A (2003). "Söylem İdeoloji ve Çok Alanlı Bir Yaklaşım" (Çev. N. Ateş). Şu kitapta: Haz. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Söylem ve İdeoloji Mitoloji - Din – İdeoloji, İstanbul: Su Yayınları, 13-112

Van Dijk, Teun A (2010). Söylem ve İktidar (Çev. Pınar Uygun). Şu Kitapta: Ed. : Ayşe Çavdar, Aylin B. Yıldırım. Nefret Suçları ve Nefret Söylemi. İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, 9-41

Vardan, Uğur. (2008). 1980'lerden Sonra Türk Sineması (2.Basım) Şu kitapta: Ed. Geoffrey Nowell-Smith. Dünya Sinema Tarihi. (Çev.Ahmet Fethi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi,745-753

Vergin, Nur (2008). Siyasetin Sosyolojisi. İstanbul: Doğan Kitap

Williams, Raymond (1990). Marksizm ve Edebiyat (Çev. Esen Tarım). İstanbul: Anadolu Yayıncılık

Yayla, Atilla (2015). Siyaset Bilimi. Ankara: Adres Yayınları

Yaylagül, Levent (2018). Sinema Toplum Siyaset. Ankara: Dipnot Yayınları

Yuval-Davis, Nira (2007). Cinsiyet ve Millet (2.Baskı) (Çev. Ayşin Bektaş). İstanbul: İletişim Yayınları

Zencirkıran, Memet (2016). Sosyoloji. Bursa: Dora Yayınları

Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Coştu, Yakup (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 9 Sayı:3 117-140

Çağla, Cengiz (2007). Renan, Irk ve Millet. Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı:50 "Bellek: Öncesiz, Sonrasız" 47-54

Dursunoğlu, İsmail, Gökhan Kömür (2018). Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları: Geleneksel Medyadan Sosyal Medyaya. The Journal of Academic Social Science Studies. Sayı:71 sf:405-418

Ergil, Doğu (1984). "Toplumsal Örgütlenmenin Yapısı". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:39 sayı:1 15-31

Gür, Tahir (2013). "Post-modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi" Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks) Vol.5, No:1, 185-202

Işık, Nuran Erol (2012). "Milliyetçilik, Popüler Kültür ve "Kurtlar Vadisi"" (2.Baskı) Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı:38 Milliyetçilik -1, 227-247

Maktav, Hilmi (2005). "Kuran'dan Kuram'a İslâmî Sinema" (2.Baskı). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 'İslamcılık' Cilt:6 Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin. İstanbul: İletişim Yayınları, 989-1020

Özer, İnan (1996). Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt:14. Sayı:1/Temmuz, 71-98

Özyurt, Cevat (2013). Türkiye'de Eğitim İdeolojisi ve Kimlik İnşası. Eğitime Bakış Dergisi, Yıl 9, Sayı 26, 8-21

Öztoprak Sağır Meral, H.Serkan Akıllı (2004). Etnisite Kuramları ve Eleştirisi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:28 No:1 1-22

Thompson, John B. (2008). Medya ve Modernite (Çev. Serdar Öztürk). İstanbul: Kırmızı Yayınları

Tokgöz, Oya (1978). Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçların Rolü ve Önemi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 33 Sayı:03, 79-92

Uzun, Turgay (2003). Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme. Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı:23 Kimlikler, 131-154

Yeşilçayır, Celal (2014). Thomas Hobbes'un Geleneksel Siyaset Felsefesine Karşı Çıkışı. Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Sayı:2, 62-72

Yıldız, Murat (2006) Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı 23, 87-127

Yılmaz, Hanzade A. (2016). Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar. Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:48. 79-89

Weber, Max (2006/2007). Millet (Çev. Ebru Çerezcioğlu). Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı:39 Milliyetçilik-2 181-188

Tez

Deveci, Akın (2015). "Politik Aktörlerin Politik İletilerinde Kolektif Kimliğin Tasarımı ve Araçsallaştırılması: DTP-BDP Politik Aktörlerinin İletilerinin İçerik Analizi" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Kocaeli

İnternet Kaynakları

http://neclaalgan.com/ "Seksenlerden Sonra On Bir Eylülden Önce Amerikan Sineması" Erişim Tarihi: 13.05.2019

http://sozluk.gov.tr/ "millet" kelimesinin anlamı, Erişim Tarihi: 20.11.2018

http://sozluk.gov.tr/ "toplumsallaşma kavramı" Erişim Tarihi: 15.04.2019

http://sozluk.gov.tr/ "gaza" kelimesinin anlamı Erişim Tarihi: 20.05.2019

http://sozluk.gov.tr/ "söylem" kelimesinin anlamı Erişim Tarihi: 31.05.2019

http://sozluk.gov.tr/ "ideoloji" kelimesinin anlamı Erişim Tarihi: 05.06.2019

https://ustunzekalilar.org/tr/ "Piaget'in Bilişsel Kuramı" Erişim Tarihi: 15.04.2019

ÖZGEÇMİŞ

13.09.1989 İstanbul doğumluyum. 2007 lise mezuniyetimin ardından aynı yıl Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Sinema ve Televizyon bölümüne başladım. 2011 yılında lisansımı tamamladım. Lisans mezuniyetimin ardından 2011 yılı sonuna doğru Yapım Asistanı olarak Kar Yapım Şirketi'nde TRT Okul için hazırlanan ve canlı yayın olarak yayınlanan *"Anne Çocuk"* programında işe başladım. Daha sonra ise Şehir Medya LTD. ŞTİ.'nin TRT Çocuk için hazırladığı *"Leylek Kardeş"* isimli çizgi filmde, önce Yapım Asistanı, sonra ise Yapım Sorumlusu olarak çalıştım. Bu şirkette Yapım Sorumlusu görevime ek olarak hem dublaj ve miksaj yönetimi, hem de reklam çekimlerinde çalıştım. 2014 yılında evlenerek eşimin görevi nedeniyle Kocaeli'ne yerleştim. 2015 yılında Maya Film'in TRT 1 için hazırladığı *"Zeyrek ve Çeyrek, Bir Ramazan Temaşası"* isimli kısa dönemli dizide reji asistanı olarak çalıştım. 2016 yılında ise Kocaeli Üniversitesi İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimime başladım.

Yayınlar

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

Uğuroğlu, Ö. , *"Korku Kavramı ve Sinemaya Yansıması (The Concept of Fear and Reflection to Cinema)"*, Route Educational and Social Science Journal, Volume 4(5), August 2017 sf: 511-530